ВЫПИСАНО
13 МАЙ 1993

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ва САНЪАТИ

اوزبیکستان ادبیاتی و صنعتی

1993

МУСТАҚИЛ ҲАФТАЛИК ГАЗЕТА

7 МАЙ, № 19 (3227) ЖУМА ● БАҲОСИ 15 СЎМ

Бизниг ўз йўлимиз бор ва бу йўлдан ҳеч қачон қайтмаймиз.

Ислом КАРИМОВ

ЎЗБЕКИСТОННИ ЖАҲОН ҚЎЛЛАБ-ҚУВВАТЛАМОҚДА

Кеча Тошкентда Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг ўн иккинчи сессияси очилди.

Сессия муҳокамасига Ўзбекистон Республикасининг Вазирлар Маҳкамаси, Ўзбекистон Республикасининг Конституциявий суди, ер, ер солиғи, суғурта, сув ва сувдан фойдаланиш, ҳокимлар ва маҳаллий давлат ҳокимиятининг вакиллик органлари, турар-жой фондини хусусийлаштириш, мулкчилик, тадбиркорлик, корхоналар ҳақидаги, валютани тартибга солиш, меҳнатни муҳофаза қилиш, маҳаллий солиқлар ва йиғимлар тўғрисидаги, қонунчилик, қонунийлик ва ҳуқуқ-тартибот, транспорт, йўл хўжалиги, алоқа ва ахборот алмашувига оид қонунлар лойиҳалари қўйилган. Шунингдек, сессияда Ўзбекистон Республикаси билан Тожикистон ва Қирғизистон Республикалари ўртасидаги дўстлик, ҳамкорлик ва ўзаро ёрдам тўғрисидаги шартномаларни ратификация қилиш, «Соғлом авлод учун» орденини таъсис этиш, Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармонларини ва жумҳурият Олий Кенгаши қарорларини тасдиқлаш каби масалалар кўриб чиқилади.

Сессияда Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислом Каримов нутқ сўзлади.

ИЛОҲИЙ НЕЪМАТ

Ҳурматли Президентимиз Ислом Каримовнинг бир гуруҳ ёзувчилар билан учрашувини ойнаи жаҳон орқали мароқланиб кўрдик. Суҳбат очиқ-ошкора ва самимий руҳда ўтди, бениҳоя зарур, кўнгилни кўтарадиган гаплар бўлди. Ислом Абдуғаниевич ёзувчиларнинг игна билан қудуқ қазишдек сермашаққат меҳнатларини юксак баҳолади. Адибларнинг мамлакат истиқлолини мустаҳкамлаш, халқимиз маънавий дунёсини бойитишдек шарафли вазифаларни адо этишдаги муҳим ўринларини белгилаб берди.

Дарҳақиқат, инсон қалби, руҳига йўл топишда бадиий сўзнинг кучи беқиёсдир. Мустақиллик илоҳий бир неъмат. Унинг замирида кишиларни бахтли ҳаётга йўлловчи улуғ кучлар, мазмунлар жойлашганини ёрқин образларда ифодалаб бериш муқаддас ишдир. Сўнгги вақтларда ўткинчи иқтисодий тангликлар гирдобига ўралишиб, мустақилликнинг тарихий аҳамиятини яхши англолмаётганлар, эркинликнинг қадрига етмаётганлар ёки лоқайдлик касалига учраганларни ғафлат уйқусидан уйғотувчи, онги-қалбига Ватан, миллат туйғуларини сингдирувчи салмоқли публицистик сўзлар, ҳароратли шеърий сатрларга эҳтиёж тобора ортмоқда.

Учрашувда алоҳида аҳамият берилган масалалардан бири — халқимиз ўртасида тўла ҳамнафаслик, бирдамлик ва аҳилликни юзага келтириш бўлди. Бу ёзувчиларга ҳам тааллуқли гап. Чунки бу масалада ҳамма ишимиз жойида деб мақтанолмаймиз. Шу ўринда Ислом Абдуғаниевичнинг куюниб айтган бир дўстона огоҳлантиришини эслаб ўтгим келади: дўстлар ўртасига адоват уруғини сочиб, ўртада келишмовчиликлар чиқариши мумкин бўлган низоларга йўл қўйилмагани маъқулдир, чунки ҳар қандай низо одамлар диққатини мустақиллик йўлида амалга оширилаётган долзарб вазифалардан четга тортади, анча қийинчиликлар билан ўрнатилган тинчлик ва осойишталикка путур етказади, бунга йўл қўйиш асло мумкинмас...

Адабиётимизда навқирон истеъдодларнинг бақувват авлоди етишиб келяпти, барча жанрларга янги мавзу, янги шакл, янги оҳанглар олиб кирилаяпти. Ҳозирги кунда бу кучларнинг эркин ривож топишига тўғаноқ бўлаётган иқтисодий тангликлар тезроқ бартараф этилса, айни муддао бўларди. Президентимиз учрашувда бу муаммога айрича эътибор берди — ёш ижодчиларга, умуман, қалам аҳлига ғамхўрлик юзасидан ҳукумат тегишли тадбирлар ишлаб чиқаётганини билдириб, ҳаммани хурсанд қилди.

Шуни ҳам айтиш керакки, кейинги йилларда болалар учун китоб нашр этиш жуда камайиб, кичиклар орасида китобхонлик кескин пасайди. Фарзандлар маънавий тарбиясига салбий таъсир этувчи воситалар — зўравонликни ва фаҳшни тарғиб этувчи видеокўрсатувлар, олди-қочдилардан иборат китоблар кўпайиб кетди. Оқибатда ўсмирлар ўртасида бебошлик, жиноят содир қилиш ҳоллари тез-тез учрай бошлади. Учрашувда ёш авлоднинг маънавий-ахлоқий камол топишида китобнинг роли катта эканлиги эътироф этилгани, шунингдек, «Соғлом авлод учун» ордени таъсис қилингани яхшиликдан дарак беради.

Ҳаким НАЗИР,
Ўзбекистон халқ ёзувчиси

ИСТИҚЛОЛ МАФКУРАСИ

Мамлакатимиз Президенти Ислом Каримовнинг яқинда бир гуруҳ ижодкорлар билан ўтказган суҳбати жумҳуриятимиз ижтимоий-маънавий ҳаётида йирик воқеа бўлди. Ошкора ва ғоят самимий тарзда кечган бу мулоқот жараёнида давлатимиз ички ва ташқи сиёсатига, иқтисодиёти ва маданий ҳаётига оид долзарб масалалар атрофида фикр-мулоҳазалар айтилди, мазмуни, моҳиятига кўра, янгича ғоялар илгари сурилди. Энг муҳими, мустақил Ватанимизнинг мафкуравий сиёсати қандай бўлиши масаласи кун тартибига қўйилди.

Мафкура қандайдир сиёсий ташкилотлар ёки гуруҳлар манфаатига эмас, умуммиллий мақсадлар манфаатига хизмат қилмоғи даркор. Хўш, қандай улуғвор қадрият миллат, халқ мафкураси бўла олади? Шубҳасиз — мустақиллик, озодлик неъмати! Учрашувда Президентимиз мустақиллик, аввало, маънавий, яъни одамни одам, миллатни миллат қиладиган тушунча эканлигини алоҳида эътироф этдилар.

Дарҳақиқат, сўнгги пайтда айримлар мустақиллик элимизга нималар берганини, келажакда бизни қандай истиқбол кутаётганини тўғри тасаввур қилолмаяптилар. Шукурки, бундай тоифа жуда озчиликни ташкил қилади. Халқимиз истиқлолнинг илк кунлариданоқ Президентимиз атрофида бирлашиб, ташқаридан келаётган алдоқчи рўёларга учмасдан буюк Ватанимизнинг мустаҳкам пойдеворини қуришга киришди.

Ҳозир Ўзбекистон Ҳамдўстликдаги миллий даромади ўтган йилларга нисбатан сезиларли даражада камаймаган, ишлаб чиқаришнинг айрим соҳалари бўйича 17 фоизгача ўсишга эришган ягона давлатдир. Биз собиқ Иттифоқ республикалари ичида биринчилардан бўлиб ўз олтин заҳирамизга, ўз армиямиз ва чегара қўшинларимизга эга бўлдик, халқаро сиёсатда Қўшилмаслик ҳаракатига аъзо бўлиб кирдик, ташқи кредит масаласини ҳал қилдик. Ташқи сиёсатда бошқалардан хайрия сўрамасдан, ҳар қандай давлат билан тенг ва ўзаро манфаатли сиёсат олиб бориш йўлини тутдик. Бу йўл Ҳиндистоннинг мустақилликка эришгандан сўнг тутган сиёсатига бироз ўхшаб кетади. Ўшанда Совет Иттифоқи Ж. Нерудан ҳинд коммунистларига мамлакат раҳбарлигида етакчи ўрин берилишини талаб этганди. АҚШ эса Ҳиндистонни Ҳинд океани ҳавзасида ўз сиёсий йўлини ўтказиш таянчи сифатидагина қабул қила олиши мумкинлигини изҳор қилганди. Ҳинд халқининг буюк фарзанди Неру «Ҳиндистон қайсидир бир улуғ давлатнинг сиёсати учун мустақил бўлгани йўқ, у жаҳон ҳамжамиятига ўз мустақил сиёсий йўли билан қўшилади», деган эди. Вақт Неру тутган йўл тўғри эканлигини кўрсатди.

Учрашувда Президентимиз айтган қуйидаги гаплар Неру йўлига ҳамоҳангдир: «...Биз Ўзбекистоннинг мустақил сиёсатини юргизар эканмиз, сезган бўлсангиз, баъзи бировлардан чиққан кўрсатмаларга бўйсунмаяпмиз. Бизнинг ўз тараққиёт йўлимиз бор, деганда шуни тушунмоқ керак. Агар биронта кучли давлатнинг ноғорасига ўйнасак, эртага бизни ҳеч ким назарписанд қилмайди, тобе, қолоқ давлатлар қаторига қўшиб қўйиши мумкин». Бизнинг давлатчилик тарихимиз, халқимизнинг онгию тафаккури, унинг буюк аждодлари эса заминимизнинг ўзидек қадимий ва улуғдир. Шу боис ўзбек халқи кимнингдир етовига муҳтож эмас. Унинг фахрланса арзийдиган ўтмиши ва фарзандлари, келажагига умид қилса бўладиган меҳнаткаш халқию интеллектуал кучлари бор.

Биз истиқлолимиз мафкураси ҳақида гапирганда, аввало, ана шуларга таянишимиз лозим. Бу мафкура тарихимиздан жону руҳ олиб, келажак йўлларимизни ёритиши керак. Дунёда озодликдан-да улуғроқ, муқаддасроқ нарса йўқлигини ҳар биримиз, ҳаммамиз англаб-англатадиган вақт келди.

Мустақиллик билан боғлиқ жамики орзу-ниятлар, амалий фаолиятлар, фикр-ўйлар, ўтмишу келажак истиқлол мафкураси бўлишга мутлақ лойиқ ва сазоворки, бу мафкура халқимиз учун муқаддас бўлишига ишонаман.

Раъшан РАҲМОНОВ,
Ўзбекистон Республикаси халқ депутати, фалсафа фанлари доктори, профессор

ҒАФУР ҒУЛОМ ТАВАЛЛУДИНИНГ 90 ЙИЛЛИГИ

Муҳаррам ҒУЛОМОВА:

ВАФОДАЙ УЗУН ЙЎЛ

Ғафур Ғулом ҳаётда ҳам, адабиётда ҳам, умуман, халқимиз маданиятида ўзидан ёрқин из қолдирган сиймолардан биридир. Шунинг учун вақт бизни шоир ҳаётидан қанчалик узоқлаштирмасин, унинг хотираси авлодлар томонидан эсланаверади, қилган ишлари тилга олинаверади. Асарлари янги-янги тадқиқотлар, баҳслар учун мавзу бўлаверади. Кейинги йилларда шоир ҳаёти ва ижоди борасида кўплаб хотиралар битилгани бунинг исботидир. Лекин шоир ҳаётини ҳамиша нурлантириб турадиган, айни пайтда китобхонлар диққатини жалб қиладиган бир гўша бор — бу шоир хонадони, уни яқиндан билган оила аъзоларининг сўзларидир. Улар суҳбатини тинглар экансиз, шоир шахсига, унинг қалбига янада яқинлашасиз, ўзингизга яширин нималарини англагандек бўласиз. Шу мақсадда, азиз муштарийлар, эътиборингизга шоирнинг турмуш ўртоғи Муҳаррам ая Ғуломова (Мирзо Хайруллахон Аълам қизи)нинг суҳбатини ҳавола этишни лозим топдик.

— Шоир сизга бағишланган шеърларидан бирида «Вафонинг йўли шунча узунми!» деб ёзади гўё ўз ҳаётига, сизнинг тақдирингизга ишорадай. Мана, у кишининг ҳаётдан кўз юмганига 27 йил бўлибди. Бу оз вақт эмас. Бир йигит умри. Сиз эса вафонинг узун йўлини босиб ўтишда давом этмоқдасиз. Бу вақтда сизга фақат у кишининг ёди билан яшамоқ осон кечмагандир...

— Йигирма етти йил... айтишга осон. Лекин мен шу йиллар давомида ҳам у кишидан айри яшадим, дея олмайман. У кишининг бир одатлари бор эди. Кўчадан кирсалар, уйда меҳмон бўлса хўп, агар бўлмаса, ўзлари кўчага чиқиб кимнидир бошлаб кирардилар. Менинг назаримда, то ҳанузгача Ғафур ака ҳозир кўчага чиққану тез орада кимнидир бошлаб кирадигандай. Гўё менга ҳозирлигингиз қани дейдигандай туюлаверади. У кишини оламдан ўтди дейишга ҳеч тилим бормайди. Айниқса, байрамларда, яхши кунларда бошқаларга сездирмай «тез, дастурхон безатинглар», дея қистайвераман, гўё Ғафур ака кўчадан кириб қоладигандек. Баъзан тонгда ҳовлиқиб ижодхонасига кираман, у киши бирор нарса ёзиб ўтиргандек, ҳовлини айланаман, у киши болалар учун гул саралаётгандек. Гапиришлари, кулишлари, ҳиргойилари, шеър ўқишлари, ҳатто нафас олишлари ҳамон қулоғим остида... Тушларимда ҳам кўп кўраман. Бир нарсадан афсуслангандай хомуш қиёфада қараб туради. Баъзилар ўтганларни эслаб, «Тушимда фалончи менга гапирди, мен ундай дедим», дейишади. Лекин мен шу пайтгача у киши билан тушимда бирор марта ҳам гаплашмаганман. Мен ҳам гапларини эшитсам, сўзлашсам дейман. Лекин бу ҳалигача армон.

У киши билан ўттиз беш йил турмуш қилдик. бироқ бу давр мен учун ниҳоятда камдек, оздек туюлади. Ғафур ака бизларни ҳамиша бирга бўлишга, ўлмаслигига, кутишга ишонтириб қўйган экан. Мана, ҳамон кутаяпмиз...

— У киши билан танишувингиз, турмуш қуришингиз қандай бўлган! Қўқондан Тошкентга келин бўлиш осон кечмагандир!

— 30-йилларда пойтахт Самарқанддан Тошкентга кўчирилгач, ҳукумат идораларига бу ерда жой танглик қилганми, ҳарқалай, «Ер юзи» журналини нашр этиш учун Қўқонга кўчиришган. Бу журнал 1930—1931 йилларда Қўқонда чиқариб турилган. Ғафур ака ўша йиллари бу журналда ишлагани учун маълум муддат Қўқонда яшашга мажбур бўлган. Ана шунда Ғафур ака адабиётшунос олим, ўша пайтда Қўқонда чиқадиган газеталардан бирининг муҳаррири бўлган акам Муҳиддин Хайруллаев билан яқин қадрдон бўлиб қолган. Уйимизга тез-тез келиб турарди. Кейин у киши аслида риёзиётдан етук олим бўлган, лекин адабиётдан, тарихдан ҳам ғоят билимдон ҳисобланган дадам билан яқин бўлиб қолди. Дадам шоирлар ичида Бедилни ғоят ардоқлар, Ғафур аканинг ҳам бу шоирга ҳурмати сабаб, уларнинг бедилхонликлари бир неча соатлаб давом этарди. Ўшанда дадам Ғафур ака билан Қўқон бозорларини айланиб, Бедилнинг китобларини кўплаб сотиб оларди. Эскичага анча саводим бўлса-да мен бунинг сирини тушунмас эдим. Энди билсам, улар Бедилни азбаройи яхши кўрганликларидан шундай қилишган экан. Кейинчалик ўша сотиб олинган Бедил китобларининг аксарияти Ғафур ака билан бизнинг уйимиз жавонимиздан ўрин олди.

Ғафур ака ўша йиллари бир турмуш қилган, лекин қизи олти ойлигида хотини билан ажралишган экан. Мен эса 16—17 ёшлардаги қиз эдим. Уйдагиларнинг, ҳаммадан ҳам кўра дадамнинг хоҳиши билан, 1931 йилда тўйимиз бўлган. Кейин бироз муддат Қўқонда турганмиз. Ғафур ака билан дадам бизлар учун Қўқондан ҳовли сотиб олиш ҳаракатида бўлган. Кейин билсам, улар мени кўниктириш учун қилинган ишлар экан. Кўп ўтмай Тошкентга кўчиб келдик. Ўшандан буёғидаги ҳаётимиз эса аён...

Ғафур аканинг Қўқонга муносабатлари бошқача эди Йўқ, куёв бўлганлари учун эмас, бу шаҳар қадим маданият ўчоқларидан бири бўлгани учун ҳам қалблари талпиниб турарди. Қариндош-уруғлар, ёр-дўст, биродарларни-ку, қўяверинг, ҳатто кўчадаги лўлилар «Қўқонданмиз» дейишса, «Қани, хоним бисотингизни кавланг, меҳмонлар улуғ шаҳардан келишибди, қуруқ қайтмасин», деб турарди...

— У киши ўзини оилада қандай тутар эди! Фарзандлари, қариндош-уруғларига муносабатлари-чи!

— У киши билан турмушимиз давомида бирор марта аразлашмаганмиз десам, ишонинг, бу лоф эмас. Аразлашгани вақтнинг ўзи бўлмасди. Оиламизда ёзилмаган ички қонуниятлар бор эди. Ғафур ака эрта билан турарди. Асарларини эрталаб ёзарди. Кейин болалар билан биргаликда ўтириб нонушта. Нонушта ва овқат маҳаллари ўғил болаларнинг ҳаммаси, то икки яшар болагача у киши томонга тизилишарди. Қизлар эса бир томон бўлишарди. Кейин ҳар ким ўз иши, ўқиши, юмушига. Бозор-ўчар Ғафур аканинг ўз зиммасида эди. Биласиз, у киши бозорни ғоят яхши кўрган. Бозорда у кишини танимаган одам йўқ эди. Уйга ҳар куни бирор нарса олмасдан, қуруқ қўл билан келмасди.

Болаларини ғоят яхши кўрарди. Агар бирортаси уҳ деса, тамом, ўзини қўярга жой тополмай қоларди. Фарзандларимиздан тўрттаси турли касалликлар билан вафот этган. Ўшанда у кишининг куюнганлари... Болаларнинг, нафақат болаларнинг, ҳаётда бирор кишининг раъйини қайтарганини эслай олмайман. Лекин шунга қарамай болаларга нисбатан тартиб-интизом, одоб-ахлоқ, ўқиш масалаларида ғоят қаттиққўл эди. Шунинг учун ҳам болаларининг ҳаммаси илмли, ўз соҳасининг яхши мутахассислари бўлиб етишдилар.

Давоми тўртинчи бетда

ҚЎШИҒИДАН БУЛБУЛ ЗАВҚЛАНАР

Биринчи мўъжиза

— Билмадим, балки айтмоқчи бўлган гапларим баъзиларга эриш туюлар, аммо ягона маслагим гўзаллик шинавандаси бўлиб яшаш, қўшиқларим билан тингловчилар қалбига яшаш иштиёқини солишдир.

Андижон вилояти Йўлдош Охунбобоев номидаги ўзбек давлат мусиқий драма ва комедия театрининг истеъдодли артисти Шарофат Тожибоева ана шу эътиқодига сидқидилдан содиқ эканлиги яқинда Тошкент шаҳрида бўлиб ўтган сайёр томошаларнинг ўзидаёқ тўкис-тугал намоён бўлди. Театр санъати шинавандалари машҳур «Тоҳир ва Зуҳра» асари асосида яратилган спектаклдаги Зуҳра образи воситасида Шарофат Тожибоева салоҳиятидан воқиф бўлдилар. Аминманки, актриса биргина ана шу образ орқали жуда кўп мухлислар орттирди, ўз маҳорати, жозибали қўшиқлари, ширали овозига кўпларни ошуфта этди.

Нафсиламрини айтганда, Шарофат Тожибоева бошловчи санъаткор сифатида ижодий бисотини бойитиш палласига эндигина қадам қўйди. Театр репертуаридаги саҳна асарларида яратилган 3-4 та характерли роллар, Зуҳра образи, Ўзбекистон телевидениесида намойиш этилган «Бобур» кўп серияли видеофилмидаги Моҳим образи... Актриса бугунги кунгача томошабинларга армуғон этишга улгурган ижодий ишлари мана шулар. Биз қисқа фурсатда Зуҳра образи билан ошно бўлдик. Наврўз байрами муносабати билан ўтказилган айрим учрашув ва тадбирларда унинг жозиб кучи, ўзгача таъсири, бирмунча кўламдор бўлган қўшиқларидан баҳраманд бўлдик. Қатрада қуёш акс этганидек, ана шу омиллар асосида шууримизда Шарофат Тожибоева келажаги хусусида муайян тасаввур туғилди. Ишонч билан айтиш мумкинки, санъат оламида Шарофатга аталган гулдасталар ҳали кўп. Бинобарин, актриса яқин келажакда яратажак бетакрор образлари билан мухлисларни кўп бор хушнуд қилишига шубҳа йўқ. Фикримизча, Шарофат Тожибоева овози имкониятларидан тўла фойдаланилаётгани йўқ. Агар у устозлари билан биргаликда овозини тугал тасарруф этиш устида жиддий ишласа, моҳир қўшиқчи сифатида майдонга чиқиши мумкин. Актриса ижро этган мумтоз ашулалар фикримизга далил бўла олади.

Актриса ижросига хос муҳим бир фазилат хусусида тўхталиб ўтиш жоиз. У ижро этган ашулалардан аёнки, хонанда изланишлар жараёнида ҳам, ижрода ҳам энг аввал тингловчини эътиборда тутади. Ашулага хос энг нозик унсурлар, нолалар, қочирим ва киноялар бир маромда тингловчига етиб бориши учун бутун вужуди ва қалб қўрини бахш этади. Шу тариқа қўшиқ қатига яширин савқи табиий кучи ва таъсиридан тингловчини мутаассир қилишга эришади. Ш. Тожибоева ижросига хос бу афзаллик ўз навбатида унинг қўшиқлари савияси, пойдорлигини таъминлайди.

Ҳар бир санъаткор ўз кучи, қобилиятига кўра иш тутса, ҳиммат ҳам ана шу имконият даражасида бўлади. Шарофатни эса имконият бобида табиат сийлаганлиги яққол кўриниб турибди. Бинобарин, унинг ҳиммати кутилгандан ҳам зиёда бўлишига тўла ишониш мумкин.

Ф. ФАЙЗИЕВ

9 МАЙ — ҒАЛАБА КУНИ

ШАҲИД ШОИР

Султон ЖЎРА хотирасига

Жанггоҳда синди най, бўялди қонга,
Инқилган шоирдан қолди у наво,
У эркнинг нидоси нотинч жаҳонга,
Фидойи қалбларда яшар доимо.

У қора булутлар йўлида қалқон,
Мусаффо сабоҳ у, Ватан гулхани,
Ёвга даҳшат солар найда қотган қон,
Дилида сақлайди ғолиб Ватани.

Тиз чўкиб айлаймиз биз унга таъзим,
Жонфидо фарзанд у, мангу посбон у,
Дер, қолган сарҳадда сергак қалб, изим,
Дил тутинг гулханга, муқаддас қон у!

●

Оддий жангчи эдик биз қаламкашлар,
Фидойи бўлди кўп жангда тенгдошлар.

НАЗАРМАТ

УМРБОҚИЙ ТАРОНАЛАР

Мухтор Ашрафий номидаги Тошкент Давлат консерваториясида Шарқ мусиқаси кафедрасининг 20 йиллигига бағишланган катта концерт намойиш этилди. Концерт мазкур кафедрада ишлаётган ўқитувчилар, таълим олган ва олаётган талабалар иштирокида бўлиб ўтди. Концерт дастурини консерватория анъанавий ижрочилик кафедраси ўқитувчи ва талабалари чолғу ансамбли «Таснифи Наво», «Гардуни Наво», «Муҳаммаси Баёт» классик куйлари билан бошлаб берди. Ғижжакда Ўзбекистон халқ артисти Абдуҳошим Исмоилов «Чўли Ироқ», I Республика мақом ижрочилари танлови ғолиби Ўлмас Расулов «Сурнай навоси» куйларини юксак маҳорат билан ижро этиб, тингловчиларнинг олқишларига сазовор бўлдилар. Рубобда Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист Шавкат Муҳамедов «Эй, дилбари жононим», консерватория ўқитувчиси Рифатилла Қосимов «Чапандози Баёт» куйларини, II Республика мақом ижрочилари танловининг ғолиби Абдураҳмон Холтожиев чангда Ф. Содиқовнинг «Ишқ» куйини чалиб бердилар.

Истеъдодли хонандалар Хуррият Исроилова, Машрабжон Эрматов, созандалардан Абдуғофир Абдураимов, Муҳаммаджон Мараҳимов, Шуҳрат Раззоқов ижросидаги куйлар тингловчиларга манзур бўлди. Концерт Ўзбекистон Давлат телерадиокомпанияси қошидаги Юнус Ражабий номидаги Мақом ансамбли қатнашчиларининг «Абдураҳмонбеги» ашуласи билан якунланди.

БИЗНИ НЕГА КЎЧИРИШДИ?

куюнчак газетхонлардан хатлар

Биз ушбу мактубни Самарқанд вилоят халқ ижоди ва маданий-маърифий ишлари услубият маркази ходимлари ёзмоқдамиз. Мана республикамиз узра мустақиллик байроғи ҳилпирамоқда. Халқимизнинг азалий урф-одатлари, маънавий қадриятларини тиклаш борасида катта ишлар амалга оширилмоқда.

Бозор иқтисодиёти муносабати билан кўплаб ўзгаришлар содир бўлмоқда. Масалан, маданият ва санъат муассасаларининг айримлари ўйламасдан бузилмоқда. «Тошкент» кўчасини қайта таъмирлаш баҳонасида 200 га яқин савдо дўкони қурилди. Маданият муассасаларининг жойи тортиб олиниб, шароити етарли бўлмаган биноларга жойлаштирилмоқда. Мисол учун 7-болалар кутубхонаси бузилиб, 15 минг китоб жамғармаси билан 1-оммавий кутубхона ёнига кўчирилди. Унинг ўрнида эса жамғарма банки қурилар экан, бу ҳам етмагандай халқимизнинг маданияти ва санъатини авайлаб сақлаб авлоддан авлодга узатиб келаётган халқ ижоди услубият маркази биноси ҳам олинар экан. Наҳотки бутун бошли районда жамғарма банки учун ўзга жой топилмаса! Гарчи кутубхона даромад бермаса ҳам, унинг бераётган маънавият дунёсини ҳеч қандай доллар, сўмлар билан ўлчаш мумкин эмас. Халқимизда бир мақол бор: «Маданияти йўқ халқнинг тарихи йўқ, тарихи йўқ халқнинг келажаги йўқ».

З. АЛИБЕКОВА,
Самарқанд вилоят халқ ижоди услубият маркази ходимаси

Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони

ИЖОДКОР ЁШЛАРНИНГ «ИСТЕЪДОД» РЕСПУБЛИКА ЖАМҒАРМАСИНИ ТУЗИШ ҲАҚИДА

Адабиёт, санъат ва меъморчилик соҳаларида истеъдодли ёшларни излаб топиш, уларнинг ижодий салоҳиятини ватанимиз мустақиллиги ва халқимиз маънавиятини мустаҳкамлаш, бойитишга йўналтириш, уларга ғамхўрлик қилишни замон талаблари даражасига етказиш мақсадида:

1. Ижодкор ёшларнинг «Истеъдод» республика жамғармаси тузилсин. Жамғарманинг асосий вазифалари этиб:

— мавжуд таълим-тарбия тизимларида махсус ўқув дастурларини мувофиқлаштиришда иштирок этиш;

— жойларда иқтидорли ёшларни турли мақбул шаклларда синов, танлов-кўриклар воситаларида аниқлашга алоҳида эътибор қаратиш;

— халқ ижодиёти ва амалий санъат турларини ривожлантиришда фаол қатнашиш;

— иқтидорли ёшларни рағбатлантириш ва камол топишлари учун зарур шарт-шароитлар яратишга кўмаклашиш,

— ёш ижодкорлар асарлари нашри, намойиши ва кенг тарғиб этишда ҳомийлик қилиш кабилар белгилансин.

2. Жамғарманинг молиявий, моддий-техникавий негизини яратиш ва мустаҳкамлаш мақсадида Вазирлар маҳкамасининг заҳира жамғармасидан 250 миллион сўм пул ажратилсин.

3. Қорақалпоғистон Республикаси Вазирлар кенгаши, Тошкент шаҳар ҳокимлиги ва барча вилоят ҳокимликлари, тегишли вазирлик ва ташкилотлар мазкур жамғарма фаолиятини маънавий ҳамда моддий жиҳатдан қўллаб-қувватлаш чораларини кўрсинлар.

4. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар маҳкамаси тегишли вазирликлар, ташкилотлар ва ижодий уюшмалар билан келишган ҳолда бир ой муддат ичида мазкур фармонни рўёбга чиқаришни ташкилий жиҳатдан таъминлаш учун қарор қабул қилсин.

Ўзбекистон Республикасининг Президенти
И. КАРИМОВ

Тошкент шаҳри,
1993 йил 4 май.

ТЎРТ ҲАЁТ — ТЎРТ УМР

ГИТЛЕР ФАШИЗМИ УСТИДАН қозонилган буюк ғалаба эълон қилинган 1945 йил 9 май санаси орадан йиллар ўтгани сайин бизга баланд тоғлар янглиғ тобора улуғ бўлиб кўринмоқда. Бу йил ғалабанинг қирқ саккиз ёшини ҳам тинчликпарвар башарият одатдагидек нишонлайди. Чунки у ғалабанинг инсоният тақдирига қўшган ҳиссаси бебаҳодир! У унутилмас ҳақиқат ва инсон хотирасининг муқаддас мулки бўлиб қолган.

Инсоният ўзининг беш минг йиллик ҳаётида ўн тўрт минг марта уруш кўрган. Лекин уларнинг бирортаси ҳам кўлами, жангларда қатнашган ҳарбий кучлари, қурол-яроғи, ғояси ва оқибат-натижаси жиҳатидан Улуғ Ватан урушига тенг келолмайди. Бу уруш 1418 кеча-кундуз давом этди. Ҳар дақиқада юзлаб, минглаб одамлар, ҳатто йўргакдаги гўдаклар ҳам беомон қирилди.

Урушда ўзбек халқининг бир миллион етти юз мингдан ортиқ йигит-қизи иштирок этди. Улардан кўпи шаҳид кетди, 760 минг қаҳрамонимиз эса ғози бўлиб юртимизга қайтди, ҳозир салкам юз минг ғози мустақил Ўзбекистонда яшамоқда. Уларни биз тўрт ҳаётда яшаб тўрт умр кўраётганлар, деб улуғлаймиз. Оллога минг шукурки, улар қаторида мен ҳам мустақиллик нашъасини сураётганимдан, тўрт ҳаётда яшаб, тўрт умр кўраётганимдан бахтиёрман.

Биринчи ҳаёт — урушгача бўлган давр: болалик, ўсмирлик, ўқиш ва тирикчилик. Менинг болалигим етимликда, оғир машаққат билан, бир бурда нон топиш ғамида, айни чоғда орзу-умидлар сари интилиш руҳида ўтган. Мен Октябр инқилоби арафасида туғилганман, кўз очиб «инқилоб қуёши»ни кўрганман. Шунинг учунми, инқилобга хизмат қилиш, совет ватанпарварлиги руҳида тарбияланганман. Умримнинг энг навқирон чоғларини Ватан ҳимоясига бағишлаганман. Жангу жадал ва ҳамиша жанговор ишларда ўтган шарафли йилларимнинг ҳар дақиқаси бир умрга тенг воқеаларга бой бўлган. Шу боис ижодимнинг салмоқли бўлагини ўша кунлар қаҳрамонларига бағишладим.

Иккинчи ҳаётим ва иккинчи умрим ҳарбий хизмат билан бошланди, урушда ўтди.

Собиқ СССРнинг ғарбий чегараларини ҳимоя қилиш учун ҳарбий хизматга энг зарур буюмлар қатори иккита қалин катак дафтар билан бешта учи нишланган кимёвий қалам олиб борган эдим. Ўша дафтар-қаламларимни бешотарим ва жанговар ўқларим қаторида кўз қорачиғимдай сақлардим. Имкони топилган дақиқаларда шеър машқ қилардим. Дафтаримнинг биттасини шеърларга тўлатдим. Аммо бирортасини ҳам бостиришга журъат қилолмадим. Ўша дафтар ҳамон сандиқда ётибди, яқинда варақлаб кўриб, ўзимдан ўзим уялдим. Аммо иккинчи дафтаримдаги сатрларни ўқигач, ёшлик ғурури ёдимга тушди. Бу дафтаримда «Баҳодир» деб аталган поэмамнинг илк қораламаси бор эди.

Тажрибали командирлар раҳбарлигида ҳарбий инженерлик илми ва билимини ўргандим. Халқаро аҳвол кескинлашиб, чегарамизга хавф яқинлашиб келаётган вақтда мен хизмат қилаётган сапёрлар батальони 4-ўқчи корпус составида Совет — Польша чегарасидаги ғарбий Двина дарёси бўйида Себеш — Бегосова — Дрисса районида мудофаа линиясини қура бошладик.

Ўша даврда Ғарбий Белоруссия ва Ғарбий Украина ерларига ҳарбий поход бошланди. 1939 йили мен ҳам ҳаракатдаги армия сафида бу ишларда иштирок этдим. Ўша йилнинг ёзида Ғарбий Двина дарёсини кечиб ўтиб, Вильно (ҳозирги Вильнюс) воеводствосига кирдик. Қадимги Белорусь ерлари Белоруссия билан, қадимги Литва ерлари Литва билан қўшилди.

«Чегарадан ўтган думсиз ит», «Шовлани ковлаганда», «Фалакнинг гардиши» сингари ҳикояларим ўша вақтда ёзилган эди. Улар ўз вақтида Ўзбекистон ва Белоруссия ҳарбий округи газеталарида босилиб чиқиб, ўқувчилар эътиборини тортди. Кейинчалик мен бу ҳикояларни қандай ёзилган бўлса, шу ҳолича уч томлик танланган асарларимга киритдим.

Боя эслаганим — «Баҳодир» достоним республика ёзувчилар уюшмаси томонидан эълон қилинган мудофаа мавзусидаги бадиий асарлар ёпиқ конкурсида иштироқ этди. Ўзбекистон ССРнинг 15 йиллигига бағишланган бу достон Ҳамид Олимжон, Сотти Ҳусайн ва Ҳасан Пўлатнинг қўллаб-қувватлашлари натижасида иккинчи мукофотга сазовор бўлди. (Биринчи мукофот ҳеч кимга берилмаган). Тошкентдан бу ҳақда хушхабар келгач, сапёрлар орасида тўй бўлиб кетди. Кейин асар «Ўзбекистон адабиёти ва санъати (ҳозирги «Шарқ юлдузи»)журналида босилиб чиқди. Шоир Ҳасан Пўлатнинг сўзбошиси билан Ўзбек Давлат нашриётида чоп этилаётган вақтда эса мен уни янги боблар билан тўлдириб, қўшимчалар киритаман, деб нашрдан тўхтатиб қўйдим, аммо вазият ўзгариб, янги уруш бошланиб кетди, асар аросатда қолди

ФИНЛАРГА ҚАРШИ бошланган лаънати урушда ҳам бошидан охиригача иштирок этдим. Бу босқинчилик уруши жуда оғир, жуда қийин бўлган эди. Аввало, 50 даражали совуқ қишда, қалин қорли чакалакзор ўрмонлар ичида, уч ярим минг кўл ва кўлчалар оралиғида жанг қилишга тўғри келди. Бундан ташқари, финлар у жойларни жуда мустаҳкам қалъага айлантиришган, йўл-йўлакларга мина, фугаслар ўрнатиб, ҳарсанг тошлардан тўсиқлар тиклаб, ораларига миналар қўйишган экан. Буларнинг бари «Маннергейм линияси» деб аталар, у турли мудофаа иншоотларига тўлдириб ташланган эди. Шунинг учун асосий оғирлик биз сапёрларга тушди.

1939 йилнинг кеч кузида бошланган бу уруш бир юз беш кун давом этди. Мен уни акс эттирувчи ҳужжатли асар ёзиб, «Ёш ленинчи» газетасида чоп этдим. «Юз беш кун тарихи» деб аталмиш ушбу очерклар туркуми Карелиянинг пастак ўрмонларида, эллик-олтмиш даражали совуқда қоғозга тушганди. «ДОТ» ва «ДЗОТ» деган ҳарбий инженерлик атамалари ўзбек адабиётига биринчи марта ана шу вақтда кирган. Кейинчалик ўзбек совет ҳарбий адабиёти ҳам пайдо бўлди, шу адабиёт орқали ўзбек китобхони мураккаб мудофаа ва ҳужум воситалари ҳамда қуроллари, уруш тактикаси ва стратегияси билан ошно бўлди...

1941 йил 22 июн куни мен туғилиб ўсган қишлоғимда онамни Тошкентга кўчириб келиш учун тайёрланаётган эдим. Финляндия урушидан кейин армия сафидан озод бўлиб Тошкентга қайтгандим ва «Қизил Ўзбекистон» газетасида иш бошлагандим. Уруш бошланганини эшитиб, кўчларни қайтардим-да, онамга «Мен Андижонга ўтиб келаман, сизни кейин кўчириб кетаман», дедим. Онам воқеани тушунди-да, индамай қолаверди. Юк поездларига осилиб, Тошкентга етиб келдим. Мени кўчада ҳарбий комиссарлик одамлари чақириқ қоғози билан кутиб турган эканлар, эрталаб йўлга чиқасан, дейишди.

Тунда «Қизил Ўзбекистон» газетасида фашист босқинчилигига қарши бир саҳифа материал тайёрлаб, 23 июн сонидан бир нусхасини қўлтиқлаб, Чирчиқ станциясида кутиб турган «қизил» эшелонда фронтга кетдим. Мени ҳеч ким кузатиб қўйишга улгурмади, бир ўзим «Адабиёт ва санъат» журналида босилган «Ёрим, яхши қол!» деган шеъримни хиргойи қилиб жангга жўнадим!..

«Урушда эсда қоладиган эпизод нима?» — деб мендан тез-тез сўрайдилар. Бу саволга жавоб бериш жуда қийин. Урушдаги дақиқаларнинг қадр-қимматини ҳарбийлар, айниқса, сапёрлар жуда яхши биладилар. Урушнинг ҳар бир лаҳзасида олам-олам воқеа содир бўлиши мумкин. Мана шундай дақиқалардан бири менинг ҳарбий ҳаётимда ўчмас из қолдирди. У 1941 йилнинг кеч кузида Москва бўсағасида юз берди. Мен 194-ўқчи дивизия инженерлик батальонининг сапёрлар ротасида сиёсий раҳбар — политрук эдим. Душман Москвага бостириб келаётганди. Немис танклари Протва сойи кўпригига келиб қолди. Мен бир гуруҳ сапёрлар билан Протва кўпригига мина қўймоқда эдим. Фашист танклари кўприкдан ўта бошлаган пайтда уни портлатиб юбордик. Уч танк кўприк билан бирга сувга қулади. Яна иккитаси соҳилда минамиздан портлади. Бу воқеа бир дақиқа ичида юз берди. Кейин Протва бўйида йиғилиб қолган фашистларни ўққа тутдик. Кейин артиллерия ишга тушди. Кейин катюшалар... Фашистларнинг шашти қайтди. Улар эртасига ҳам олға силжиёлмадилар. Бу участкада бизнинг дивизия душманнинг Москвага юришини тақатақ тўхтатиб қўйди. Ана шу бир дақиқалик ишнинг оқибати зўр бўлгани учун мен ва комсорг Василий Зотов «Жанговор хизматлари учун» медали билан мукофотландик. Мукофотни бизга катта тантана билан топширдилар. Ўша пайтда медал олиш ҳам зўр воқеа эди! Жуков туман Троицкое шаҳарчаси аҳолиси урушдан кейин Василий Зотов билан менга посёлканинг фахрий фуқароси деган ном бердилар. Мен бундан умрбод фахрланаман!

Мен уотирамда қолган уруш воқеаларини ҳарбий мавзудаги очеркларимда, «Чин муҳаббат», «Фидойилар», «Мангулик қўшиғи» каби насрий асарларимда, «Чақмоқ», «Жоним фидо» пьесаларимда, «Фарҳоднинг жасорати», «Қалбимда қуёш» бадиий филмларида тасвирлаганман.

...Ниҳоят, орзиқиб кутилган кунлар келди. 1945 йил май ойининг тўққизинчи куни фашист қўшинлари тамомила енгилди. Бу тарихий кун байрамлар ойи бўлмиш Май календарига энг катта байрам санаси сифатида қизил рангда ёзилди. Бу санани бизнинг мустақил Ўзбекистон давлати ҳам бу йил байрам куни, деб эълон қилди ва шу муносабат билан собиқ фронтчиларни ўн минг сўмдан пул билан мукофотлаш ҳақида Президентимизнинг фармони чиқди. Жуда савобли иш бўлди. Миннатдормиз!

Ғалаба куни биз Шарқий Германияни фашист қўшинлари қолдиқларидан тозалаб, Штутгарт ўрмонида янги жанговор топшириқларни кутиб турган эдик. Гумбаз зирҳларига «Совет Ўзбекистонининг 20 йиллиги» деб ёзиб қўйилган танкларимиз жанг аслаҳаларини тўлдириб, ўрмон четларида шай турарди. Радио Германия қўмондонлиги сўзсиз таслим бўлгани ҳақидаги хушхабарни эшиттирганида ҳамма экипажлар аъзолари «Урр-а!» деб танкларидан пастга тушдиларда, бир-бирларини қучоқлаб ўпа кетдилар. Айрим командир ва автоматчилар варанглатиб салют ўқи уздилар...

Менинг учинчи ҳаётим урушдан кейинги тинч қурилиш жараёнида ўтди. Умримнинг бу даврини уруш ва тинчлик қаҳрамонларини куйлашга бағишладим.

МЕН БУГУНГИ ЎЗБЕК адабиёти ва санъатининг кўзга кўринган вакиллари орасида собиқ жангчи-ижодкорлар ҳам борлигидан фахрланаман. Совет Иттифоқи Қаҳрамони, халқ рассоми Самиғ Абдуллаевнинг, атоқли ёзувчи Шуҳратнинг, жанговар адиб Вали Ғафуровнинг, адабиёт ва меҳнат фахрийлари Мумтоз Муҳамедов, Жуманиёз Шарипов, Шоислом Шомуҳамедов, тиним билмас фронтчи-шоир Назармат ва фронтчи-танқидчи Матёқуб Қўшчожоновларнинг номини ифтихор била тилга оламан.

Оҳангаронлик Жаббор Эргашев уруш йиллари окопларда жанг қўшиқларини куйлаб юрарди. Урушдан кейин ҳам қўшиқ, мусиқа унинг ҳамроҳи бўлиб қолди. Неча йилдирки, у Оҳангаронда маданият уйи қошидаги «Оҳанграбо» халқ чолғу ансамблига бадиий раҳбарлик қилади. Тўққиз фарзанднинг отаси, қўша-қўша набираларнинг бобоси. Аммо битта катта армони бор. У ҳам бўлса, ўзбекча ҳарбий-ватанпарварлик қўшиқларининг жуда камлигидир. «Бу соҳада шоирларимиз, композиторларимиз ижрочилар, тингловчилар олдида ҳамон қарздор бўлиб қолмоқдалар, — дейди Ж. Эргашев. — Шу боис ўзим сапёрлар ҳақида қўшиқ яратганман, у донгдор сапёр, Совет Иттифоқи Қаҳрамони, машҳур рассом Самиғ Абдуллаевга бағишланган...»

Самиғ Абдуллаевни эса ҳаммамиз яхши танеймиз. У ҳар дақиқа жонини ўлимга тикиб, ажал комида жанг қилган бениҳоя моҳир, баҳодир, сапёрлик жасорати туфайли қаҳрамон бўлган одам. Урушдан кейин бир сафар Самиғ Абдуллаевни ўз устахонасида Собир Раҳимовнинг портретини яратаётганда учратдим. Совет Иттифоқи қаҳрамони, гвардиячи дивизия командири, генерал Собир Раҳимов унинг учун энг қадрли одам эди. Улар 1943 йили Кубанни, Таман ярим оролини немис-фашистларидан тозалашда бир йўналишда елкама-елка жанг қилгандилар. Ўша вақтда Собир Раҳимов ўқчи полк командири, Самиғ Абдуллаев эса 97-алоҳида инженер-сапёр батальонининг таниқли сержанти эди. Ўшандаёқ Собир Раҳимов портретини яратмоқни ният қилганди, аммо бу ниятига ҳадеганда эришолмади. Негаки, Собир Раҳимов ўз полки билан Таман ярим оролини озод қилиш жангларидан бўшамади, Самиғ Абдуллаев эса қўлига мўйқалам ушлаёлмади, жанговар топшириқлар кўпайиб кетди.

1943 йил сентябрида қўшинларимиз ҳужумга тайёрланарди. Сержант Самиғ Абдуллаевни уч сапёр ҳамроҳлигида ҳужумга йўл очиш учун Красний қишлоғи остонасига юбордилар. Абдуллаев гуруҳи фашистлар истеҳкоми остонасида тўрт соат ер бағирлаб ётди, вазиятни аниқлагач ,киши билмас, кўз илғамас даражада моҳирона ҳаракат қилиб, душман миналаштирган майдонда танкларимиз учун тўрт жойдан йўл очди ва ҳужумга ўтган танкчиларимизни шу йўлаклардан душман тепасига ўтказиб юборди. Бироқ немислар қишлоқ ва унинг атрофини, ариқ бўйларини ҳам мина ва фугаслар билан тўлдириб кетишганди. Улар ҳар қадамда портлаб аскарларимиз йўлини тўсарди. Абдуллаев бошлиқ сапёрлар аланга ичида юриб ҳозиргача учрамаган механизмли нотаниш миналарнинг «тишини» суғуриб, ҳужумга ўтган қисмларга кенг йўл очиб бердилар. Жанг қизиғида Абдуллаев немис қўпорувчилари устига бориб қолди. Улар қишлоқни ёндириш учун тайёрланмоқда эдилар. Абдуллаев ўзини йўқотмай, ўқ узди. Отишма вақтида ярадор бўлди, аммо жанговор ишини давом эттирди. «Йигит» қишлоғида тинимсиз ўт очаётган душман замбарагига дуч келди, гранаталар ташлаб замбаракни ҳам, унинг расчётини ҳам гумдон қилди. Ана шу каби жасоратлари учун 1944 йил 16 майда Совет Иттифоқи Қаҳрамони унвонига сазовор бўлди. Мана, қирқ тўққиз йилдирки, кўкси орден ва медалларга тўла рассом ўзбек тасвирий санъатига хизмат қиляпти.

Жасоратли ёзувчи Вали Ғафуров ҳам жангларда ватанпарварлик ва жасорат намуналарини кўрсатди. 1943 йил октябрида икки кўзидан айрилиб, уйига қайтди. Ожизлик унинг қўл-оёғини боғлаб қўйганди. Бу тақдирга кўнмади, ожизлар учун чиқарилган бўртма нуқтали ҳарфларни ўрганди, шу соҳада ўқитувчилик қилди, шу ҳарфлар билан китоблар ёзди. У Шуҳрат Аббосов иккимиз яратган «Қалбимда қуёш» кинофилмининг қаҳрамонидир. Кейинчалик Вали Ғафуровнинг «Вафодорлар» романи, бир неча қисса ва ҳикоялари босилиб чиқди. Ҳозир адиб мустақил давлатимиз ёшларини Ватанга садоқат руҳида тарбияламоқда.

УРУШ ЙИЛЛАРИ фронт орқасида яшаб, фронтчасига ишлаган, қўшинларимизга қурол-яроғ, ўқ-дори, кийим-кечак, озиқ-овқат етказиб берган ватанпарварлар ҳам ўзига хос матонат кўрсатдилар. Шу боис фронга кетган ўзбекистонлик бир миллиондан ортиқ йигитнинг ўрни бўш қолмади, уларнинг иш жойини кекса ота-оналари, укалари эгалладилар. Бундан ташқари, Ўзбекистон аҳолиси мамлакатимиз аслаҳахонаси бўлмиш Ўрол заводларига ҳам ишчи батальонлари юборди. Ўн минглаб ўзбек ишчи деҳқонлари Россия қишининг оғир шароитида руслар блан бирга фронт учун қурол-яроғ тайёрладилар.

Ўзбекистон фронтдан анча олисда бўлса ҳам фронтча ҳаёт кечирди. Йўлларимиз фронт йўлларидай иккиёқлама серқатнов бўлди. Темирйўл составлари мамлакат ичкарисидан кўчирилган завод-фабрикалар ускуналарини, ишчиларни, кўчирилган қария ва болаларни кетма-кет ташиб келса, республикадан пешма-пеш озиқ-овқат, кийим-кечак ва ўқ-дори, яроғ-аслаҳа ортиб кетарди.

Ўзбекистонда янги корхоналар қурилиши ҳам фронтчасига тез суръатларда олиб борилди. Ўрта Осиёнинг тўнғич металлургия заводи уруш вақтида қурилди. Шаҳар ва қишлоқлардан сафарбар бўлиб келган одамлар Оҳангаронда янги кон очдилар. Туну кун тиним билмай ишлаб, ўн минглари тонна кўмир қазиб чиқардилар. Фронтга, хўжаликка жуда зарур бўлган нефть ишлаб чиқариш ҳам бир неча марта кўпайтирилди.

Бутун ўзбек халқи ўзини фронт хизматига, ғалабага сафарбар деб эълон қилганди. Уруш йиллари жумҳуриятимизда 15та янги электр станция қурилди. Қурилаётган корхоналар ва ғалаба учун ҳарбий маҳсулот бераётган заводлар ҳамда конлар атрофида ертўлалар, палатка лагерлари қуриб олиб, аскарлардай яшаб, гвардиячилардай ишлайдиган коллективлар кун сайин кўпайиб борди. Уларнинг фидокорлиги туфайли уруш йиллари республикада жами 280та янги корхона вужудга келди. Энг муҳими, республикада илгари бўлмаган янги саноат турлари — мудофаа корхоналари билан бирга дастгоҳ, электр ускуналари ишлаб чиқарадиган тармоқлар вужудга келди.

Уруш йилларида пахтазору буғдойзорлар, шолизору яйловлар ҳам фронтнинг чамбарчас қисмидай бўлиб қолганди. Деҳқонлар тиним билмай фронт учун озиқ-овқат, саноатга хом ашё юбориб турдилар. Далаларда фақат кексалар ва аёллар қолганига қарамай, ҳар йили аввалги йилгига нисбатан икки юз минг тоннадан ортиқ пахта етиштирилди. Ғалла, шоли, гўшт етиштириш ҳам кўпайди, Ўзбекистон аҳолиси Россиядан оладиган ғаллани ҳам олмай, ўзини ўзи таъминлаб, фронгта ҳам жўнатиб турди.

Меҳнаткаш халқ ҳеч нарсасини, бор бисотини фронтдан аямади. Ўзи емай-ичмай, кийинмай, топганини ғалаба фондига ҳадя қилди. Маҳаллаларда, қишлоқларда ярадор жангчилар учун қон бериб турдилар. Мудофаа фронтига ихтиёрий пул бериш, жангчилар учун иссиқ кийимлар йиғиш, «Фашистларни аёвсиз қираётган жангчига» совға халталари юбориш, фронтчиларнинг оилаларига ёрдам кўрсатиш оммавий тус олди.

Меҳнаткашлар ўз жамғармалари ҳисобига танк колонналари, самолётлар, бронепоездлар сотиб олиб, фронтга жўнатдилар. Колхозчилар 1943 йилнинг ўзида армия ихтиёрига 316 миллион сўм юбордилар. Уларнинг пулига олинган танклар колонналари «Совет Ўзбекистони 20 йиллиги» номи билан Берлинга кирди.

Меҳмондўст ўзбекларнинг уйлари фронт ётоқхоналаридай ҳаммани — кўчирилган заводлар ишчиларини ҳам, эвакуация қилинган оилаларни ҳам, етим қолган болаларни ҳам бағрига олди. Тошкентлик темирчи Шоаҳмад Шомаҳмудов урушда етим қолган, кўчириб келинган 14 болани ўз тарбиясига олди. Унинг рафиқаси Баҳри опа бу болаларга туққан онасидай меҳрибонлик қилди.

МАНА, НИҲОЯТ янги ҳаётимиз — Истиқлол ва Мустақиллик даври бошланди. Бу ҳаёт биз кексаларни ҳам яшартириб юборди. Истиқлолга эришгач, қайта туғилгандай, умримизга умр қўшилгандай бўлди! Биз қолган умримизни Ўзбекистон давлати мустақиллигини сақлаб қолиш ва уни мустаҳкамлаш йўлида сарфлаймиз!

Иброҳим РАҲИМ, Ўзбекистон халқ ёзувчиси

— Насибангиз бутун бўлсин...

С. МАҲКАМОВ суратга олган.

Ҳайдар ПЎЛАТОВ, Ўзбекистон Республикаси Фанлар академиясининг мухбир аъзоси

МУСТАҚИЛЛИГИМИЗ ҚАДРИЯТЛАРИ

МУСТАҚИЛЛИК АНГЛАНГАН ЗАРУРАТДИР

Тақдирин қўл билан яратур одам,
Ғойибдан келажак бахт бир афсона.
Саодат инсоннинг ўз ҳунаридир,
Тақдирнинг қудрати эмас баҳона.

Ғафур ҒУЛОМ

ИСЛОМ АБДУҒАНИЕВИЧ КАРИМОВНИНГ «Ўзбекистоннинг ўз истиқлол ва тараққиёт йўли» асари республикамиз мустақиллиги учун амалий аҳамият касб этган назарий концепция бўлиб, умуминсоний қадриятларни ўзбек халқининг миллий уйғониш ва покланиш сиёсати билан боғланган, ҳаёт тақозосига кўра, янги ижтимоий-сиёсий мавжудлик ва ривожланиш қонуниятларини белгилаган, фуқаролик жамияти ва ҳуқуқий давлатни айниш ва оғишлардан сақловчи маънавий омилларни яратишга қодир бўлган сиёсий фалсафадир. Бу асар туфайли биз инсон табиат тараққиётининг тожи бўлса-да, маънавий камолот борасида етук эмаслигини, умуман, маънавиятга, айниқса, сиёсий фалсафага нисбатан чексиз эҳтиёж сезиб турганлигини, сиёсий фалсафа илм сифатида ҳақиқат, ҳиммат ва нафосатга интилиб, халқ дарди, қадр-қиммати ва орзу-умидларини чуқур ҳис этиши мумкинлигини тасаввур этдик. Айни вақтда фалсафа фан тарзида таназзулга юз тутиши мумкин эмаслигини, ўз ривожи учун чексиз эҳтиёж ва имкониятларга эга эканлигини, инсоннинг сиёсий фалсафа марказидан жой олиши туфайли ўз ҳаётининг маъноси ҳақидаги фикр ва мулоҳазаларига сайқал бериш имкониятлари очилишини аниқладик. Бундай фалсафа сиёсий ҳаётда инсоннинг ўз-ўзини чуқур англашининг шакли, ўз-ўзини белгилаш ва камолотга етказишнинг режаси бўлиб хизмат қилади.

Ислом Абдуғаниевич Каримов илгари сурган сиёсий-фалсафий ғоялар яқин кунларга қадар маънавий ҳаётимизни кишанлаб келган мафкуравий ҳукмронлик фожиаларини бартараф этиш жараёнида туғилди ва рўёбга чиқди. Бундай фалсафа замоннинг фикрларда жамланган руҳи сифатида ҳар қандай олим, арбоб ва оддий кишининг ўзига нисбатан бефарқ бўлишига имкон бермайди. Чунки биз яшаётган даврда мустақиллик ва маънавият тақдирни белгиловчи омилдир.

Мустақиллик аввало боқимандалик, тобелик ва қарамликдан озодликдир. Озодлик эса ўзбошимчалик эмас, англанган заруратдир. Бу зарурат иқтисодий, ижтимоий, сиёсий, ҳуқуқий ва маънавий жиҳатдан ўз қадр-қимматини белгилаётган, ўз «менини» англаган ўзбек халқининг ҳаётий эҳтиёжидир. Мустақиллик тарки дунё қилиб, узлатга чекиниб, ўз инида ғилоф бандаси сингари кун кечиришни эмас, балки жаҳон цивилизацияси қавмида ўз миллий қадриятларини, миллий-маънавий тузумлари, турмуш тарзи қоидаларини тиклашни тақозо этади.

Мустақиллик англанган зарурат экан, демак, у маънавиятдан бошланади. Шундай экан, маънавиятнинг ўзи нима? Бу борада олимлар фикрида хилма-хиллик мавжуд. Уларнинг бирлари маънавият — тарихий онг десалар, иккинчилари маънавият — кишиларнинг руҳий фаолияти, дейдилар. Учинчилари маънавият — ахлоқ, нафосат ва назарий қадриятлар мажмуи десалар, тўртинчилари маънавият — ҳақиқат, ҳиммат ва гўзалликлар қиёми, дейдилар. Яна бошқалари маънавият — инсоннинг жамики ахлоқий қадриятлари мажмуаси деб тушунсалар, бировлари маънавият — инсоннинг ҳис-туйғулари дунёсидир, дейдилар. Маънавиятга берилган буларга ўхшаш таърифларни санашда давом этавериш мумкин. Лекин, гап шундаки, маънавият бепоён, чексиз борлиқнинг инсон руҳиятида ифодаланишидир. У мураккаб, кўпқиррали қадриятдир. Инсоннинг маънавий моҳиятини белгиловчи омилларни, фазилатларининг ўлчовини ва тошторозисини фан ҳозирча топгани йўқ.

Маънавий ҳаётимизда мафкуравий ҳукмронлик даврида «Руҳий олам», «Олий руҳ», «Муқаддас руҳ», «Руҳий ота», «Миллат руҳи», «Руҳ эркинлиги», «Руҳий мустақиллик» каби маънавий қадриятлар ҳақсизликка учраган эди. Бу ҳам етмагандек, халқ маданияти олий ва паст, Ғарб ва Шарқ маданиятига бўлиниб, имтиёз биринчиларига берилар эди. Бу тартиб маънавий ҳаётни кенг ва чуқур илмий таҳлил этиш имкониятини чеклаб, руҳий камолот босқичларини тўла баён қилиш, маънавиятни руҳий камолот тарзида тушунишдан маҳрум қилди.

БИЗГА ОҚ ВА ҚИЗИЛ империя маддоҳлари доимо рус маданияти ва цивилизациясининг имтиёзларини рўкач қилиб келишлари ҳам шу зайлда вужудга келди. Мана энди билар-билмас, тушунар-тушунмас Ғарб маданияти ва цивилизациясини умуминсоний тарзда қабул қилишга ундаётганлар чиқиб қолди. Агар гап маданият тўғрисида борса, халқ маданиятининг олий ёки паст шакли бўлмайди. У инсон маданиятининг жонли дарахти сифатида новдалик, гуллаш ва ҳосилга кириш даврларини ўтади. Шунинг учун ҳам ҳар бир халқ маданияти нодирлик, бетакрорлик фазилатига эга. Маданият цивилизациядан олдин келиб чиққан. Цивилизациянинг ўрнатилиши эса, маданиятни ижтимоий турмуш тарзига айлантиради ва унинг ривожи учун иқтисодий, ижтимоий, сиёсий ва ҳуқуқий муҳит яратади. У ёки бу цивилизацияни олий ва имтиёзли қилиб кўрсатиш бошқа цивилизацияларни камситиш демакдир. Бунинг зарарли ва хавфли томони шундаки, ҳар бир цивилизация миллат ва миллатлар манфаатлари ҳамда қадриятлари билан боғлиқдир. Шу тахлитда цивилизациялар хусусияти шаклланган. Масалан, цивилизацияларнинг юнон шакли нафосат билан, ҳинд шаклида дин билан, Турон шаклида ахлоқ билан, Оврупо шаклида моддий-техника билан ажралиб турганини кўрамиз.

Цивилизациянинг ўзи нима? Цивилизация ибораси лотинчадан олинган бўлиб, фуқароларни англатади. Шунинг учун ҳам фанда, масалан, фуқаролик ҳуқуқини цивилистика деб атаганлар. Турон аҳолисида камтарлик юксак фазилат бўлганлиги учун ижтимоий масъулият рамзи бўлган ўз фаолларини фуқаро деб атаганлар. Фуқаролик иборасида инсон ҳуқуқи унинг ахлоқи бағрида ривож топганлигининг аломатидир.

Ҳаётда омади юришмаган шахслар бўлганидек, ижтимоий фикрлар тарихида ҳам узоқ вақт илмий жамоа томонидан етарли даражада тан олинмаган тушунчалар бўлади. Цивилизация шу тоифадаги тушунчалардандир. Бунинг боиси шундаки, машҳур файласуфлар цивилизацияни маданиятнинг айнан ўзи ёки унга қарам тушунча тарзида талқин этиб келдилар. Масалан, цивилизацияни Имануил Кант ахлоқий автономия билан, Фихте инсоннинг ўз-ўзини англаши даражаси билан, Гегель халқ руҳи билан, Сен-Симон фалсафий қарашлар ва ҳуқуқий нормалар билан изоҳлади. Кези келганда шуни айтиш жоизки, ҳатто Ўзбекистоннинг мустақиллиги билан боғлиқ сиёсий адабиётларимизда ҳам цивилизация маданият деб таржима қилинмоқда.

Цивилизацияни айримлар давр — «қадимги замон», «ўрта аср», «янги ва жуда янги» тарих билан, бошқалари дунёвий динлар — будпарастлик, христианлик, мусулмонлик таъсир доираси билан боғлайдилар, қолганлари ё минтақалар маданияти, ё ишлаб чиқариш усулининг Осиё ҳамда Оврупо шакллари билан белгилаб келадилар. Варварликдан кейин ижтимоий тараққиётнинг цивилизация даври бошланганлиги ҳақидаги, Шарқ ва Ғарб цивилизацияси ҳақидаги, цивилизациянинг қулдорлик, феодал, капиталистик ва коммунистик типлари ҳақидаги мулоҳазалар ҳам шулар жумласидандир.

Ижтимоий фикрлар тарихида цивилизацияга бўлган эътибор гоҳ кўтарилиб, гоҳ тушиб турди. Цивилизацияга бўлган қизиқишнинг авж олган даврлари феодал муносабатлардан капитализмга ўтиш, «СССРда социализм қуриш» ва унинг миллий доирадан чиқиб дунё системасига айланиши, атом ва водород ҳарбий қуроли билан қуролланган бир-бирига қарама-қарши капиталистик ва социалистик сиёсий система муносабатларининг кескинлашуви, дунё ҳалокати ва космик цивилизация муаммоларининг вужудга келиши, СССРда тоталитар тузумнинг барбод бўлиши ва унинг заминида суверен давлатларнинг вужудга келиши бўлди.

Ўзбекистоннинг мустақилликка эришиши жаҳон цивилизациясига, умуминсоний қадриятларга бўлган эҳтиёжни беҳад кўтариб юборди. Чунки шу қадрият орқали биз ижтимоий воқелик, табиий тарихий тараққиёт босқичларини алоқадорликда ва бутунликда кўриб, уларнинг ички фазилатларини очиш имкониятига эга бўламиз.

Ўзгаларга сажда қилиш, уларнинг турмуш тарзларига тақлид қилиш, ўз сиёсий ҳаётимиздан узоқ бўлган мафкуралардан нусха олиш ўз цивилизациямиз ва маънавиятимиз анъаналарига шаккоклик келтириш билан баробар. Дини, мафкураси, турмуш тарзи бошқа цивилизацияларга қўшилиш ўз цивилизацияси ва қадриятларини бой бериш демакдир. Ғарб ва Шарқ цивилизацияларини бир-бирига қарама-қарши қўйиш, миллатларни илғор ва қолоқ тоифаларга бўлиш, динларни илғор ва турғун шаклларга ажратиш иллатлари бунинг ми-

Давоми 7-бетда

ДИЛИМДАГИ ГАПЛАР

Акс садо

«Ўзбекистон адабиёти ва санъати»да профессор Шоди Каримовнинг «Мантиқ устивор бўлсин» номли мақоласини ўқиб, қўлимга қалам олишга иштиёқ туғилди. Шу боис мазкур мақола ҳақидаги баъзи бир фикрларимни билдиришни лозим топдим, чунки унда айтилган фикрларнинг аксарияти менинг ҳам дилимдаги гаплар эди.

Шоди Каримовнинг сўнгги эълон қилинган мақолалари билан танишман. Навбатдаги куюнчаклик билан ёзилган бу мақоласини миллатимиз, ватанимиз тарихига бўлган меҳру-муҳаббат тимсоли деб тушундим.

«Сиёсий тарих...» ва бошқа фанлар ҳақидаги маълумотлар ҳам ўринли. Ўз ватани тарихини ўқишни истамаган шахсни ким деб аташ мумкин. Ахир, муқаддас китобларимизда ҳам «Ватанни севмоқ иймондандир», — деб ёзиб қўйилган-ку!

«Ўзбекистон тарихи»га ҳақиқий фарзандлик меҳри билан боқайлик, унга давлат мақоми берайлик» каби жумлаларни ўқиганимда муаллифга чин дилдан раҳмат айтгим келди.

Мақолада тарих фани жонкуяри, олим Бўрибой Аҳмедов фикрлари ўринли келтирилган. Бундай қараш ҳар бир ўзбекнинг эътиқоди бўлиши керак.

Мазкур фан бўйича ҳар бир олий ўқув юртларида кириш ва Давлат имтиҳонлари ўтказилса, кафедралар ташкил топса, деган истагим ҳам йўқ эмас. У ерда таниқли олимлар фаолият кўрсатсалар нур устига нур бўлур эди. Ўйлаймизки, мутасадди вазирлик «Ўзбекистон тарихи» фанининг ривожини кўзлаб иш тутса, бундан албатта халқимиз манфаатдор бўлади.

Мурод Мирзо АҲМАДҚОРИ ўғли

КЎЗ ҚУВОНАДИГАН МАНЗАРАЛАР

Эзиб ёққан ёмғирдан сўнг офтоб чарақлаб кетган. Ҳавода тўйиб бўлмас тиниқлик, мусаффолик. Кўз илғамас буғдойзорлар **денгиздек** мавжланиб ётибди.

— **Элнинг насибаси бу**тун бўладиган йил келди-да, ўзиям...

Ишбоши Эркинбой Саидов бўлиқ ғаллазорга боқиб қувончини яшира олмайди. Ғузор чўлининг Эшонқудуқ, Нишоннинг Жайилма сарҳадларига қадар ястанган қирлигу ўнгирлар бахмал гилам ёпингандек файзу таровагта бурканган. Гоҳо яшиллик уммони узра Шўртан газ конларининг гулханли миноралари кўзга чалиниб қолади.

Бу манзаралардан завқ олиб, ўйга толасан: бу заминнинг остию усти кони бой бўлса, элининг қўлидан кетмон тушмаса-да, тағин эски Иттифоқни тикламоқчи бўлаётган айрим баднафсларнинг наздида у ўзини боқолмаган юрт, дея камситилса, бу қай мантиққа тўғри келади?! Истиқлол неъматининг моҳиятини англаётган халқимизнинг бундай эски ашулаларга тоқати йўқ. У ҳалол меҳнати билан ҳамиша ўз аравасини тортиб келган. **Тўқсон учинчи йил кўк**ламининг бугунги манзараси шундан далолат бериб турибди.

Ғаллазорлар орасидаги серўт далаларда бир сурув қўй-қўзисини боқаётган ўсмир чўпонга, унинг сал нарёғида бўлиқ майсазордан бош кўтармай ўтлаётган саман тойларга назар соларканман, эртанги кунимиз фаровон бўлишига умид уйғонади. Зеро, бугун ғаллакору чўпон, деҳқону кончи — ким билан суҳбатлашманг мустақиллигимиз одимларидан сўз очади. Ҳурриятни мустаҳкамлаш, халқимизни бозор қийинчиликларидан тезроқ олиб чиқиш, Президентимиз Ислом Каримовнинг жасоратли ишлари, ташаббуслари ҳақида сўз юритади. Ҳа, элимиз истиқлолнинг мазмун-моҳиятини энди теран мушоҳада эта бошлади. Шоир топиб айтганидек: инсон онгидаю замон қаърида давом этаётир буюк инқилоб!

«Ўзбекнефтгаз» ташкилотига қарашли «Шўртан» давлат хўжалиги раҳбари Бойсун Салимов ана шу ўзгаришлар ҳақида сўзларкан: «Бизга ҳалақит бермасалар бас, элимиз асло кам бўлмайди», дейди ишонч билан. Унинг ишончлари бежиз эмас. Асли газчиларни ноз-неъмат, истеъмол маҳсулотлари билан таъминлаш учун ташкил этилган хўжаликнинг бугун ўн минг гектардан ортиқ майдони бор. Шунинг минг гектари сувли ғалла, 3500 гектари эса лалмикор.

Бойсунбекнинг ҳисоб-китоблари нақд: суғориладиган ғаллазорнинг гектаридан 20 центнердан ошириб дон олинади. **Лалмикордаги оқ** буғдойлар ҳам бирам бўлиқки, ёғин-сочин панд бермаса хирмон сара буғдойга тўлади.

Кўплар ўзини тижоратга уриб, олибсотарлик билан кун кўриш ор бўлмай қолган кунларда моддий неъмат яратишни шараф деб билаётганлар ҳали оз эмас. Мана улар: Усмон Собиров, Ҳолбой Жумаев, Виктор Тю, Чоршанби Деҳқон ўғли ва яна ўнлаб, юзлаб ҳалол меҳнат билан ноз-неъмат яратаётган фидойилар.

Ғузор чўлларидан кўнглим равшан тортиб қайтар эканман, йўлда яна бир маҳобатли қурилишнинг устидан чиқдим. У Туркия билан ҳамкорликда бунёд этилаётган Қарши тўқимачилик корхонасининг улкан ишлаб чиқариш иншооти. Қўшма корхона тез қад ростламоқда. Олис шимолга жўнатилаётган пахтамиз, хом ашёмиз энди шу ернинг ўзида ранго-ранг нафис матоларга айланади. Ундан бежирим кийимлар тикилиб, тайёр маҳсулотнинг ўзини сотамиз. Уларни узоқдан харид қилиб келишга кетадиган бойликларимиз ёнимизда қолади. Бундай кунлар узоқ эмас.

Энди бир озгина тасаввурга эрк бериб, бутун юртимиздаги шундай манзараларни кўз олдимизга келтирайлик. Асакада ва Хоразмда улкан автомобил корхоналари қад ростламоқда. Ҳамкорликда қўшма корхоналар ишга тушмоқда. Деҳқонбоп тракторлар, машиналар, биринчи ўзбек самолётлари заводларнинг конвейерларида шай бўлмоқда. Ахир шу эмасми элимиз неча ўн йиллар давомида талпиниб кутган миллий истиқлолнинг илк қадамлари. **Иншоолло, бу қадамлар янада файзли, фаровон кунлар ҳамиша элимизга ёр бўлгай!**

Мурод АБДУЛЛА

Собир МИРВАЛИЕВ, филология фанлари доктори, профессор.

ДАВР ВА АДАБИЙ ЖАРАЁН

Муаммолар. Мулоҳазалар

ОЛИЙ ЎҚУВ ЮРТЛАРИ, ўрта таълим даргоҳларида адабиётни ўқитишдан бош мақсад соғлом эътиқодли, умуминсоний қадриятларни англайдиган, миллий ва маънавий баркамол, хатти-ҳаракатларига масъул, қолаверса, ҳар жиҳатдан етук шахсларни вояга етказишдан иборат. Айни пайтда бадиий адабиётга меҳр-муҳаббат туйғуларини уйғотиш, бадиий асарни таҳлил этганда ўз фикр ва мулоҳазаларини эркин ифодалай оладиган авлодни тарбиялаш, ўзбек адабиётининг яхлит эстетик ҳодисалиги ҳақидаги тасаввурини бойитиш ҳам шу куннинг долзарб вазифасидир. Шунинг учун адабиёт сўз санъати, санъат тури сифатида барча олий ўқув юртларида ўқитилиши жоиз.

Бинобарин, адабиётни даврлаштирмай туриб ўрганиб ҳам, ўргатиб ҳам бўлмайди. «XX аср ўзбек адабиёти тарихи»ни даврлаштириш муаммоси шу эҳтиёж туфайли долзарб. Маълумки, адабиёт тарихи деган умумий ном замирида мақсад ва вазифалари икки хил бўлган фан йўналиши бор. Улардан бири ўрганиш (тадқиқ этиш), иккинчиси эса ўргатиш (ўқитиш) жараёнидан иборат. Ўргатиш-ўқитиш учун ўрганиш-тадқиқ этиш соҳаси изчил бўлмоғи лозим. Адабиёт тарихини даврлаштириш ҳар икки соҳанинг пухта, теран хулосасига боғлиқ.

Биз минг йиллик адабиётимиз тарихини 1917 йил октябр тўнтаришидан сўнг сунъий равишда иккига: инқилобгача бўлган ўзбек адабиёти тарихи ва совет даври, аниқроғи, ўзбек совет адабиёти тарихига ажратиб ўргандик, ўқитиб келдик. Эндиликда, истиқлол туфайли, «Ўзбек совет адабиёти» тарихи, адабиётшунос Н. Каримов таъкидлаганидек, яхлит XX аср ўзбек адабиёти тарихининг узвий бир бўлаги бўлиб қолди.

Мана шу тарихий-маънавий, бадиий жараённинг ўзи янги аср адабиётимиз тарихининг сунъий бўлинишини инкор қилиб, янгича даврлаштиришни тақозо этаётир. Хўш, эскича, анъанавий даврлаштиришнинг янгисидан фарқи нимада, янгича даврлаштиришнинг афзалликлари-чи, деган савол туғилиши табиий. Бугунга келиб анъанавий даврлаштириш бадиий-маънавий талаблардан келиб чиқиб эмас, сиёсий-мафкуравий эҳтиёжлар асосида амалга оширилгани маълум бўлиб қолди. Бу халқимизнинг маънавий-бадиий, эстетик тарбиясига жиддий зиён етказди. Тўғри, адабиёт тарихи аслида истеъдодлар тарихидан иборат. Амалда эса истеъдодлилар тарихи аёвсиз фожиалар тарихига айлантирилди. Маърифатпарвар сиймолар Беҳбудий, Фитрат, А. Қодирий, Чўлпон, У. Носир, кейинчалик М. Шайхзода, С. Аҳмад, Шуҳрат, Шукрулло каби истеъдодлар тақдири фикримизнинг далилидир. Бинобарин, ҳозиргача мавжуд адабиёт бизга боғлиқ бўлмаган шароит мевасики, биз уни аччиқ деб ёхуд қора деб инкор этолмаймиз. Бу тарихни оҳ-воҳлар, тафтишлар билан янгидан яратиб бўлмайди. Бу тахлитда ўрганиш ва ўргатиш илм-фанга наф келтирмайди. Масалан, Ғ. Ғуломни «Турксиб йўлларида», «Кўкан», «Улуғ рус халқига», Ҳ. Олимжонни «Россия», Уйғуннинг «Назир отанинг ғазаби», «Бригадир Карим» шеърлари учун ёки яқин-яқинларгача улуғланиб келинган «Яша, шўро» шеъри учун Ҳамзани адабиётимиз тарихидан чиқариб бўладими?

Даврлаштириш деганда фақат соф хронологияни, йиллар ва даврлар бўлинишини тушунмаслик лозим. Даврлаштириш аксарият ҳолларда ҳар бир халқнинг миллий адабиётини яратган маънавий-бадиий тамойиллар жараёнидан иборатдир. Биз шунга асосан XX аср ўзбек адабиёти тарихини аввалгидек беш даврга, соф хронологик тарзда эмас, уч фаслга бўлиб ўрганиш лозим, деб ўйлаймиз. Шу ўринда матбуотда баён этилган мулоҳазаларни кўздан кечирайлик.

Ушбу муаммо юзасидан Самарқанд Давлат дорилфунунининг профессори И. Мирзаевнинг «Давр ва ҳақиқат сабоқлари» («Ўзбекистон адабиёти ва санъати», 1990 йил, 2 март), адабиётшунослар Н. Каримовнинг «Миллий бадиий тафаккур» («Ўзбекистон адабиёти ва санъати», 1992 йил, 20 март), М. Намозовнинг «Ўз даврида, ўз даврасида» («Ўзбекистон адабиёти ва санъати», 1991 йил, 8 ноябр) мақолаларида ва ўзбек адабиёти курси бўйича умумтаълим мактабларининг XI синфига мўлжалланган «XX аср ўзбек адабиёти» (1991) дастури лойиҳасида янги шароит талабларидан келиб чиқиб XX аср ўзбек адабиёти тарихини даврлаштириш ҳақида фойдали, айни чоғда баҳсли мулоҳазалар ўртага ташланди.

Жумладан, И. Мирзаев биринчи даврни аввалгидек «Улуғ Октябр социалистик революцияси, гражданлар уруши, халқ хўжалигини тиклаш ва индустрлаштириш давридаги ўзбек адабиёти (1917—1929)» деб эмас, «Изланишлар ва юксалишлар даври (1917—1934)» деб; иккинчи даврни «Қишлоқ хўжалигини ёппасига коллективлаштириш, социализмнинг ғалабаси ва мустаҳкамланиши давридаги ўзбек совет адабиёти (1929—1941)» ўрнига «Таназзул даври ўзбек адабиёти (1934—1956)» деб; Улуғ Ватан уруши ва урушдан кейинги икки даврни (1945—1985) қўшган ҳолда учинчи давр — «Қутилиш ва турғунлик даври ўзбек адабиёти (1956—1985)» деб; ниҳоят, тўртинчи даврни «Уйғониш ва янгиланиш даври ўзбек адабиёти» (1985 йилдан бошлаб) деб, аввалгидек бешга эмас, тўртга бўлиб ўрганиш ва ўрнатишни тавсия этади. Чамамда, И. Мирзаев таклиф этаётган биринчи давр «Изланишлар ва юксалишлар даври (1917—1934)» деб белгилаганда 1934 йили ўтган Бутуниттифоқ ёзувчиларининг I съезди ва социалистик реализм методига киришни кўзда тутади. Бундай даврлаштириш умуман тўғри бўлса-да, бироқ инқилобий тўнтариш даври билан чегаралангани сабабли асримиз бошида ўлкамизда бошланган миллий уйғониш жараёнини қамраб олмайди. Иккинчи даврни «Таназзул даври ўзбек адабиёти (1934—1956» деб номланган, бироқ қарийб ўттиз йилни яхлит таназзул даври деб аташ ҳақиқатга тўғри келмайди. Чунки бу даврда шафқатсиз қатағон бўлганига қарамай ажойиб шеърий, насрий ва драматик асарлар яратилганини эътироф этиш керак. Шунингдек, И. Мирзаев таклиф қилган кейинги даврларга оид қарашларда ҳам айрим қарама-қаршиликлар, баҳсли ўринлар бор. Булардан қатъий назар, социализм системаси таназзулга юз тутгандан кейин, янги тарихий шароитдан келиб чиқиб, миллий адабиётимиз тарихини янгидан даврлаштириш муаммосининг биринчи марта кўтарилиши жуда муҳимдир.

АДАБИЁТШУНОС Мусурмон Номозов «Ўз даврида, ўз даврасида» сарлавҳали мунозарали мақоласида адабиётни соф тарихий-хроникал тарзда эмас, балки, халқ тарихи, психологияси, анъанаси, миллий уйғониш жараёнларига боғлаб даврлаштиришни ва XX аср ўзбек адабиётини октябр тўнтаришидан эмас, жадидчилик ҳаракати давридан бошлашни таклиф этади. Чиндан ҳам ўлкамиздаги миллий уйғониш, анъанавий адабий йўналишлардан кашфиёт йўлига ўтиш худди шу даврдан бошланган. Бизнингча, XX аср ўзбек адабиётининг бошланишини фақат, М. Номозов айтганидек, «Жадид адабиёти» (биринчи давр) деб чегараламай, «Миллий уйғониш даври ўзбек адабиёти» деб белгиласак ижтимоий-сиёсий, бадиий-эстетик талабларни ҳам қамраб олган бўламиз. Муаллиф иккинчи даврни «Социалистик реализм адабиёти» деб юритишни тавсия этди. Тўғри, адабиётимиз тарихининг бу даврига доир оқ ва қора доғларнинг пайдо бўлиши социализм мафкурасининг, социалистик реализм методининг зўравонлиги оқибати эди. Бироқ бундай атама, тушунча совет даври ўзбек адабиёти тарихини атрофлича, тўла ўрганиш ва ўргатишга имкон бермайди. Шунинг учун иккинчи давр яхлит ҳолда «Совет даври ўзбек адабиёти» деб юритилгани маъқул. Албатта, бу катта давр, шу боис уни бир неча қисмларга бўлиш ҳам мумкин: Масалан: а) қатағон даври ўзбек адабиёти; б) Улуғ Ватан уруши даври ўзбек адабиёти ва в) урушдан сўнгги давр ўзбек адабиёти. Шундай бўлинган тақдирда мазкур давр адабиёти тараққиётидаги ижобий ва салбий ҳолатлар ўзининг илмий-холис баҳосини олиши мумкин. Бундан ташқари, биз хоҳлаймизми, йўқми «совет даври» деган тушунча бу — ўтмишга айланган, тарихий тушунчаки, ундан воз кечиб бўлмайди.

Мусурмон Номозов таклиф этаётган учинчи давр — «Иккинчи уйғониш адабиёти»да аср бошидаги дастлабки миллий маънавий уйғониш-ўзгаришлардан фарқли ўлароқ, фақат маънавий уйғониш бошлангани инобатга олинади. Ушбу давр адабиётида жиддий изланишлар сари интилиш сезилса-да, бироқ бу ҳаракатлар чинакам бадиий кашфиётларга айланиб улгурмаган эди. Албатта, муаллиф бу даврда юз берган маънавий ўзгаришлари ҳақида фикр юритганида XX съезддан кейинги эпкинларни ҳам ҳисобга олган.

Тўртинчи даврни у «Ҳозирги адабий жараён» деб номлаб, асосан 70-йиллардан кейин янгича тафаккур замирида юзага келаётган изланишлар ҳақида фикр юритади. Хуллас, М. Намозов адабиётимиз тарихини даврлаштиришда И. Мирзаев таклиф этганидек, маълум йиллар хроникасига эмас, адабиёт тарихидаги ички, ўзига хос ривожланишлар, жараёнларга таянади. Албатта, бу йўл ҳам тўғри, уни инкор этиб бўлмайди. Бироқ муаллифнинг ўзи қайд этганидек, тарихни аниқ йиллар-хроника асосида даврлаштириш ҳам фойдадан холи эмас. Зеро, ҳар икки муаллиф мулоҳазаларида эътиборга лойиқ, асосли хулосалар бор. Наим Каримов эса «Миллий бадиий тафаккур» мақоласида адабиётимиз тарихини даврлаштиришнинг ўзинигина махсус масала қилиб қўймайди. Бироқ мақоланинг аввалида бир муҳим фикр ўртага ташланган. «Энди, — деб ёзади муаллиф, — «Совет даври»нинг ўзи XX аср ўзбек адабиёти тарихининг бир қисмигина бўлиб қолди. Демак, ҳозирги кунга қадар бўлган адабиётни асосан икки даврга ажратиб, биринчи даврни жадид адабиёти ёхуд миллий уйғониш даври адабиёти, иккинчи даврни эса Совет адабиёти деб аташ тўғрироқ бўлади». Айни чоғда у XX аср ўзбек адабитининг янги, учинчи даври ҳақида ўйлаб кўришни таклиф қилади. Бизнингча ҳам XX аср ўзбек адабиёти тарихини уч фаслга бўлиб ўрганиш (албатта, даврлар қандай номланиши, қайси йиллар билан чегараланишидан қатъий назар) самаралидир. Шунингдек, «Умумтаълим мактаблари дастури» лойиҳасининг «XX аср ўзбек адабиёти» қисмида ҳам ўзига хос даврлаштириш кўзга ташланади. Унда биринчи давр «Миллий уйғониш даври ўзбек адабиёти (1905—1916)» деб тўғри номланса-да, йиллар чегараси, хроника миллий уйғониш даврини тўлалигича ифодалай олмайди. Негаки, миллий уйғониш 1905 йилдан 1916 йилгача давом этган оддий жараён эмас. Миллий уйғониш жараёни асримиз бошидаги маърифатпарварлик, жадидчилик ҳаракати билан боғлиқ мураккаб ва қарийб 30-йилларгача давом этган ижтимоий, бадиий-эстетик жараёндир. Тағин ушбу дастур лойиҳасида иккинчи давр «Инқилобий ўзгаришлар даври ўзбек адабиёти (1917—1929)» деб номланади. Бизнингча, ҳар икки даврни яхлит олиб «Миллий уйғониш даври ўзбек адабиёти» (1900—1929)» деб белгиланса ҳақиқатга яқин бўлади. Чунки бу даврнинг биринчи фаслида чиндан ҳам миллий-маънавий уйғониш жараёни кечган ва унинг амалий самараси бўлган том маънодаги реалистик адабиёт намуналари иккинчи фаслда (эсланг: «Ўтган кунлар» (1926), «Меҳробдан чаён» (1929), Фитрат ва Чўлпон ижодлари) пайдо бўла бошлади.

Дастурда даврлар аввалгидек бешга бўлинган бўлиб, учинчи давр «30—40-йиллар ўзбек адабиёти», тўртинчи давр «50—80-йиллар ўзбек адабиёти» ва ниҳоят бешинчи давр «Ҳозирги адабий жараён» деб белгиланган.

Биз юқорида кўриб ўтган тўртала таклиф ва дастурларда ўхшашлик, бир-бирига яқинлик бор, бироқ тафовутлар ҳам йўқ эмас. Муҳими, ҳозирги янгича тарихий шароит тақозосига кўра ўзбек адабиётшунослигида XX аср адабиётимиз тарихини янгидан қайта даврлаштириш муаммоларини ҳал этишга интилиш фаол тус олаётир. Камина ҳам олий ўқув юртларида, адабиёт тарихини яратишдаги қисман иштироки давомида орттирган тажрибаларга таяниб шу муаммога доир ўз қарашларим билан ўртоқлашишни лозим кўрдим.

Бизнингча, даврлаштиришни «Кириш»да «Туркий халқлар адабиётидаги муштараклик ва ўзбек адабиётининг ўзига хослиги» деган йирик, яхлит ва замон талабига айланган муаммони ёритишдан бошлаш керак. Хўш, масалани бундай қўйишдан мақсад нима? Маълумки, ҳар қандай ҳодиса ёки воқелик маълум бир замон ва маконда содир бўлади. Адабиётлар тақдири ҳам худди шундай. Жаҳонда бирор-бир адабиёт йўқки, у ўз ҳолича ўз қобиғида, ҳар қандай таъсирдан холи туғилган ёки шаклланган бўлса? Ўзбек адабиёти тарихи ҳам умумжаҳон адабиёти илдизларига боғланган ва шу доирада ривож топиб келган. Бироқ мустақил, миллий ўзига хос адабиёт сифатида улкан жуғрофий ҳудудда яшовчи қондош туркий халқлар маданияти, тили, тарихий урф-одати, яшаш тарзи, дини, эътиқоди ва адабиёти билан узвий алоқада, ўзаро таъсирда шаклланади. Бунда учта муҳим омил ҳал этувчи аҳамият касб этади; а) ушбу халқлар тарихий тақдирининг бирлиги, яъни тарихий бирлик омили: б) сиёсий омил, яъни қарийб бир асрдан ортиқроқ вақт мобайнида рус империяси мустамлакачилик сиёсатининг туркий халқлар жойлашган Марказий Осиёдаги ҳукмронлиги масаласи, унинг салбий, қисман ижобий томонлари; ниҳоят, учинчи муҳим омил — бу маънавий манбаларнинг яхлитлиги масаласидир. Зеро, барча туркий халқларнинг достонлари, эртак ва ривоятлари барча санъат, маданият дурдоналари ислом ақидалари, ислом нури билан суғорилгандир. Бинобарин, мана шу уч омил туркий халқлар адабиётларининг муштарак хусусиятларини белгилайди. Шу ўринда, хўш, XX аср ўзбек адабиётининг ўзига хослиги нимада, деган савол туғилиши табиий.

МАЪЛУМКИ, ўзбек адабиётининг миллий ўзига хослиги халқ оғзаки ва ёзма адабиёти анъаналарининг бойлиги, мукаммаллиги ва унинг адабий жараёндаги ўрни, аҳамияти самарасига боғлиқ, албатта. Шу маънода адабиётимизни қўшни қозоқ ва қирғиз адабиётлари билан қиёсласак, муаммо ўз ечимини топади. Уларда ҳам оғзаки ижод ўзбек халқ оғзаки ижоди каби анча қадимий ва бой. Бироқ ёзма мумтоз адабиёт анъаналарига келганда бизда ўзгача ҳолат кўзга ташланади. Бу ҳол анъаналар моҳияти, самараси қай даражада бўлганини тушунишга имкон беради. Қисқаси, мана шу манбалар ва анъаналар борасидаги фарқ ҳамда ўзига хослик адабиётларнинг ҳам шаклини, ҳам бадиий йўсинлари ва ҳам маънавий йўналишини белгилаб беради.

Бинобарин, XX аср ўзбек адабиётининг шаклланишида етакчи бўлган анъаналар самараси ўлароқ бизда миллий-маънавий, бадиий уйғониш хийла эрта бошланди; адабиётимизда эпик тасвир ва эпик образ яратиш анъанаси ҳам анча эрта пайдо бўлиб, А. Қодирий ва Чўлпоннинг машҳур романлари дунёга келди, айни пайтда қўшни туркий халқлар адабиётларига ўз таъсирини ўтказди.

Ўзига хосликнинг иккинчи жиҳати, ўзбек халқи тарихидаги жадидчилик ҳаракати, маърифатпарварлик оқимининг фаол, айни пайтда самарали кечганини ва шунинг натижасида адабиётимизда реалистик тамойилларнинг жадал ривожланишига замин ҳозирланганида кўзга ташланади. Беҳбудий, Авлоний, Сўфизода, Фитрат каби истеъдодлар фаолияти бунга мисол бўла олади. Мана шу тахлитда ўрганилсагина XX аср бошларида Туркистондаги ижтимоий-сиёсий, бадиий-маданий ҳаёт ҳақида муайян тасаввур пайдо бўлади.

Хуллас, XX аср ўзбек адабиётини даврлаштиришда бундай муаммоларнинг қўйилиши истиқлол даври ўзбек адабиёти равнақини тўла тушунишга, тасаввур этишга, ўрганишга имкон беради.

Шундай мулоҳазалардан келиб чиқиб, биз XX аср ўзбек адабиёти тарихини уч даврга бўлиб ўрганишни таклиф этмоқчимиз. Албатта, «Кириш»дан сўнг, биринчи даврни «Миллий уйғониш даври ўзбек адабиёти (1909—1929)» деб номлаймиз. Бунда биз, асосан, асримиз бошида туғилиб, қарор топган маърифатпарварлик ва жадидчилик ҳаракати даври адабиётининг асосий хусусиятлари, оқимлари ва аниқ самараси ҳамда кейинги адабий жараёнга таъсири масаласига эътиборни қаратамиз.

Маълумки, халқимиз тарихининг етмиш уч йилини совет даври ташкил этади. Биз истаймизми, йўқми, бу кечмишга айланган, сизу биз билган, гувоҳ бўлган тарихдир. Тарихга чуқурроқ ёндошиб, адабий жараёнларни кузатганда аён бўладики, асримиз бошида бошланган миллий уйғониш 30-йилларгача самарали кечган. Жумладан, «Ўтган кунлар», «Меҳробдан чаён», «Кеча ва кундуз» каби романлар социалистик реализм методи расмий тус олгунгача яратиладики, бу ҳам уйғониш даврининг 30-йилларгача давом этганини кўрсатади. Хусусан, 1932 йилдаги партиянинг «Адабий-бадиий ташкилотларни қайта қуриш ҳақида»ги қароридан сўнг социалистик реализм методига ўтишга мажбур этилди. Шунингдек, яна бир неча объектив ва субъектив сабабларга кўра «Ўзбек совет адабиёти тарихи» деган тушунча пайдо бўлади. Хуллас, совет ҳокимияти 73 йил ҳукмронлик қилди. 70-йиллардан адабиётга ижобий маънодаги исёнкор, янгича тафаккурдаги авлоднинг кириб келиши билан адабий жараёнда, қаҳрамонлар маънавиятида янги бир силжиш, янгиланиш пайдо бўла бошлади. 80-йиллар ўртасига келиб, бу ижобий ва ижодий жараён ҳозирги истиқбол даври адабиётига замин ҳозирлай бошлади. Оқибатда «советлар», «социализм» каби тушунча тарих саҳифасидан тушди. Асрлар давомида, курашиб, орзу қилиб келинган миллий мустақиллик — истиқлол тайин бўлди. Бу шароит энди учинчи: «Миллий мустақилликка ўтиш даври ўзбек адабиёти» ёки «Истиқбол даври адабиёти» деган даврга асос солади. Тўғри, бу давр ҳали ёш, шаклланиб улгурмаган, бироқ келажаги аниқ ва ишончли. Хуллас, ана шундай даврлаштиришдан сўнг биз яна иккита мавзуи-муаммони илгари сурмоқчимиз. Буларнинг бири: жондош-қондош замонавий қорақалпоқ адабиёти тарихини ўрганиш масаласи бўлса, иккинчиси, хориждаги ўзбек адабиёти тарихи масаласидир. Маълумки, биз қорақалпоқ халқи билан бошқа туркий халқлар каби азалий қондош-жондошлик тарихига эгамиз. Қорақалпоқ адабиёти ҳам ўзбек адабиёти каби XX асрда умумсовет адабиётининг қарамоғида эди, эндиликда ўзга адабиётлар каби мустақил миллий адабиётдир. Айни ўзбек адабиётининг бир тармоғи сифатида ўрганиш фақат наф келтиради, деб ўйлаймиз. Бунинг устига Ўзбекистон республикаси ҳудудидаги адабиёт ўқитиладиган барча олий ўқув юртларида, ўрта мактабларда кўплаб қорақалпоқли ўқувчи ва талабалар таҳсил олади. Шу каби омиллардан келиб чиқиб ҳар икки халқ адабиёти бирга ўқитилиши лозим.

Ўзбекистон мустақил республика деб эълон қилингандан сўнг хориждаги барча ватандошлар билан алоқалар тикланди, хориждаги ижодкорлар яратган энг яхши бадиий асарлар умуммиллий адабиётни бойитишга хизмат қила бошлади. Шу туфайли хориждаги ўзбек адабиёти намуналарини ўрганиш ва ўргатиш зарурга ўхшайди. Ҳар ҳолда биз янги дастур, янги дарслик яратганимизда бундай муҳим масалаларни четлаб ўтмаслигимиз керак.

АЛБАТТА, бизнинг таклифларимизда даврлар хронологияси жиҳатидан энг каттаси (1929—1980) «Совет даври ўзбек адабиёти тарихи»дир. Эътибор берилса, бу ўринда янгича талқинни илғаш мумкин, яъни, илгаридек, «Ўзбек совет адабиёти тарихи» эмас, балки «Совет даври ўзбек адабиёти тарихи». Бинобарин, бу энг катта давр ўз ичига олган адабиёт тарихини муайян қисмларга бўлиб ўрганишни тақозо этади.

Биз, албатта, ўз қарашларимизни тўлалигича қабул қилинишига даъвогар эмасмиз. Ниятимиз, барча мутахассислар саъй-ҳаракатлари билан давр талабига мос дастур яратилса ва бу масалада яхлит бир хулосага келинса. Шундагина ҳозирги кунда ўрта ва олий ўқув юртларининг адабиёт ўқитувчиларини қийнаб турган муаммо — дарсликлар яратишга замин ҳозирланган бўларди. Айни чоғда бусиз «XX аср ўзбек адабиёти тарихи»ни ҳам яратиб бўлмайди.

Адабиётшунос олимлар — Бегали Қосимов ва Муҳаммадносир Саидов

НОДИРА ТАВАЛЛУДИНИНГ 200 ЙИЛЛИГИ ОЛДИДАН

МУҲАББАТ ИХТИЁР ЭТ...

ШЕЪРИЯТИНИ КУЗАТАР ЭКАНМИЗ, Нодира Умархонни ўзига шариат, тариқат, маърифат йўлида раҳнамо деб билганини ҳис этамиз. Чунки Амир Умархон кўнглини Оллоҳ ишқи забт этган солик инсон эди. Мўътабар устози Умархоннинг фожиали вафоти Нодира кўнглига, ҳаётига катта зарба бўлди. Унинг шеъриятида маҳзунлик кучайди. Аммо, Нодира шеъриятини фақат Сайийд Умархондан айрилиқ изҳорлари деб баҳоласак, ниҳоятда жўн, бирёқлама тушунган бўламиз. Уни кенг дамровли ўз заминидан юлиб олиб сохталаштирамиз. Чунки шоира шеъриятининг илдизи чуқур. Маъно моҳияти жуда теран ва бепоён.

Фурқат ғамида ёлғизланган кўнгул бир ғамхорга, ғамгусорга эҳтиёж сезади. Ана шу эҳтиёж шоира шеъриятини тафаккурнинг юқори босқичига кўтаради. Яъни ҳаётий заминдаги ошиқлик илоҳий ишқ сари юксалиб боради.

Нодира замонасида мажозий (яъни, дунёвий) ишқни куйлаш ҳам, ҳақиқий (яъни, илоҳий) муҳаббатни васф этиш ҳам аёл киши учун осон бўлмаган. Мана бу оташин байт шундан нишона:

Манъи муҳаббат на қилурсан менга,
Рамзи ҳақиқат эрур ишқи мажоз.

Шоирамиз юраги турли маломатлардан куйиниб, «эй, замондош, менга муҳаббат навосини манъ этма. Ахир, Ҳақ, Оллоҳ ишқини куйлашим учун бу дунё ишқи фақат рамзу тимсолдир, холос», дея надомат чекадилар.

Оллоҳга муҳаббат қўйиш, жаҳон ҳирсу ҳавасларидан воз кечиб, кўнглини покиза ишққа тўлғазиш — хурофот, бидъат, таркидунёчилик эмас. Аксинча, хурофотдан, маърифатсизликдан, торлик дунёсидан анча юқори кўтарилиш, дил поклиги ва руҳ комиллигига пойдевор қўйишдир. У инсонни диёнату инсофга, эътиқоду оқибатга ошно этади. Мурувват, ҳамият, камтарлик ва хокисорлик зиёсини юракка тўлдиради. Шунинг учун ҳам асрлар оша аждодларимиз дунёнинг фисқу фужур, нафсу балоларидан ўзларини тийишга интилганлар. Бу йўлдаги изтиробу заҳматлар руҳларига енгиллик, кўнгулларига яхшиланиш, тозариш бахш этиб турган.

Инсон ҳаётининг моҳиятини чуқурлаштирган бу йўл мумтоз адабиётимизнинг ҳам асос, пойдевори бўлиб келган. Тасаввуф адабиёти деб юритилувчи ушбу ёдномалар бизнинг битмас-туганмас хазинамиздир.

Таваллудининг 200 йиллиги нишонланаётган мумтоз шоирамиз Нодира асарларига ҳам тасаввуфий моҳият чуқур сингдирилган. Унинг наздида илоҳий ишқ инсонни осмонга кўтаради. Ундан бебаҳралик эса тубанликка юз туттиради. Эзгу одамийлик фазилатларидан маҳрум этади:

Муҳаббатсиз киши одам эмасдур,
Гар одамсан — муҳаббат ихтиёр эт...

Нодира ошиқлик мақомини мукаммал эгаллаган. Кўнглидаги улуғ ишқ туйғусини дилбар шеъриятига сингдириб, ўзига хос навобахш маърифат мактаби ярата олган шоирадир. Унинг ашъорини мутолаа этиб қанча соликлар ҳузурланганлар. Руҳан юксалиб, комиллашиб Оллоҳ васлига яқинлашиш шодлигини туйғанлар. Буни Нодиранинг ўзи ҳам эътироф этади:

Ушшоқ мақомида жигарсўз наво қил,
Аҳбобдур, эй Комила, ашъорнига муштоқ.

БИЗНИНГ АВЛОДИМИЗ, ЗАМОНДОШЛАРИМИЗ тасаввурида «тупроқ» сўзининг маъно сарҳадлари торайиб қолди. Мумтоз адабиётимизни кузатар эканмиз, «тупроқ» калимаси англатган мундарижанинг кенглигини кўриб ҳайратга тушамиз. Оллоҳ шарафига муяссар бўлишнинг муҳим шартларидан бири тупроқ сингари неъматбахшлик, беминнатлик, хокисорликдир. Ана шу олий эзгуликларга эришган кўнгулгагина Ҳақ дийдори насиб бўлади. Ошиқлик мақомига кирган ҳар бир қалб шу йўлда тинмай заҳмат чекишга маҳкум:

На ёлғуз хирмани Мансурни ул бод совурди,
Тутар тан тупроғини ул елға доийм бу дил ошқорниг.

«Тан тупроғини елга тутиш» — кибр, манманликдан покланиш, фоний дунё лаззатларидан воз кечиш, ўзлигини, балойи нафсни енгишдир. Нодиранинг бу мисралари Аҳмад Яссавий сатрларини ёдимизга туширади:

Бошим туфроқ, ўзим туфроқ, жисмим туфроқ,
Ҳақ васлига етарман деб руҳим муштоқ.

Инсоннинг кўнгли, руҳи илоҳий ишқ дарди билан мунаввар. Нодира лирик қаҳрамонининг ҳам эътиқоди мустаҳкам. Шу дарднинг мубталоси эканлигидан мамнун. Ўзи янглиғ жонфидо ошиқ йўқлигига имони комил:

Ҳарчанд эрур аҳли жаҳон жониға хурсанд,
Бордурму менингдек лаби жононига хурсанд.

Қадим адабиётимизда кенг ишлатилган ёр, жонона образлари фақат аёл, маҳбуба тимсоли эмас. Унинг маъно сарҳадлари ниҳоятда чексиздир. Уни инсоннинг меҳр қўйган кишиси, эътиқод-имон, эзгулик, адолат ва ҳақиқат тимсоли деб англамоғимиз лозим.

Оламда биргина султон бор. У ҳам бўлса — Ҳақ. Ундан ўзга султон йўқ. Шунинг учун ҳам, эзгулик нурига ташна ҳар бир юрак ана шу султонга интилади. Унинг дийдорига муҳтожлик сезади:

Расмдурки, касб айлар нурини қуёшдин ой,
Тонг эмас сенга муҳтож ўлса ўзга султонлар.

Шоира бу ҳолатни қуёш билан ойнинг вазифаси, намоён бўлиши билан муқояса этади. Қуёш чиққанда чароғон кундуз, ой кўринганда эса қоронғу тун бўлишини шоирона хаёл кўзгусига солиб хулоса чиқаради.

Мисралар заминига чуқур ҳаётий панд ҳам сингдирилган. Оллоҳ ишқидан бохабарлик, адолат, инсоф, мурувватдан огоҳлик бор жойдагина султонлик мартабасига эришиш мумкинлиги эслатилади.

Ошиқлик — кўнгул иши. Бу йўлда зоҳидликни — дунё меҳнатларидан бутунлай воз кечиб фақат тақво билан шуғулланишни Нодира рад этади:

Ишқ мақомида қабул истасанг,
Комила, қил зуҳд элидин иҳтироз.

Инсон ҳаёти ҳамиша қарама-қаршиликлар исканжасида кечади. Кўнгил хоҳишлари, мақсадлари турлича эл дунёқарашлари тўқнашади. Яхшиликлар тилаган юракка кўпроқ озор етади. Нодира шеъриятида ҳам бепарво, такаббур замондошлари зарбаларидан захмдор дил нолалари эшитилади. Шоира лоқайд, ошиқликнинг файзосор муждаларидан бебаҳра, бенаво кимсалар мавжудлигидан таассуфлар чекади. Бундайлар билан ҳамқадам бўлиш туйғуларингни ўлдириши, руҳингни қашшоқлаштиришидан куйинади:

Бевафолар меҳрини тарк айла, эй шайдо кўнгул,
Йўқса бу йўлда алингда ҳар на вор, алдин кетар.

Хиёнату андишасизликлардан юрак зада, замона ноқисликларидан кўнгул озурда, ғамшиноҳта йўқлигидан жон пажмурда. Ҳассос дил дардкаш, ҳамроз излайди. Аммо, ундай кимсани топиш мушкул. Атроф одамлар билан тўла. Бироқ улар Оллоҳни таниган, ҳаёт мазмунини унга талпиниш, унинг эзгу фазилатларига эга бўлишдан иборат деб билган ошнолар ҳолини англашдан бегона нафс бандалари:

Кимга изҳор этгамен кўксимни ниҳон доғини,
Ошнолар ҳолидан огоҳ эмас бегоналар.

Аммо, бу ҳол шоира эътиқодини, ихлосини заррача ҳам сусайтирмайди. Кўнглида Ҳақдан ўзга султони йўқ Нодира бу йўлда ҳам унинг фазилатидан нажот топади. Бағрикенглик, саховат, мурувватидан ўрнак олишга интилади.

Ҳақ дийдорига эришиш осон иш эмас. Бу йўлга кирдингми, ихтиёрингда нимаики бор, ундан кечишга тайёр бўлишинг керак. Субҳ — тонг янглиғ покдоманлик улуғ ақидант бўлмоғи шарт.

Сўфийликнинг олий босқичига, улуғ тилагига етишнинг йўли битта. У ҳам бўлса — фано бўлиш. Руҳи ва кўнглининг Оллоҳ билан бирлашиб кетишидир.

Бу илмларни мукаммал эгаллаган Нодира талабларнинг ҳаммасини юксак эътиқод билан бажаришга интилади. Ўзи англаб етган ҳақиқатни мухлислари, замондошлари кўнглига ҳам сингдиришга ўзида эҳтиёж сезади. Асарлари теран мазмунли ирфоний мактаб вазифасини ўташ шарафига муяссар бўлади. Шоира ўзининг маърифатга етишганини ошкора эълон этишга журъат топади:

Мулки дунёким, бақоси йўқ анинг,
Ҳожат эрмас қасру айвон айламак.

Комила, энди муносибдур менга
Ишқ аро даъвойи ирфон айламак.

Тасаввуф шеъриятининг бош йўли ахлоқ, одобни мукаммаллаштиришга рағбатлантириш. Дилларни эзгуликлар насимига тўлдириб, қора ниятни, ёмонликни даф этишдир. Бунга эришиш учун эса юксак даражадаги маърифат зарур. Ана шундай дили пок, руҳи комил, маъруф кишиларгина билиб-билмай бировнинг кўнглига озор беришдан, нина билан қудуқ қазгандек, не-не заҳматлар ила эришган обрўсини чилпарчин этишдан ўзларини тия олишлари мумкин. Ана шундай улуғвор кишиларгина ёмон хислатларини чеклаб, яхшилик ва эзгу чечакларини вайрон дилларга улашиб, уларни хушнудлик кошонасига кўтариш бахтига муяссар бўлишлари аёндир.

ИҚТИДОРЛИ ШОИРАМИЗ замондошларига қарата айтган ўгитлари асрлар ўтганига қарамасдан бугун ҳам моҳиятини йўқотгани йўқ.

Эл яхшию ёмони била бўлмасун ишинг,
Қилғил ўзингни яхши, ёмонингни эҳтиёт.

Мулзам қилиб бировни яна тўкма қонини,
Мажлисда айла тиғи забонингни эҳтиёт.

Иқболой АДИЗОВА,
филология фанлари номзоди

НОДИР ДАВРОН ИНСОН

> **«Токайгача ўзбекнинг ақли кирганда бошини чопиб ташлайдилар!»**
>
> **Ғафур ҒУЛОМ**

ҲАР ГАЛ УСТОЗ Ғафур Ғуломнинг ижодхонасига кириб боракансиз, унинг иш столига, китоб жавонларига назарингиз тушиши билан замонамизнинг нодир даврон сиймоси ўзининг бекиёс кенг олами билан тасаввурингизда намоён бўлади.

Столда, аввало, тонглар сирдоши мармар сиёҳдон, бир лаҳзага чиқиб кетган шоирни мунтазир кутиб турибди... Бедил куллиётининг қайсидир мисралари янги фикрлар уйғотган... Улуғ Навоий «Чордевон»и саҳифалари орқали асрлар оша суҳбатлашаётгандир... Файласуф Вольтер ҳайкалчаси — унинг чеҳрасида киноямуз ҳазин табассум... Дон Кихот — бу ҳам ҳайкалча, — совутли бўлса-да — ҳимояси, ҳиддатли бўлса-да — жабрдийда...

Бир жавонда Шайх Саъдий, Шекспир, Ҳофиз Шерозий, Байрон, Машраб, Пушкин, «Минг бир кеча», Хайём, Лев Толстой, Камол Хўжандий, Рабиндранат Тагор, ўзбек шеърияти антологияси жилдлари; юртдош, қардош ҳамкасбларининг дастхатли китоблари, ўз асарларининг турли республикалар, мамлакатларда чиққан нашрлари... Пушкин, Горький, Маяковский ҳайкалчалари...

Иккинчи бир жавонда давлат, жамоат идоралари, адабиёт, санъат, маданият аҳлининг дилдан айтган миннатдорлик сўзлари, чексиз эҳтиромлари қайд этилган кўпдан-кўп қутловлар, ўз асарларининг кўпдан-кўп нусхалари....

Бурчакдаги шинам жавонда Муҳаррам аянинг севган китоблари...

Аллома адиб мазмундор ва жафокаш ҳаётининг, жўшқин ва серташвиш фаолиятининг бу жонли гувоҳлари жаҳон адабиёти, маданияти ва фанининг, замонавий турли-туман бой, нодир намуналаридан таркиб топган катта кутубхонанинг кичик бир қисмидир. (Улар юқорида — устоз хонадонининг уй-музей қисмида жойлашган).

Хуллас, бу қутлуғ хонада шоирнинг ўлмас руҳи кезиб юрибди. Гоҳ столдан қаламу қоғознинг оҳиста шитирлаши, баъзи сатрларнинг янгроқ такрори, гоҳ дивандан мезбоннинг ким биландир гангур-гунгур суҳбати, гоҳ телефоннинг жаранглаган садоси эшитилади.

Бу хонада, бу хонадонда элларга манзур, оламга машҳур қанча-қанча асарлар яратилган, не-не улуғ зотлар, яқин-йироқ ёр-биродарлар, қадрдон дўстлар бўлган. Бунда кимлар азиз меҳмон бўлган, кимлар меҳр-оқибат топган, далда, мадад олган.

Шу ўринда устоз Ғафур Ғуломнинг олижаноб фазилатларига боғлиқ хотиралар ёдимга келади.

1947 йили «Звезда» ва «Ленинград» журналлари ҳақидаги қарор муносабати билан Ўзбекистондан М. Зошченка ва А. Ахматованинг муқобиллари қидириб топилиб, Хуршид, Чустий ва яна бир қанча ёзувчилар билан биргаликда Ғайратий ҳам турли мафкуравий айблар тақилган ҳолда союздан ҳайдалган эди.

Ана шунда Ғафур ака: «Ғайратий керак бўлмай қолдими?! Маслаксиз бўлмаса, миллатчи бўлмаса, ахлоқсиз бўлмаса, нега ҳайдалади?», деб кечаси билан йиғлаб чиқди. Бир вақт изтиробдан тўлиқиб кетиб: «Токайгача ўзбекнинг ақли кирганда бошини чопиб ташлайдилар!», деб юборди ғазаб билан. Бу аччиқ хитоб қачонлардан буён давом этиб келаётган ҳақсизлик, адолатсизликларнинг, алам-изтиробларнинг оқибати эканлигини тушуниш қийин эмасди.

Ғафур аканинг куйиб-ёнишининг яна бир сабаби бор эди. Ўшандан беш-олти йил бурун уруш туфайли Ўзбекистонга кўчирилиб келинган оилалар хонадонларга жойлаштирилганидек, Ғайратийнинг уйига Семён Родов деган ёзувчи ўринлашган эди. У сал кунда жанжал-иғво қўзғаб, хонадон эгасига туҳмат ёғдиради, «Сен антисемитсан!» деб унга сиёсий айб тақдиради. Дарсликларимизда пролетар шоири дея, тавсифланган етакчи адибимизни қамаб қўйдилар. Ғафур Ғулом бир қанча вақт қайсидир ҳамкасблари билан елиб-югуриб, ниҳоят йиғлаб-сиқтаганча Усмон Юсупов ҳузурига чиққач, Ғайратийни қамоқдан қутқазиб олган эдилар. (Кейинчалик муҳожир ёзувчи Владислав Ходасевичнинг хотираларидан маълум бўлишича, чиркин кирдикори билан Максим Горькийнинг ҳам нафратлантирган С. Родов сиёсат бобида ашаддий иғвогар экан.).

Шу-шу Ғафур Ғулом қадрдон дўстидан меҳр-шафқатини аямади. Аммо давр тақозоси билан бир неча вақтлар домла Ғайратийнинг аҳвол-тирикчилиги, ижодий ишлари ўнгланмай юрганидан дўсти кўп қайғурар, жонига ора киролмаганидан ўкинар эди. Ниҳоят, Ғайратий матбуот, адабиёт майдонига қайтиб кела бошлаб, қаддини кўтариб олгач, Ғафур ака аҳён-аҳёнда шу воқеани хазин кулиб эслагучи эди: «Бир куни телефонда кимдир ҳол-аҳвол сўрашиб, «Мен Шоабдураҳимман», деб қолди. «Шоабдураҳиминг ким?» десам: «Мен собиқ Ғайратийман», дейди. Бир софдил қаламкашнинг бошига шунча хўрлик солиш қандай инсофсизлик! «Қўй, ундай дема, ўртоқ. Ҳали ҳам ўша-ўша Ғайратийсан. Тўгарак ишларингдан бўш вақтинда кел, отамлашайлик», дедим».

40-йилларнинг охирларида шоир Миртемирга «Сиз бизнинг революцион байрамларимизда кайфи-сафо қилиб юрасиз», деган айб тақиб уни Ёзувчилар союзидан четлаштирган эдилар. Ўша йиллари Ғафур ака уни ёнига олиб, далда берган, суяган эди. Ўша кезлари Миртемир ака Некрасовнинг «Русияда ким яхши яшайди?» поэмасини таржима қилган, Ғафур ака таржимани ҳамкасаба иниси билан бир қанча вақт ёнма-ён ўтириб пухта таҳрир қилган, нашрга тайёрлаган эди. Қолаверса, Миртемир истеъдодини юксак қадрлар, ардоқлар эди. Ҳали-ҳали эсимда: Ғафур ака ғамгин ҳолда кетаётган Миртемир акани орқасидан кўрсатиб, ўзига хос фахру ғурур билан «Мен ўлсам — катта шоирларингиз шу бўлади», деган эди. Устозларимиздан ҳар бирининг халқ наздидаги муносиб ўрни, эъзоз-эҳтироми бошқа-бошқаю, аммо Миртемир Ғафур Ғулом орзу қилганидек, ўз беназир ижоди билан юксак қадр-қиммат топди.

Имом Шомилнинг чор мустамлакачиларига қарши кураши, муридизм деб ном қўйилган оқим қораланиб, туркий халқларнинг машҳур адабий ёдгорлиги «Китоби Дада Қўрқут» реакцион асарга чиқарилганида биздаги ҳиддатчи азаматлар «Алпомиш» достонининг сюжет жиҳатидан ўша асарга яқинлигидан баҳона топиб, унга қаттиқ ҳужум бошладилар. Бировлар «Дада Қўрқут»ни идеаллаштирди», деб устоз Ойбекни омонсиз дардга чалинтирган бўлсалар, яна бировлар «Алпомиш» устида жиддий илмий-ижодий иш олиб бориб, уни нашр эттирган Ҳ. Олимжон хотирасини беҳурмат қилдилар. Ана шу машъум ғулғулаларда жабрланган адибларимиздан бири «Алпомиш» пьесасини ёзган Собир Абдулла эди. Ана шундай пок қалбли адибни, беозор инсонни ҳам адабиёт, санъат майдонидан четга суриб қўйдилар. Ғафур ака бу қадрдон дўстини ҳам машаққатли кунларида қўллаб-қувватлади, ундан ёрдамини аямади. Уларнинг оралагидаги самимий меҳр-оқибатни бир-бирларига бағишлаб ёзган шеърлару мақолалару эсдаликлардан ҳам билса бўлади.

Энг муҳими, муболағасиз айтиш мумкинми, Ғафур Ғуломнинг жасорати, пок ниятли жамоатчиликнинг хатти-ҳаракати билан «Алпомиш» жаллодлар қўлидан сақлаб қолинди.

Ғафур Ғулом қалқонбағир, жўмард, мунис-меҳрибон, инсонпарвар буюк зот эди. Ҳиммат, мурувват, шафқат, ҳамдардлик — бу фазилатлар сўзи билан иши бир, асарлари шахсий ҳаётининг давоми бўлган устознинг шуурига, вужудига сингиб кетган эди.

Шоир Шуҳратнинг отаси, Тошкентнинг моҳир дўзанда косибларидан бири уста Аминжон ака вафот қилганда, Ғафур ака домла Ҳабибий билан бирга ҳамкасбидан кўнгил сўраш учун борган, Табиийки, бундай кезларда икки оғиз тиловат қилиш таомили бор. Ғафур ака Қуръон ўқишни билмайдими? Нега билмасин? Ахир шу Тиккўчага кираверишга яқин «Бароқхон» мадрасасида таҳсил кўрган-ку. Уни танчада ўтириши, шогирди Шуҳрат боласини бешикка белагани учун йўқ ердаги сўзлар билан айблаган Мильчаковнинг яна не-не маломатлар ёғдиришидан андиша қилган бўлса ажаб эмас. Мулла Зокиржон ака тиловат қилади. Улар Шуҳратга ҳамдардлик билдириб, таскин бергач, «Шон-қолипларни олиб қўйибсанми? Эҳтиёт қил, союздан ҳайдалсак, косибчилик қиламиз», деди. Бу билан Ғафур ака ёшлигида косибчилик қилганини эслатса, Аминжон аканинг ҳунарига, хотирасига ҳурматини билдиради. Ахир устознинг шундай сўзларидан кейин кимнинг ғамгин дили юмшаб, кўнгли тоғдек кўтарилмайди.

Қарангки, яхши сўзга ҳам фаришта омин дейди, ёмон сўзга ҳам, деганларидек, Шуҳрат ака навқирон умрининг бир неча йилини қаттол тазйиқ йилларининг исканжасида ўтказиб келди, Ғафур ака эса Мильчаковга ўхшаганларнинг туҳмат иғволари билан таъқибларга учраб, барини ғаламисларнинг ҳаром қўлларидан аранг қутқариб олди.

1959 йилнинг баҳор кунлари Шуҳрат ака билан Ғафур акани кўргани бордик. Шуҳрат ака устозга қамоқ азобларини енгиб туғаллаган «Шинелли йиллар» романини тақдим этди. Ғафур ака адибни қутлаб, унга минатдорчилик билдириб: «Яша! Ҳали ўқиб чиқарман, жуда меҳнат қилибсан. Мен бундай катта китоб ёзолмайман, қўлимдан келмайди», — деди. Ўшанда машаққат билан ёзилган китоби ҳақида устозининг таҳсинини эшитган жафокаш муаллифнинг кўнглидаги ғуборлар нечоғли барҳам топиб, боши нечоғли осмонга етди экан!

УСТОЗ ҒАФУР ҒУЛОМ ижодхонасида, унинг хонадонида ёдимга келган бу фикрлар, ўйлар замондошлари, қаламкаш ҳамкасблари, ёр-биродарлари, дўст-ошнолари, сон-саноқсиз ихлосмандлари хотиралари олдида кичик-кичик шингиллардир.

Ўзбекистон халқ шоири, академик Ғафур Ғулом ўз халқининг буюк фарзанди, улуғ шоири деган шарафга сазовор бўлган эди. Қадрдон дўстлари Александр Фадеев, Николай Тихонов, Константин Симонов якдиллик билан уни шундай таърифлаган эдилар.

Замонамизнинг нодир даврон сиймоси мустақиллик тантана қилган юртимизни тўлдириб мағрур кезиб юрибди.

Ваҳоб РЎЗИМАТОВ

Яқинда Ҳабибий домланинг қизи Шарифахон «Ғафур Ғулом уй-музейи»га шоирнинг 90 йиллиги муносабати билан отаси томонидан Ғафур Ғуломга бағишлаб ёзилган бир қанча шеърларни тортиқ қилди. Улар орасида Ҳабибий домланинг Ғафур Ғулом билан илк танишувига бағишланган «Учрашув» деб номланган асар, шоир вафотига бағишланган «Марсия» «Дўстим Етим Бобожоновнинг машинаси ҳақида маслаҳатлик мушоара»лари бор.

Шоирнинг тўйи муносабати билан «Мушоара»ни эътиборингизга ҳавола қилишни лозим топдик. Мушоаранинг мақсади шундаки, ажойиб санъаткор Етим Бобожонов «Волга» машинаси сотиб олган. Лекин машина бахтга қарши юрмайдиган, ишламайдиган чиққан. Машина муборак бўлсинга борган дўстлар Ғафур Ғулом, Собир Абдулла, Сайфий, Ҳабибийлар эса бу юрмайдиган машинадан қандай фойдаланиш тўғрисида Етим Бобожоновга маслаҳат бериб, мушоара қилишган.

Ўрни келганда шуни ҳам айтиш керакки, Ғафур Ғулом юртимизнинг турли жойларига бориб ҳар хил давраларда, мушоараларда, учрашувларда қатнашиб, янги-янги шеърларидан ўқиб берган. Афсуски, уларнинг баъзилари турли сабабларга кўра шоир архивида мавжуд эмас. Шунинг учун Ғафур Ғуломни яхши билган, ўзини билмаса ҳам, ҳар хил сабабларга кўра қўлларига шоир қўлёзмалари тушиб қолган одамлар бўлса, улардан бу қўлёзмаларни **Ғафур Ғулом уй-музейига, Тошкент шаҳри, Арпапоя кўчаси, 1-уйга юборишларини илтимос қиламиз.**

ДЎСТИМ ЕТИМ БОБОЖОНОВНИНГ МАШИНАСИ ҲАҚИДА МАСЛАҲАТЛИ МУШОАРА

Ғ. Ғулом:
Етим уйингга муборак машинаи барзу,
Чиқарма қўлдан уни ҳаргиз эҳтиром қила қол.
Собир:
Қилич кўтарганича қиш келур жадал айлаб
Фанерми, тўлми топиб теппасига том қила қол.
Сайфий:
Ўғил-қизинг етишиб ҳовли-жой етишмаса гар,
Ичини олти бўлиб, тўрт томонни ром қила қол.
Ҳабибий:
Иссиқ ҳаёт кечириш истасанг дарича қуриб
Матўр турар жойини қиш учун мақом қила қол.
Ғ. Ғулом:
Ва ёки икки бўлиб, ярмини участка қилиб
Узум экиб, ярмига узун ишком қила қол.
Собир:
Палос етишмаса уйларга берзинни қирқиб
Беш-ўнта шолча билан икки-уч гилам қила қол.
Сайфий:
Беш-олти пар калуш уйга керак, бир уста топиб
Камирни дошга солиб, қайнатиб қиём қила қол.
Ҳабибий:
Гудуги қуббасини томга қўй қилиб карнай
Аёғи калпуйни бош ювишга жом қила қол.
Ғ. Ғулом:
Бўкурса сигнали гавмиш билан ҳамоҳанг ўлиб,
Сигир шохига тақиб янги интизом қила қол.
Собир:
Балунларига тери қоплаб айла чирманда,
Усул тутиб музика ичра зеру бам қила қол.
Ғ. Ғулом:
Йигирма мингча сабил кетди бу сабил кетидан
Садоғайи сар этиб икки юз грамм қила қол.
Ҳабибий:
Машинанома машинанг каби чўзилмасдан
Ҳазилга тан беру олқиш билан салом қила қол.
Сайфий:
Буюк умид ила ётгай йўлингда юрмаса ҳам
Ичида бир кеча бўл, уйқуни ҳаром қила қол.
Ғ. Ғулом:
Шу диду фаҳму фаросат билан харид эттинг,
Фозил отингга тахаллусни кўр ғулом қила қол.
Собир:
Муқимий бирла Чақар ўртаси узоқ йўл эмас
Машинага қараю сўнг яёв хиром қила қол.
Ҳабибий:
Олишда ишламай, олди бу пишмаган калла
Сотишда ҳам шу бўлур пишмас эмди хом қила қол.
Ғ. Ғулом:
Гоҳи пиёда, гоҳи юр гўзал трамвай ила
Юриш деган бу бўлур деб шуни давом қила қол.
Собир:
Сигирга мони бериб шинани чиқар уйдан
Утилга топширу ғамдан қутул, тамом қила қол.
Сайфий:
Ажойиб ишга ажойиб ёзилди зўр тарих
Жаҳонда ўчмагудек бўлди яхши ном қила қол.
Ғ. Ғулом:
Ғафур Ғулому Ҳабибию Сайфию Собир
На маслаҳатки деди, шунга эҳтимом қила қол.

«ЕР ЮЗИ — ИНСОННИКИ...»

ҒАФУР ҒУЛОМ МАРКСЧА-ЛЕНИНЧА таълимотнинг фитнагар зуғуми остида ижод қилди. Бу таълимотни байроқ қилиб олган расмий мафкура, бир томондан, халқни бой ва йўқсилга ажратиб, улар ўртасида нифоқ уйғотса; иккинчи томондан, дунёни социалистик ва капиталистик лагерларга бўлиб, халқлар орасига ҳам ишончсизлик, адоват уруғини сочар эди.

Эътироф этиш керакки, Ғафур Ғулом ижодида ана шу ғоя таъсирида ёзилган шеърлар оз эмас. Шундай бўлиши ҳам табиий эди, албатта. Аммо Ғафур Ғуломнинг эзгу умуминсоний ғояларга бой бўлган муаззам Шарқ адабиётини қалбига жо этиб улғайганини ҳам назардан соқит қилмаслик керак.

Хўш, бу таъсир нималарда кўринади?

Уни, аввало, шундан излаш керакки, Ғафур Ғулом 50-йилларда башар авлодлари шахси ва тақдирига Саъдий Шерозий, Лутфий, Жомий, Навоий ва Фузулийлар назари билан нигоҳ ташлай бошлади. Бу ҳол унинг ижодида янгича бир инсон тимсолининг юзага келишига олиб келди. Бу шахс ўзининг маълум бир халққа мансублигини эътироф қилган ҳолда жаҳондаги барча инсонларни бирбири билан қондош, тақдирдош деб билади, яъни:

Кишиларнинг кишидан фарқи учун етмагай
Дину ирқу эътиқод, рутба билан танда ранг.

Ғафур Ғуломнинг 50-йиллардаги шеъриятида тасвирланган инсон ўз замондошларидан талай йилларга ўзиб кетган ёрқин бир келажак кишиси эди. У давримизнинг илғор кишилари билан ҳам ажойиб бир тарзда ҳамнафасдир:

Тотувликда тинч умрнинг лаззатин сурмоқ,
Қўни-қўшни, ёру дўстга тилаб садоқат,

Кучсизларга кўмаклашмоқ, аҳволин сўрмоқ,
Кишиликнинг шаънига мос, муносиб одат.

50-йилларда Ғафур Ғулом поэзиясида яратилган инсон ана шундай байналмилал қалб соҳибидир. Унинг нияти ҳам нурдек беғубор:

Кишилар истайди кўркам ер юзи
Бутун инсонларнинг онаси бўлсин.

Гуркираб қариндош, қондошлик замон
Бахт билан ҳар кимнинг хонаси кулсин.

Шунинг учун ҳам бу инсон айниқса ўша йилларда авж олган қуролланиш пойгасига, совуқ урушнинг киши этини жимирлатиб юборувчи изғиринларига тиш-тирноғи билан қарши эди:

Ер юзи инсонники
Мазмун — жаҳони билан,
Денгиз, осмони билан,
Вақти — замони билан,
Барча имкони билан,
Демакки, асл инсон
Шунча нозу неъматни
Улоқтириб ташламас!

Аммо шоирнинг бу бағрикенг лирик қаҳрамони жаҳоний орзулари амалга ошмаган ўксик бир инсон эди. Унинг орзуларининг амалга ошишига дунё аҳлини синфларга, ғоявий мухолиф кимсаларга ажратиб ташлаган қизил ташвиқот ва унинг муштумзўр маъмурияти тўсқинлик қилар эди. Шунинг учун ҳам бу ўксик инсон доно бир ижодкор сифатида қуйидагича дардли сатрлар битади:

Кошкийди, халқим учун Ҳофиз ғазалларидек
Тинч-омонлик замоннинг лирикасин ёзолсам.
Кошкийди, бир нафас мен бу хуршидий хонамда
Ота-бобом бошлаган дафтарин тўлғазолсам.

Бироқ бу кайфият 50-йилларда Ғафур Ғулом шеъриятида яратилган жаҳоний миқёсда фикр юритувчи инсоннинг бутун ички дунёсини акс эттирмайди. У мазкур қаҳрамон орзуларнинг хушбўй бир чечаги, холос. У жаҳон халқлари аҳил ва баҳамжиҳат бўлиб, янги жаҳон қуришларига ҳам ишонади:

Инсонлар бир-бирига дўст, оғайни, биродар,
Тўю ҳашам кунлари бир-бирига бериб хабар,
Янги жаҳон қуришда манглай танғиб сафарбар,
Минг Зарафшон сувидан тўйиб ташна тупроқлар,
Бахмалга бурканажак барча яқин-йироқлар...

Бугина эмас, шоир «Қуёшнинг ёруғлиги барча халққа баробар» унвонли шеърида ҳозирги кунлар, қолаверса, XXI аср шеърияти пойдеворига улкан бир ғишт қўйди. Бу шеърда гўё янги даврлар адабиётининг тарҳу лойиҳаси чизиб берилгандек:

Биз яшаган ер юзи жуда катта дастурхон,
Олам тўла неъматдан тўяди аҳли жаҳон...

Ҳавою сув сингари, офтоб нури каби
Озодлик ҳуқуқи ҳам халқникидир азалий...

На бировни қул қилур, на бировга бўлур қул.
Ҳамма одам ёруғ дўст, қайғусиз ёруғ кўнгул.

Тезда шундай бўлади, шундай замона яқин.
Ғоят ёруғ йўл томон борамиз оқин-оқин.

Ўрни келганда, шуни ҳам айтиш лозимки, кўзда тутилаётган йилларда, масалан, Межелайтис ижодида ҳам жаҳоний муаммолар ҳақида байналмилал руҳда фикр юритувчи инсон тимсоли яратилаётган эди. Лекин Ғафур Ғулом ижодида яратилган бу инсон тимсоли ўзининг чуқур миллий қиёфаси, фикрлаш тарзи билан Межелайтис лирик қаҳрамонидан тамоман фарқ қилади. Унинг сўзларидан Шарқ донишмандлигининг нафаси уфуриб туради.

Шунинг учун ҳам Ғафур Ғуломни XX аср охири ва XXI асрда камол топажак янги адабиётнинг асосчиларидан бири бўлган мутафаккир шоир сифатида таърифлаш мумкин. Ҳозирги кунда адабий танқидчилигимизда айнан ана шу нарса етишмай турибди. Иншоолло, бу бўшлиқ забардаст олимларимизнинг муборак қаламлари билан оройиш топгай.

Исомиддин САЛОҲИЙ,
Муслиҳиддин МУҲИДДИНОВ,
филология фанлари номзодлари

ВАФОДАЙ УЗУН ЙЎЛ

Боши биринчи бетда

Қариндош-уруғлар орасида меҳр-оқибат ниҳоятда яхши. Бу ҳам аслида Ғафур аканинг хизматлари деб биламан. Чунки оиламизда бирор йиғин бўлса, ҳеч ким четда қолмасди. Ҳамма жамулжам бўларди. Саҳий эди, нима топса дарров кўпчиликка улашарди.

У кишининг ўзларига келсак, оилада ғоят эрка, тантиқ бўлиб кетарди. Уй бир пасда ғовур-ғувур, кулги, аскияга тўлиб қоларди. Хуш кўрган овқати шилпилдоқ эди.

— Ғафур Ғулом — шоир, адиб, файласуф... Бу таърифларни яна давом эттириш мумкин. Лекин ижоднинг игна билан қудуқ қазишдек машаққатли иш эканлигини назарда тутсак, шулар ҳам у кишининг бир ўзи учун осон кечмагандир...

— Ҳали айтганимдек, у киши ижодий ишлари бўлса, тонгда қилардилар. Ёзиш жараёни қийин кечмасди. Назаримда, нимаики ёзмоқчи бўлса, аввал хаёлида роса пишитиб оларди. Кейин ёзишга ўтирарди. Лекин ҳар кун эрталаб, албатта, нимадир шеърми, ҳикоями, эшитардим. Ёзганларини, албатта, ўқиб берарди.

Асарлари ичидан «Сен етим эмассан» ғоят оғир ёзилган. Олти ойгача ниҳоятда қийналиб юрган. Бир томондан, уруш фожиалари, келтирилаётган етим болалар, иккинчи томондан, ўша пайтлари фарзандларимиздан бирининг бевақт ўлими. Олти ойлардан кейин асар қоғозга туша бошлади. Қоғозга тушиши ҳам бир зарб билан кечмаган. Бўлиб-бўлиб, қайта-қайта тўлдирилиб ёзилган. Асар тайёр бўлганидан кейин хаёли паришон бўлиб, йўқотиб қўйган, анча пайт топа олмагач, янги вариантини яратган. Ҳар иккала варианти ҳам бири-биридан ўткир, бири-биридан зўр эди. Ўзлари ҳам шу шеърини ўқиганда чидаб туролмасди, кўзларида ёш ҳалқаланаверарди.

Ғафур ака ҳеч вақт босим ишлай олмасди. Яхши ишлаганлари икки-уч соатдан ошмасди. Лекин шу вақт ичида ҳам кўп ишларни қилиб ташларди. У кишининг ижодий ишлари хусусида адабиётшунослар, ижодкорлар кўп гаплар айтишган. Мен шунинг учун булар ҳақида тўхталмай, бошқа икки-уч хислатини айтиб ўтсам.

У киши ниҳоятда яхши ҳаттот эди. Асарларини араб алифбосида ёзарди. Эндиликда у кишидан қолган кўплаб қўлёзмаларни ўқир эканман, бунга яна бир карра амин бўламан. Айни пайтда, ажойиб расмлар чизарди. Улар рассомлик санъати нуқтаи назардан қандай, билмайман, лекин чизган расмларида ҳар бир одамнинг ўзига хос хислати мана-ман деб кўзга ташланиб турарди.

Шунингдек, Ғафур ака тил ўрганишга ниҳоятда қобил эди. Ёшлигидан ота-оналари илмли кишилар бўлгани учунми, тил ўрганишга жиддий эътибор беришган. Турк тилларининг деярли барчасида бемалол гаплаша оларди. Форсийдан ҳам саводи ўткир эди. Чунки у киши Тошкентдаги «Бароқхон» мадрасасида таълим олган. Бу мадрасада ота авлодидан қариндош бўлган мударрис Саидаҳрор Махсумдан форсийдан сабоқ тинглаган. У киши билан борди-келдилари кейинчалик ҳам давом этганди. Шунинг учун Саъдий, Лоҳутий, Турсунзода асарларини тўғри форс-тожик тилидан ўгирганди.

Ғафур ака санъатга ҳам ўч одам эди. Уйимиздан ижодкорлар қатори санъаткорлар ариган эмас. Ўзи ҳам дутор, танбурни яхши чаларди. «Муножот»ни шундай айтарди, ҳатто қўшнилар ҳам эшитгани чиқишарди. Овози артистларникидай эмасдию, лекин, биласизми, шу қўшиққа жуда мос эди. Шундай мунглуғ, шундай дардчил айтардики, беихтиёр кўп нарсалар ҳақида ўйга ботиб кетганингизни билмай қолардингиз. Кейин-кейин Ғафур аканинг танбур чертиши, қўшиқ айтиши Муқимий театридагилар учун ҳам маълум бўлиб, бўш қолишди дегунча дарвозамиздан мўралашадиган, баъзан мусиқа асбобларини кўтариб келиб, «Бир ҳиргойи қилиб беринг», дея илтимос қиладиган бўлишганди.

Ғафур ака уйда мутолаага берилиб қолса, ёки бошқаларнинг ўқиш билан бандлигини кўрса ёки кўнглида шеър дарди туғила бошласа:

Таниғ турсанг жаҳонда ҳеч шаксиз
фил бўлиш мумкин,
Ўқиб руҳингни таъмин айласанг,
Жибрил бўлиш мумкин.

деган мисраларни кўп такрорларди. Ўзлари эса кўп ўқиб жибриллик даражасига етишган аллома эди.

— Бугун жамият ўзгармоқда, ҳаётга қарашлар янгиланмоқда. Ва бундай жараёнда одамлар қалбида ҳам ўзгаришлар юз бериши, босиб ўтилган йўл ва келажакка муносабатларда қарама-қаршиликлар бўлиши табиий. Лекин бундан авлодлар аждодларни ўз даврида қилган ишлари учун бугунги кун нуқтаи назаридан оқлаш ёки қоралашга уринмаслиги керак...

— Мен тарихчи, адабиётшунос олим, ижодкор ёки шу соҳанинг бирор мутахассиси эмасман. У киши ҳақидаги билдирилаётган фикрларни ҳам рад қилиш ёхуд маъқуллаш ниятидан йироқман. Лекин ўзим учун аён бу ҳақиқатни айтиб ўтишни истардим.

30-йиллар воқеаларининг ҳар хил, турли тарзда ёзилиши ва шарҳланишидан бошқа чала ҳақиқатлар — гўё ўша даврда қатл қилинганлар билан тирик қолганлар ўртасида зимдан адоват бўлган, улар бир-бирларига қарши туришган, шунинг учун ҳам ташқаридагилар қамоқдагиларнинг устидан қоралаб ёзиб берган, деганга ўхшаш фикрлар пайдо бўлди. Булар аслида ўша даврни яхши билмайдиган, ҳаётни фақат «яширин дафтарлар»даги худо билади, қандай шароитда, қандай тазйиқ, қўрқитув остида ёзилган, айтилган сўзларни ўқиб, шунга қараб мулоҳаза юритадиганларнинг фикрлари, холос. Аслида улар ҳаёти бундай «ҳақиқатлар»дан жуда юқори турарди. Ахир мен Ғафур Ғуломнинг Чўлпон билан қадрдонлигини, улар бирга мушоиралар қилишганини, бир-бири билан бамаслаҳат иш тутиб, уйимизда ҳамиша ардоқли меҳмон бўлганини, Фитрат билан устоз шогирддай яқинлигини, Абдулла Қодирийга ака сифатида эҳтиром билан қараганини, Усмон Носирни давримизнинг улуғ шоири бўлади, деб ардоқлаганини айни пайтда улар ҳам Ғафур акага самимият билан муносабатда бўлганларини биламан-ку. Фақат бугина эмас, у кишининг ўзининг бошига ёғдирилган туҳматлар-чи? Ёки умрининг охиригача адабиётимиздаги, раҳбарлик лавозимларидаги халқимизнинг улуғ кишилари, миллатимизнинг пойдеворлари бадном этилиб, қатл қилинганлари ҳақида ҳамиша ёниб, куюниб ўтганлари, фарёдли нолалари ҳам менга аён-ку. Наҳот эндиликда баъзилар ҳаётдан бевақт кетган инсонлар тўғрисида Ғафур Ғулом бизларча ҳам қайғурмаган деб ўйласалар. Мен бу гапларни, яна такрор айтаман, кимнидир қоралаш ёки оқлаш учун эмас, бор ҳақиқатни кенгроқ англашимиз учун айтаяпман.

— Текширувчиларнинг яна бир хили Ғафур Ғуломни партияга, социалистик давлатга, шўролар империясига сидқидилдан хизмат қилган шоир сифатида тадқиқ қилишга интиладилар...

— Дунёда ҳеч бир ижодкор ўз даврини, мамлакати сиёсатини тўғридан-тўғри қоралаб, яланғоч ҳолдаги асарлар битмаган. Барча ижодкорлар юртининг, халқининг дардларини асарларининг мағзи-мағзига сингдириб юборишган.

Шу ўринда у кишининг бир гапини жуда-жуда эслагим келди. Шекспирдан таржима қилаётган пайтлари эди, чамамда. Сўз айланиб Шекспирнинг ўз асарлари учун қаҳрамонлар ва воқеаларни мамлакатидан четдан олгани хусусида борди. Шунда у киши: «Шекспир буюк сиймо. Унинг асарларидаги воқеалар, қаҳрамонлар четники бўладию, лекин улар қалбидаги алам-дардлар ўз халқиникидир. Агар китобхонларимиз пайти келиб бизларнинг асарларимиздаги усти ялтироқ гаплар остида ўз дардларини кўра олсалар эди, мақсадларимизни теранроқ англасалар эди, армонларимиз ушалган бўларди», — деди.

Назаримда, бу гаплар айни шу кунларимиз ҳақида, бугунги куннинг нозик таъбли китобхонлари тўғрисида айтилгандек. Аммо, начора, орамизда ҳамон аждодлар меросидан инжу ахтарадиганлар эмас, улардан камчилик топадиганлар ва шу билан кўнглини хушлайдиганлар бор экан. Лекин ишонаманки, унинг шеърларидаги энг гўзал сатрлар ҳақиқий китобхонлар эътиборидан четда қолмайди. Буларни умумлаштириб айтадиган бўлсам, мени бундай гаплар, шоир ижоди хусусида билдирилаётган ҳар хил қарама-қарши фикрлар ранжитмайди, балки бундай нохолис фикрлар билдираётганлар орасида бир пайтлари Ғафур Ғуломнинг этагидан тутиб юрганлар борлиги афсуслантиради...

— Сўзларингизни эшитиб ўтириб хаёлимда шоирнинг «Осмон тўла юлдузлар, қани сенинг юлдузинг! Қани, сен ваъда қилган келажагинг, кундузинг!» деган мисралари айланаверди.

— Аслида бу шеър фарзандларимиздан бири вафотига бағишлаб ёзилганди. Лекин китобхонлар яхши билишадики, шоир фақат ёлғиз ўз қайғуси учунгина шеър битмайди. Унга халқининг, юртининг дардларини, аламларини, айни пайтда, қувончию ғururини ҳам жойлайди. Бундай шеърлар эса у кишининг ижодида кўп.

Баъзан уларни ўқиб ўтириб ўйлаб қоламан. Энг яхши шеърлари кимгадир бағишланган. Назаримда у киши шу билан фақат асаринигина эмас, ўша асар бағишланган инсонларни, уларнинг номини ҳам абадийлаштиргандек туюлади.

— Ғафур Ғулом асарлари кўплаб нашр қилинган ва қилинмоқда. Матбуот саҳифаларида янги топилаётган, лекин эълон қилинмаган асарларига ўрин берилмоқда. Бироқ шунга қарамай, қўлёзмалари орасида ҳамон ўқувчилар эътиборига ҳавола этилмаганлари борми?

— Бу борада ҳозирча аниқ бир нарса дейиш қийин. Архивини тўла ўрганиб чиққандан кейин бу ҳақда мулоҳаза юритиш мумкин. Лекин шу пайтгача нашр этилган ўн ҳамда ўн икки томлик Асарлар тўпламларидан ўрин олмай қолган қўлёзмалари мавжуд эканлигини айтиб ўтишни истардим. Хусусан, ўн икки томлик академик нашр бўлгани сабабли ундан ҳамма асарлари ўрин олиши лозим эди. Шу мақсадда шоир асарларининг ўн учинчи томини ҳам чиқариш мўлжалланганди. Афсуски, бу иш амалга ошмай қолиб кетди. Томликларини тайёрлашда қўлёзмаларни ўқиб ёрдам берганим сабаб, баъзи асарлари, шунингдек, турли адабиётлардан қилган ва айрим кино асарлар таржималари уларга киритилмаганини биламан.

Шунингдек, баъзи асарлари ҳамон қўлёзма ҳолатида менда сақланмоқда. Бу қўлёзмалар араб елифбосида бўлгани сабабли уларни ўқиш бошқаларга қийинчилик туғдириши мумкин. Шу учун улар ҳам илмий тадқиқот иститутларига олиниб, илмий табдилга киритилса, яхши бўларди.

Камол МАТЁҚУБОВ суҳбатлашди

Ғафур Ғулом ва Муҳаррам ая фарзандлари билан.

Ўзбек халқининг ардоқли фарзандлари Ғафур Ғулом ва Ойбек яқин дўст эдилар.

МАМАЖОН ҲАҚИҚАТАН ЯЛҚОВМИДИ?

Бир асар тарихи

БИР БОР ЭКАН, бир йўқ экан. Андижон деган шаҳар ҳали ҳам бор экан. Унинг теварагини азамат-азамат колхозлар ўраб олган экан. Шу колхозларда шундай ботир зарбдорлар бор эканки, уларнинг бу йилги кўкламда кўрсатган ғайратларига қараганда, пахта плани, албатта, ошиғи билан бажарилади.

Улар ичида Ленин номидаги бир колхоз ҳам бор экан. Бунда раис бўлиб Сатторқул ака, бригадир бўлиб Мамажон Маҳамадали ўғли турар экан. Мамажон ака бўлса, бутун совет кўпчилиги ва партия жамоатчилиги олдида бошқа колхозларни мусобақага чақириб, бу йилги планни 150 процент бажаришга сўз берган экан. Мамажон ваъдасида туради».

Ушбу сатрларни ўқиган китобхон ҳеч иккиланмасдан бу парча Ғафур Ғуломнинг «Тирилган мурда» ҳикоясидан эканлигини айта олади.

Гарчи асар шўролар тузуми даврининг «муваффақиятлари» тўғрисида битилган, унинг ғояларини тарғиб қилишга қаратилган бўлса-да, қизиқарлилиги, содда, равон тилда ёзилганлиги, халқимиз тақдири ўзига хос тарзда акс эттирилганлиги билан эътиборни тортади. Ана шу сабаблар учун ҳам бўлса керакки, бу асар узоқ йиллардан бери мактаб дарсликларидан ўрин олиб келмоқда. Бугунги кунда юртимизни, халқимизни

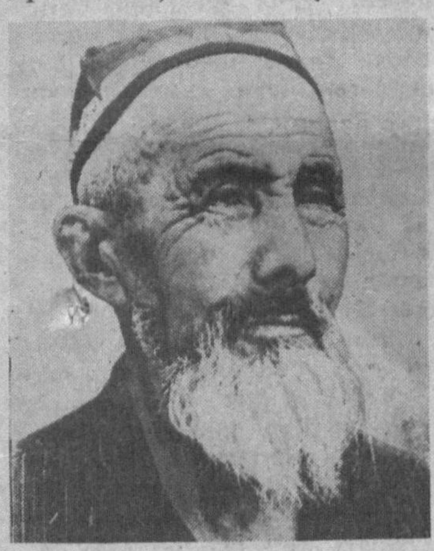

Мамажон МАҲАМАДАЛИ ўғли

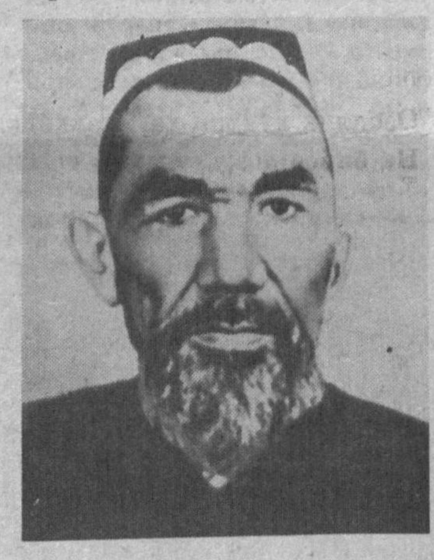

Сатторқул БЎТАЕВ

мустамлака зулми остида тутиб келишга восита бўлган шўролар империясига нисбатан нафрат кучайди ва улар мадҳ этиб ёзилган асарларга нисбатан ҳам муносабатлар ўзгармоқда. Бу табиий ҳол. Лекин, шу билан биргаликда, шўролар империяси даврига баҳо беришда бирёқламаликлар ҳам кўзга ташланмоқда. Аввало, бу халқимизнинг, адабиётимизнинг бу даврдаги яхши ишлари ҳам эътибордан соқит қилинаётганида кўринади. Қолаверса, 70 йиллик даврни босиб ўтган эканмиз, у қанчалик мураккаб ва қийин кечган бўлмасин, тарих сифатида ҳам холис баҳосини олмоғи зарур.

Шу маънода «Тирилган мурда»да ҳаётимиз қай даражада аксини топган деган савол мени кўпдан ўйлантириб келади. Маълумки, инқилобгача ҳам халқимиз ҳаёти енгил кечмаган. Инқилобдан кейин эса янгиликлар, ўзгаришлар одамлар бошига турли ташвишлар солган. Коллективлаштиришнинг ўзи қанча одамларнинг ёрмиғини қуритган. Лекин, айни пайтда, бу кампанияни биз қанча қораламайлик, деҳқонларни ўзаро бирлаштириш, уларнинг ўзлигини англаб етиш, ҳаётга, ўз ишларига нисбатан муносабатларини ўзгартиришда янгича усул бўлганини ҳам айтиб ўтиш керак. Бошқача айтганда, колхоз тирик мурдага айланган Мамажонларини, қулга айланган Сатторларни бир қадар рўёбга чиқаргани рост.

Бироқ менинг ниятим коллективлаштириш тўғрисида ҳамду санолар айтиш эмас, балки ҳикоядаги қаҳрамонлар ҳаётда ҳам бўлганми, бўлса улар кимлар эди ва ҳаётда қандай яшаганлар — шулар ҳақида кўпдан бери олиб борган изланишларим билан ўртоқлашишдир.

Маълумки, Ғафур Ғулом 30-йилларда Андижонга кўп борган ва бу ерда ҳикояда айтилгандек, Ленин номидаги колхозда бўлган. Ҳақиқатан ҳам, бу колхозда ўша йиллари Сатторқул Бўтаев, Миржалол Содиқов, Мамажон Маҳамадали ўғли кабилар яшаган. Сатторқул Бўтаев тарихий шахс бўлиб, у 1929—1964 йилларда Андижон туманидаги колхозларда раис, ҳосилот ва бошқа раҳбарлик лавозимларида ишлаган. Ҳозир ҳам бу тумандаги кексалар у кишининг номини ҳурмат билан тилга оладилар. Ғафур Ғулом у киши билан кўп учрашган ва қилган ишларини ҳикояга тўғридан-тўғри киритган.

Ҳикоядаги образлардан бири Миржалол қуруқдир. Хўш, унинг ҳаётда прототипи бўлганми? Бўлган. Лекин адиб уни асарга тўғридан-тўғри кўчирмаган, балки бадиий ишловлардан кейин киритган. Маълумки, юқорида шу колхозда Миржалол Содиқов деган колхозчи яшаганлигини айтган эдик.

Миржалол ака саводсиз бўлса-да, зийрак, сезгир, зеҳни ўткир ва ҳозиржавоб аскиячи бўлган. У халқ сайлларида, аскияларда фаол иштирок этиб одамларни роса кулдирган, руҳини кўтарган. Бундан ташқари, у шеърлар ҳам тўқиган. Миржалол ака ўзи ёза олмагани учун шеърларини невараларига дафтарларга ёзиб олган. Ғафур Ғулом бу одам билан яқин дўст бўлиб қолган. Хўш, у ҳикояга қандай қилиб бойга айланиб кириб қолган?

Ёрбоши қишлоғида Мирзакаримбой деган бой яшаган, барча ерлар унга қарашли бўлган. Ҳикояга материал тўплаб бўлган шоир қадрдони Миржалол акага тегишиб: «Кел, дўстим, ҳаётда бой бўлмасанг ҳам, сени асаримда бой қилиб яратай», деган. Миржалол ака буни Ғафур Ғуломнинг дўстона ҳазили деб ўйлаб, индамаган. Шу сабаб асарда Миржалол ака Мирзакаримбойнинг ўрнини эгаллаган. У ҳолда асардаги Миржалол акага тақалган «Қуруқ» лақаби қаердан келган? Эҳтимол, бу Шўро адабиётимиздаги бойларга берилган хислатлардан бири деб ўйларсиз. Йўқ, бу лақабнинг остида ҳам маълум ҳақиқат бор экан. У кишининг келини Муборакхон опанинг ҳикоя қилишича, Миржалол акада бир оз зиқналик, қизғанчиқлик аломатлари бўлган. Унинг омборхонасида озиқ-овқат маҳсулотлари берк ҳолда сақланган. Қайнота келинига ёғ ва гуручни пиёлада ўлчаб берган. Бу фактларни чуқур ўрганган шоир ўз ҳикоясида Миржалолга «қуруқ» лақабини тақаб ишлатган.

«Ғафур Ғулом «Катта Фарғона» канали қурилишида ҳам дўстини ёнида олиб юрганди. Унинг канал қурилишига бағишлаб тўқиган шеърларини қайта-қайта айттириб, халқ ҳашарчиларини роса кулдирганди», деб хотирлайди Муборакхон опа.

Ғафур Ғуломнинг тавсияси билан бўлса керак, ўқитувчи Карим Зарипов Миржалол Содиқовдан 127 тўртликни ёзиб олиб, 1940 йилда лотин графикасида китоб ҳолида нашр қилдиради. Шу тўртликлардан 10тасига Ўзбекистонда хизмат кўрсатган санъат арбоби Елена Романовская мусиқа басталаган. Миржалол Содиқовнинг китоби эса айни пайтда Алишер Навоий номидаги Давлат кутубхонасида сақланмоқда.

Миржалол Содиқов 1872 йилда Ёрбоши қишлоғида туғилган. У отаси Содиқ ака, укалари Нажим, Ҳусан, Ҳасан, Мусавой ила бир умр деҳқончилик билан шуғулланган. Миржалол ака колхоз қурилгач, биринчилар қатори аъзо бўлган. У астойдил меҳнат қилиб, ҳалоллиги, меҳнатсеварлиги билан элда танилган. Миржалол Содиқов 1947 йилда вафот этган.

Асардаги асосий қаҳрамонлардан бири Мамажондир. Ёзувчи Мамажон орқали деҳқонларга колхозларга киринглар, дея ташвиқ қилади. Мамажоннинг тирилишини ана шу коллективлаштириш билан боғлайди. Хўш, бу киши ҳаётда қандай бўлган?

Ёрбошининг «Бақалиқ» участкасида Мамарасул Дарвишов, Тожибой Солиев, Убайқори Эгамов, Буойша Қамчибекова, Обидқори Отамбеков, Фозилжон Мирзалиев ва бошқалар билан бўлган суҳбатларда, улар Мамажон аканинг ҳақиқатан ҳам ялқов, дангаса бўлганлигини, колхоз қурилганда эса Сатторқул аканинг ёрдами туфайли унга аъзо бўлганини сўзлаб бердилар.

Ҳикояда «...Толеимга, колхоз қурмоқчи бўлиб юрган батракларга саркорлик қилиб турган Сатторқул акам кўриниб қолди. У мени ўзи билан уйига олиб кетди. Устимга тўн, яктак, лозим бериб, қўрғонидан менга битта ҳужра ажратиб берди», деган сатрлар учрайди.

Сатторқул ака, ҳақиқатан ҳам, Мамажон акага ҳар томонлама ёрдам берган. Унинг оилали бўлишида кўмаклашган. Унинг кўмагида Мамажон Рўзибуш (ҳикояда Қумрича)га уйланади. Мамажон ака ҳикояда ёзилганидек, кейинчалик бригадир бўлиб, ҳосилдорликни 13—14 центнердан 35 центнерга кўтаради. У «Бақалиқ»даги тўқай ва балчиқларни қуритиб, пахтазорга айлантиришда катта жасорат кўрсатади. Мамажон ака ва Рўзибушнинг фарзандлари бўлмайди. Шу сабабли Собира исмли қизни боқиб олиб, оқ ювиб-оқ тараб вояга етказадилар.

Мамажон Маҳамадали ўғли давр чақириғига жавобан 1939 йилда қишлоғидан бир гуруҳ ёшлар билан бирга Мирзачўлга, яъни Ховос туманидаги «Красная заря» колхозига янги ерларни ўзлаштиргани кўчиб келади.

Ёрбошидаги қариялар Мамажон аканинг кейинги ҳаёти ҳақида билмасликларини, лекин уни Боёвут тумани, Чехов, кўчаси, 45-хонадонда яшовчи Мирзажон Расулов билишини айтдилар.

Мирзажон аканинг куёви Аҳмаджон Дилиев ҳамроҳлигида сўрай-сўрай Мамажон акани «Ширин» совхози, Садовая кўчаси, 56-хонадондан топдик. Соч-соқоли оппоқ, пешона ва юзини ажин босган, қулоғи оғир, нуроний чол билан суҳбатимиз узоқ давом этди. Ёрбошида кечирган ҳаёти, у билан бирга ишлаган кишиларни сўрадим. Ҳамма тўплаган материалларим тўғри бўлиб чиқди.

Мамажон ака «Красная заря» колхозида қўриқ ва бўз ерларни ўзлаштирган. беда, маккажўхори, арпа, пахта етиштирган. Капаларда, чодирларда яшаб, жазирама иссиққа, чанг-тўзонларга, иссиқ гармселларгу қишнинг қаҳратон совуғига бардош бериб меҳнат қилган. У шу ерда ўз бахтини топган. 15 йил ичида фарзанд кўрмагач, Рўзибуш билан ажралишган. Чўлқуварлардан бирининг қизи Ҳикматхон ая билан турмуш қурган. Уларнинг 10 фарзанди бўлган, шундан бештаси бугунги кунда ҳаёт.

МАМАЖОН АКА 1983 ЙИЛДА 88 ёшда вафот қилди. «Тирилган мурда»нинг бош қаҳрамони Мамажон ака шу тарзда ҳаётда ўз ўрнини топган инсонлардан биридир. У ҳаётда ҳақиқатан ҳам Ғафур Ғулом орзу қилган инсонга айланди.

Назиржон ҲОЖИМАТОВ,
ўқитувчи

ТАСАВВУФ ВА БАДИИЙ ТАФАККУР

ТАСАВВУФ ТАЪЛИМОТИ ислом аҳкоми билан бирга Мусулмон Шарқи халқларининг бадиий тафаккури, кўп асрлик маънавий ҳаёти, ҳикмат ва фалсафамизнинг ғоявий-мафкуравий асосини белгилаб келди, турли йўналиш ва оқимларни вужудга келтирди, тамсил ва тимсоллар, рамзу ишоралар, усул ва услублар тизимини ишлаб чиқиб, адабий асарларнинг қат-қатига сингиб кетди. Пешқадам адибларимиз куйлаган оташин гуманизм, одамийлик, адлу инсоф, саховат ва муҳаббат ҳақидаги нажиб ғоялар, эзгуликни пайваст буюк тафаккур олами шу тасаввуф таълимоти негизида шаклланган. Тасаввуф улуғ шоирларимиз учун идеал ва илҳом, илоҳий поклик ва инсоний гўзалликни идрок этиш йўли, ҳақ ва ҳақиқатни ҳимоя қилиш қуроли бўлиб хизмат қилган. Адабиётнинг маслагига айланиб, кўнгил фалсафаси бўлган тасаввуф инсоний кечинмаларни қайҳоний маъно-мазмун билан омухта этиб, умумбашарий дард ва муаммоларни теран бир ёрқинлик билан тасвирлашга кўмак берди.

Тасаввуфни «реакцион назария» деб қараб, уни четлаб ўтиш адабиёт тарихини яратишга катта тўсқинлик қилгани энди кўпчиликка аён. Шунинг ўзиёқ мустақиллигимиз муносабати билан ўзбек адабиёти тарихини бутунлай янги аспектда тадқиқ этишни кун тартибига қўяди. Айтиш мумкинки, бу соҳада бир мунча ишлар қилинди ҳам: сўфиёна адабиёт намуналари нашр этилди, шеъриятни тасаввуфий нуқтаи назардан текширган айрим ишлар эълон қилинди. Аммо бу хамир учидан патир, холос. Чунки адабиётимиз тарихини тасаввуфий йўналишда кенг тадқиқ этиш ҳали жиддий йўлга қўйилган эмас. Шуни ҳам айтиш керакки, баъзан эски усулда иш олиб боришга одатланган олимларимиз оғзидан тасаввуф — бу фалсафа, биз адабиётни ўрганамиз қабилидаги гапларни эшитиб қоламиз. Ҳолбуки, ўша олимларимиз яқингача адабиётдан фақат ғоя излаш билан машғул эдилар. Ҳақ гапни айтганда, адабий асар таҳлилида, ғояни шаклдан, шаклни эса ғоя-мазмундан ажратиб бўлмайди. Иккинчидан, тасаввуф классик адабиётнинг маънолари, ғоя ва мазмунинигина ташкил этмайди. Тасаввуф оҳанг, образлар ва ҳатто тасвирий воситаларга ҳам таъсир этгандир. Лутфий, Навоий, Машраблар ижодининг методи, фардий (индивидуал) услублари ҳам тасаввуф билан боғлиқ равишда аниқланиши мумкин. Бундан ташқари, шеъриятдаги ошиқ, ринд, рақиб, зоҳид, маъшуқ тимсоллари, «Хамса» достонларини тасаввуф рамзлари, истилоҳ ва ишораларисиз моҳиятан англаш ва англатиш мумкин эмас. Шу каби адабий оқимлар, равиялар, жанрлар тараққиёти ва ҳоказо масалалар ҳам тасаввуф асосида ҳал бўлади. Тасаввуф туфайли бизнинг адабиётимизда (умуман Шарқ адабиётида) фалсафийтафаккурий мағз кучайди. Навоийнинг мутафаккирлиги унинг мутасаввуфлигидадир. Тасаввуфни ўрганмасдан туриб буюк адибларнинг тафаккур оламини кашф этиш қийин. Шу билан бирга, тасаввуф, бир томондан, мутаассиб расмий дин аҳлига, иккинчи томондан молдунёга мукkасидан кетган кишилар ва уларнинг орқасида турган ҳокиму шоҳларга мухолифликда турган, табъу завқни, эрку ҳурриятни ўз ҳомийлигига олган таълимот бўлганидан, сўфиёна адабиёт ҳам ана шу мавқеъни сақлаб, энг курашчан, энг халқчил адабиёт сифатида омма қалбидан жой олиб келган. Ўзбек адабиёти тарихига назар ташласак, Аҳмад Яссавийдан бошлаб, камбағаллар, бенаволар тарафида турган, барча фалокатлар сабабчиси нафси шайтонийга қарши ўт очиб, шиддатли ғазаб билан зулм ва ёлғон ва худбинликни фош ситамни, жоҳиллик, алдов, этган асарлар мутасаввуф шоирлар томонидан яратилганини кўрамиз. Энг исёнкор, бардам руҳли асарларимиз ҳам илоҳий ғояларга йўғрилгани, олий ҳақиқатлар билан мустаҳкамлангани учун қимматли ва аҳамиятлидир. Таъқибга учраган, «замонасозлик» қилмагани учун, ҳақиқатни айтишдан қайтмагани учун жонини қурбон қилганлар ҳам мутасаввуф шоирлардир (Насимий, Ҳилолий, Машрабни эсга олинг).

Энди бу соҳада қилинадиган ишлар ҳақида айрим мулоҳазаларимни айтмоқчиман. Энг аввало, тасаввуфнинг ўзи яхлит таълимот сифатида изчил ўрганилиши керак, тасаввуф луғатлари, қомусини тузишимиз зарур. Яна муҳимроғи, тасаввуфга оид арабий ва форсий рисолалар, илмий тадқиқот ишларини таржима этиб, нашр қилишимиз даркор. Яъни, ўзбек тилида тасаввуфнинг илмий асосларини яратмасак, аждодларимиз бу таълимотни қандай англаб, қабул қилганларини нисбатан бўлса-да тасаввур этолмасак, мумтоз адабиётни чуқур тадқиқ этишимиз қийин кўчади. Ҳеч бўлмаса, Аҳмад Яссавий, Навоий, Машраб сингари шоирлар ўқиган ва ўрганган сўфиёна китоблар, уларнинг пирлари ёзган нарсалардан хабардор бўлмоғимиз даркор.

Иккинчи муҳим вазифа, менинг фикримча, ўзбек тасаввуфий адабиётининг чегараларини аниқлаш ва бу адабиётнинг умуммусулмон тасаввуфий адабиёти билан алоқасини белгилашдир. Зеро, биз А. Санойи, Ф. Аттор, Ж. Румий каби улуғ тасаввуф шоирлари ижодидан деярли бехабармиз. Ваҳоланки, бу шоирларнинг адабиётимиз руҳига таъсири кундай равшан. Шу йўналишда Аҳмад Яссавийдан бошлаб туркона тасаввуфий анъаналар заминида шаклланган ва ривож топган адабиёт тадқиқ қилинади. Бу адабиётнинг ўзи ҳам Боқирғоний, Сўфий Оллоёрлар каби диний йўналишда ривожлангани, Машраб каби тавҳид тараннуми йўналишида ривожлангани, Собир Сайқали, Ҳазиний, Қорий, Юсуф Сарёмий каби икки томонни қўшиб ривожлангани бор. Сўфиёна ғояларнинг ишқи мажозий усулида куйланиши яна бир улкан адабиётни вужудга келтирдики, бунинг ўзининг яна қанчадан-қанча кўринишлари, босқичлари мавжуд. Тасаввуфий адабиёт жанрлари, образ ва тимсолларини таҳлил этишимиз муҳим натижаларга олиб келади, деб ўйлайман. Тасаввуф ўзига хос ҳикоятчилик усулини, маноқиб жанрини, ўзига хос тазкирачиликни, насрий адабиёт намуналарини, ўзига хос бадиий тасвирий тилни вужудга келтирган. Ўзбек тилида ўнлаб ҳикоят китоблари, шайхлар, авлиёлар тўғрисида нақл этувчи ривоят ва қиссаларни жамлаган асарлар бор. Бундай китобларни нашр этиш ва ўрганиш ҳам зарурий вазифалардан ҳисобланади.

Шайхлар ҳақидаги ҳикоятлар ҳам тарихий, ҳам бадиий аҳамиятга эга. Умуман, йирик тасаввуф шайхларининг ҳаётини ўрганиш тасаввуф илмининг таркибий қисмидир. Чунки тасаввуфда назариядан кўра «ғайб асрори»дан огоҳ бўлган муршид шайхларнинг амалий тадбирлари, йўл-йўриқларига кўпроқ эътибор берилади. Бизда эса бу соҳада ҳозирги китобхон баҳраманд бўладиган нарсамиз йўқ. Ҳатто Навоийнинг «Насойимул муҳаббат» ва Рушдийнинг «Тазкиратул авлиёйи туркий» номли асарлари тўлиқ ҳолда нашр бўлган эмас. Шу заминда Нажмиддин Кубро, Боб Фарғоний, Арслонбоб, Баҳоуддин Нақшбанд каби шайхларнинг ҳаёти ва қарашлари махсус ўрганилиши лозим. Адабиётшунослик, турган гап, ўзининг вазифаларига эга, аммо, модомики, адабиёт фалсафа, тарих ва бошқа соҳалар билан бақамти ривожланиб келган экан, бу фанларнинг ходимлари яқин алоқада тадқиқот олиб боришса, самара баракали бўлади, деб ўйлайман. Айниқса, тасаввуфий адабиётни ўрганишда кучларни бирлаштириш кўп фойда келтиради. Тасаввуф ҳатто руҳшунослар, санъатшунослар, тилшуносларни ҳам қизиқтирадиган соҳадир. Чунки ундаги кўп масалалар турли фанлар ёрдами билан ҳал қилинади.

БИРОҚ БИЗНИ, асосан, адабиёт тарихи масалалари қизиқтиради. Шарқ адабиёти тарихи, жумладан ўзбек адабиёти тарихини ўрганаётган хорижий мамлакатлардаги олимлар, табиийки, тасаввуфни четлаб ўтмайдилар. Улар Шарқ адабиётини ислом дини, унинг фалсафий оқимлари, ўзига хос миллий-маънавий тараққиётидан келиб чиқиб текширмоқдалар, тасаввуф адабиёти ва унинг аҳамияти, хусусиятлари ҳақида ҳам талай ишлар амалга оширилган. Агар биз ҳануз орқага тисарилиб тураверсак, адабиёт тарихини тубдан янги усулда ўрганишни бошламасак, яна бир аср жаҳон илмий тафаккуридан орқада қолишимиз мумкин.

Нажмиддин КОМИЛОВ,
филология фанлари доктори

Анвар ЭШОНОВ

ҚУШ ОШЁН ТОПАДИ БЎҒОТИМИЗДА

Зўр карвон йўлида етим бўтадек,
Интизор кўзларда халқа-халқа ёш.

Ғ. ҒУЛОМ

Ўзбекистон, Ғафур Ғулом дардлари:
Кузатиш...
Соғиниш...
Кутиш онлари...
Гўшангага кирмай кетган мардларинг
Сурнай навосида қайта жонланар...
Қизил эшелонлар ҳансираб борар,
Ҳали билинмагай қалб заҳалари.
Қизил эшелонлар жангсираб борар,
Қай рангда дунёнинг чорраҳалари?!
Уруш нималигин билмас ёр ҳали
Олдда қаттиқ-қаттиқ жанглар бор ҳали.
Йиллар кириб келар ҳижрон орқали,
Мудофаа чизиғида қор қалин.
Қор ёнар. Ўқлардан қор қаловланар,
Ҳижрон аро қолган кўзлар тилсимлик.
Жангда ҳар сония
Ишқ яловланар
Жангда ҳар сония бузилар жимлик.

Ҳарбий газеталар ҳошиясига,
Қайин пўстлоғига ёзилган хатлар
Етиб келолмагай қоши «ё»сига.
Жангчи боши узра йиғлар дарахтлар.
Қон-қатрон иси бор этикларингда —
Мен тўлиқ билмаган Ўзбекистоним.
Европада қолган битикларингдай
Қора мармардаги умри чистоним —
Жангчи боши узра йиғлаётган шам —
Урта Осиёлик қизнинг кўзлари.
Бўса — у дунёдан билмай кетган таъм.
Дунё — юраклардан кечган ўзгариш.
Шамда қанотлари куйган парвона —
Сочи банд айлагай тошқин дарёни,
Кўрган-кечиргани пахта карвони,
Қизнинг қалб тўрида қолган армони.
Қайси дард дунёда ҳижрондан ортиқ?!
Ҳар қалай, нону туз баҳрамандлари,
Кўлқоп, йўлқоп тиккан кампирдан тортиб
Солиҳ Умаровдек Қаҳрамонлари
Солдат Егоровга узатган туғдай
«Бир лавҳанг қон эса,
Бир лавҳангмиш зар...»

Бежиз тасвирланмас гербингда буғдой,
Юртим — Шоаҳмадсан, шарқлик пролетар.
Қаҳрамонлик туғилмагай қўққисдан.
Жангларнинг энг номдор қаҳрамонлари
Бизнинг ўзбеклардан олтмиш тўққизта.
Дунё луғатида бу халқ кўп қари.
Қуш «ошён топади бўғотимизда».
Ўзбеклар ҳар тирик жонни қўриқлар.
Савоб, деган сўз бор луғатимизда,
Савоб инсон қалбидаги қўриқлар.
Нон — ҳукумат тақсим варақасида,
Инсон қисматига юрти ёзилар.
Ғалабанинг шахсий варақасида,
Ўзбекистон кўзга суртиб ёзилар.
Туркфронтнинг жангчисидай тўпори,
Пилла милтиқ осган илк партизанлар
Хусусий мулк марзаларин кўпориб,
Очин-тўкинликдан гезариб ранглар,
Ликбезда ўрганган ҳусни хатлари
Каби
Ғалабани ёздик бўғинлаб.
Висол — Ғалабанинг устки қатлами.
Ҳижрон — ўзагида қолган ўғиллар.
Ўзбекистон, Ғафур Ғулом дардлари:
Кузатиш...
Соғиниш...
Кутиш онлари...
Гўшангага кирмай кетган мардларинг
Сурнай навосида қайта жонланар...

БЎЛАР БОЛА БОШДАН

УМИДЛИ ҚАЛАМКАШЛАРДАН бири Тўлқин Эшбекнинг илк ҳикоялари республика матбуотида эълон қилина бошлаганига ҳам ўн йилча бўлиб қолди. Ўтган йили «Наврўз» нашриёти унинг қисса ҳамда ҳикояларидан жамланган «Жигарбандлар» ва «Шабада эсган кун» деган икки китобчасини нашр этди.

Тўлқин Эшбек қишлоқ боласи. У Самарқанднинг Иштихон туманидаги Таллак қишлоғида туғилиб-ўсган. Тўлқин қаламга олган воқеа-ҳодисалар ҳам ана шу қишлоқ одамлари ҳаётининг бадиий ифодаси дейиш мумкин. Ёзувчиликнинг азалий талабларидан бири — ҳаётдаги воқеа-ҳодисаларни синчков кузатиш, уларни ўзига хос бадиий идрок этишдир. Хўш, Тўлқиннинг кўрган-билган воқеаларни бадиий идрок этишдаги ўзига хослиги нимада?

Тўлқин қаламга олган қишлоқнинг турли феъл-атворга эга бўлган одамлари ҳаётини меҳр-муҳаббат билан тасвирлайди. Бу қишлоқда лафзи ҳалол, жўмард, одамохун, инсофли одамлар билан бирга ўз фойда-манфаати учун ҳеч нарсадан қайтмайдиган номард, ғийбатчи-иғвогарлар ҳам яшайдилар. Тўлқин Эшбек «Тушов» ҳикоясида Мақсуд ака билан Эшонқул жувозкаш, «Милтиқ»да Дилмурод билан Қиролбой қитмир, «Бедазор»да агроном билан қоровул, «Муроса»да ака билан уканинг хатти-ҳаракатларини синчков назар билан кузатади, ҳаётда ҳалол ва ҳаром яшаш ҳақида баҳс юритади.

Тўлқин ҳикояларида манзаралар, қаҳрамонлар хатти-ҳаракатлари аниқлик билан чизилади. «Бедазор» ҳикоясида гап икки ёшнинг севгиси ҳақида борса-да, хўжалик йўнғичқазорида ўрим бошланганда одамларнинг тиниб-тинчимай қолиши, тунда ким эшакда, ким тележкада, ким елкасида йўнғичқа ташиётгани ҳаётий лавҳаларда тасвирланади. Ҳикояни ўқир эканмиз, қишлоқнинг эгри-бугри йўллари, тупроқли кўчалари, экинзору бедазорлар кўз ўнгимизда яққол гавдаланади, ўт-ўланлар ҳиди, йўнғичқа иси димоғимизга урилгандай бўлади.

«Тушов» ҳикоясида Ражабхон йўрға ҳангисига Раму деб от қўйиб олган. Рўзғорнинг кори Ражабхон ва Раму зиммасида: ҳар иккиси тинмай ўт-хашак, ўтин-тезак, сомон-беда ташийди, сув олиб келади, бозор-ўчар

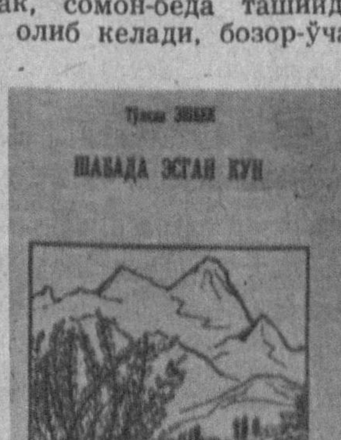

қилади. Бир куни Раму тушовдан бўшалиб қўшни қишлоқдаги Эшонқул жувозкаш қўлига тушади. Жувозкаш эгалари таниб қолмасин деб, эшакнинг икки қулоғини, думини кесиб ташлайди. Ражабжон отаси Мақсуд ака билан Рамунинг дарагини эшитиб борганда, Эшонқул тониб, ота-болани қувиб ҳайдайди. Воқеа шунга бориб етадики, Эшонқул ҳадеб қийнайвергандан сўнг, эшак унинг елкасидан тишлаб олади. Жувозкаш жон ҳолатда Рамунинг қорнига ўроқ санчади. Эшонқул шифохонага кетади, Раму эса ўлади: «Сокун далани болакайнинг аччиқ фарёди тутди: «Раму-у...»

«Милтиқ»ни ўқиб, ёш ёзувчининг юмшоққина бир юморга мойиллигини кўрамиз. Қўлга қўшотар милтиғини «ўқлаб» олиб «Ҳаммангни отиб ташлайман» деб қўрқитиб юрган Қиролбой қитмирнинг қилиқлари сизни кулдирмасдан қўймайди. Ҳикоянинг охиригача ўқувчи Қиролбой қитмирнинг бу қилиқларини рост деб ўйлайди. Ҳолбуки, ҳаммаси ҳангома бўлиб чиқади.

Тўлқин Эшбекнинг «Жигарбандлар» ва «Шабада эсган кун» қиссаларининг ҳам ибратли томонлари бор. «Жигарбандлар» қиссаси Қўчқор билан Зулхуморнинг никоҳсиз қовушиб қўйгани воқеасидан бошланади. Бу «тугун» қисса воқеалари давомида ечилади. Бир вақтлар қишлоқ кайвониси бўлган Зокир бободан битта ҳовли ва икки ўғил қолган. Икки ўғил — Али ва Шокир икки хил ҳаёт йўлини танлаган. Али отаси каби пешона тери тўкиб ҳалол яшашга кўниккан. Шокир бўлса ҳаром йўлга кирган. Оиладаги ана шу вазият ҳаётий лавҳаларда кўрсатилади. Воқеа шу даражага бориб етадики, оиладаги ғиди-бидиларга чидаёлмаган Али оиласи билан чўлга кўчади. Шокир эса отамерос ҳовлини сотиб шаҳарга кетади ва машина ҳалокатига йўлиқади. Ҳовлини сотиб олган Дамир даллол тезда чўлдан Алини чақиртириб, унга ота ҳовлисини ҳадя этади.

Дамир даллол бу ишни қишлоқнинг обрў-эътиборига футур етмасин, Зокир бобонинг чироғи ўчмасин, деб қилади. Қиссада Дамир даллол яхши хулқли инсон сифатида талқин этилган.

Қисса қаҳрамонларининг тили жонли ва содда. Али ва хотинининг гап-сўзларида қишлоқ одамларига хос босиқлик, муросачилик; Шокир ва хотинининг гап-сўзларидан эса енгил ҳаётга мойилликлари сезилиб туради.

Тўлқин Эшбек «Шабада эсган кун» қиссасида савдо ходимлари ҳаётига мурожаат қилади.

Бойтепа қишлоғида шу қишлоқлик Ризоқул одамларнинг мушкулини осон қилиш учун не-не машаққатлар чекиб тижорат дўконини очади. Саида исмли синглиси билан савдони йўлга қўяди. Аммо айрим ичи қора нусхалар: «Қишлоғимизда тағин бойлар кўпаяркан-да», деб мелисага ёзиб беради. Мелиса эса эски «синалган усул»да Саидани қўлга туширади...

Қиссадаги асосий муддаони зукко ўқувчилар тез илғаб оладилар. Зотан, Ўзбекистон мустақилликка эришганига қарамай, ўша даҳшатли мустамлака асоратлари ҳамон қайсидир шакл-шамойилларда сақланиб қолаётгани бадиий лавҳаларда ишонарли тасвирланган. Айниқса, БХСС ходимларининг хатти-ҳаракатларида, туман газетаси ходимларининг тутган йўл ва иш услубларида, қишлоқ одамларининг қуллик, мутеълик руҳида давом этаётганини ёзувчи маҳорат билан тасвирлайди.

Қиссада қишлоқ одамларининг қиёфаси қуйма ифодаларда кўрсатилган. Одамларнинг хатти-ҳаракатларида, гап-сўзларида ортиқча бўёқларни, ясама ташбеҳлар ва бўрттиришларни кўрмаймиз. Қишлоқ қандай бўлса, шундайлигича «Шабада эсган кун»га бадиий кўчириб қўяқолинган дейиш мумкин. Қишлоқда камтар, ҳамиша инсоннинг қора кунига ярайдиган Ҳомид амакилар бор, ғийбатчи хотинлар бор, иғвогар Мутал пўчтачилар бор, юз граммга гаҳ деса қўлга илинадиган Азим пиёнлар бор... Қишлоқ одамлари муте ҳаётга кўниккан, абадул-абад борига қаноат қилишади, кези келганда, оғзидагиларини олдириб қўйишади... Ёзувчи ҳамқишлоқларининг ана шундай «бўшбаёв»лигидан ҳам кулади, ҳам куяди. Асарда чиройли кўчиримлар, сўз ўйинлари, латифанамо гап-сўзлар ўрни-ўрни билан қўлланадики, буларни ўқиб китобхон ҳузурланади.

Ижод машаққатини бўйнига олган, ўз овозига, ўз услубига эга бўлиш учун интилаётган тенгдошлари қаторида Тўлқин Эшбекнинг ҳам ўрни бор. «Бўлар бола бошидан» деганларидек, Тўлқиннинг илк китобчалари унинг келажагига умид уйғотади.

ГУРУЧ КУРМАКСИЗ бўлмагани каби, ҳар қандай бадиий асар ҳам қусурлардан холи бўлмаслиги зукко ўқувчиларга яхши маълум. Тўлқин Эшбек асарларида ҳам ҳали меъёрига етмаган ҳолатлар тасвири, қиёмига етмаган гап-сўзлар бор. Улар ҳақида узоқ сўзлаб ўтирмайман. Чунки йўлга чиққан одамга далда бўлувчи сўзлар айтган яхшироқдир.

Ғуломхон ҒАФУРОВ,
филология фанлари номзоди

МАҚОМХОН УСТОЗЛАР

Бухоронинг қадим тарихидан мусиқа санъатининг талайгина машҳур ижрочилари яшаб, фаолият кўрсатиб ўтганлари маълум. Шашмақомнинг моҳир ижрочилари Ота Жалол, Ота Ғиёс, Домла Ҳалим, Қори Камол, Қори Каромат, Левича ҳофиз сингари бобокалонларимиз нафақат Бухорода, балки дунёнинг кўпгина мамлакатларида машҳур бўлган буюк санъаткорлардир. Афсуски, ҳозирга келиб, Бухоро санъат шинавандалари ўзларининг шашмақомхон ҳамюртлари фаолияти, уларнинг ҳаёт тарихидан деярли бехабардирлар.

Тарихий ривожланиш жараёнида бир-бирига жуда яқин алоқада бўлиб, урф-одатлари, тўй-маъракаларининг тарзи бир хил бўлган ўзбек ва тожик халқларининг мусиқа меросида ҳам ўхшашлик жуда кўп. Бухоро шашмақомини тожик ва ўзбек халқлари ўзларининг миллий мерослари деб санашлари бежиз эмас.

Тарихий манбаларнинг шаҳодат беришича, мақомлар Бухоро ва Хоразмда таркиб топиб ривожланган. Ҳозирда халқ орасида маълум даражада оммалашган шашмақом кўпроқ Бухорода шаклланган бўлиб, асосан Бухоро шашмақоми номи билан юритилади.

Ўтмишда ҳам саройларни безатиш учун мамлакатнинг турли чеккаларидан ҳунарманд наққош усталарни йиғиб келганлари каби, таниқли халқ созандалари ва ҳофизлари ҳам саройга жалб этиларди. Бухоронинг сўнгги амири Саййид Олимхон саройида шашмақом шўъбаларини яхши ўзлаштирган, уларни маҳорат билан ижро этадиган хонандалар йиғилган. Уларга раҳбарлик қилиш оғзаки анъанадаги касбий мусиқа жанри ҳисобланган шашмақомнинг буюк билимдонлари Ота Жалол Носиров ва Ота Ғиёс Абдуғаниевга топширилган эди. Улар асосан амир саройида хизмат қилиб, қатор шашмақомхон ҳофизларга мураббийлик қилганлар.

Биз Ота Жалол ва Ота Ғиёснинг шогирдлари, шашмақомнинг наср ва мушкилотларини чуқур эгаллаб олган ғиждувонлик мақом ва халқ қўшиқларининг моҳир ижрочилари ҳақида қисқача ҳикоя қилмоқчимиз.

Бухоро шашмақомининг сарахборлари, тарона ва савтлари ҳамда уларга тегишли усулларни элга манзур қилганлардан бири Ота Жалолнинг яқин шогирди, уста Шоди Азизовдир. Хушовоз хонанда ва моҳир созанда уста Шоди Азизов 1878 йили Ғиждувон марказига яқинида жойлашган Мўғулон қишлоғида ҳунарманд оиласида туғилди. Ўша даврда Ғиждувон ва унинг атроф қишлоқларида бўлиб ўтадиган тўй-маърака ва оммавий йиғинларда Самарқанд ва Бухоро шаҳарларидан ҳофизлар, созандалар, раққос ва дорбозлар иштирок этардилар. Уста Шоди ҳам отаси билан бирга мана шундай томошаларга тез-тез бориб турарди. У, хусусан, қўғирчоқбозлик санъатига кўпроқ қизиқади, сўнгра қўғирчоқбозлар труппасининг бирида фаолият кўрсата бошлайди. Доира ва най каби халқ чолғу асбобларини ҳам астойдил ўрганади. Кейинчалик унинг созандалик шуҳрати Бухорога етиб боради. У амир саройига хизматга чақирилади. Бу даврда у Ота Жалолдан шашмақомнинг деярли бутун ашула қисмини ўрганиб олади.

Уста Шоди 1916 йили амир рикоби созандалари имтиҳонидан муваффақиятли ўтади ва сарой ҳофизи этиб тайинланади. Сўнгра унга амир томонидан «жевачи» деган унвон берилган. Ҳофиз ижрочилигининг ўзига хос хусусиятларидан бири шу эдики, у мақомларнинг энг мураккаб шўъбаларидан ҳисобланган сарахборларни катта маҳорат билан ижро этарди. Дарҳақиқат, ўтмишда мақомчи ҳофизлар агар шашмақом сарахборларини айтиб билмаса, у ҳолда мақомхон сифатида ўз касбдошлари ва шинавандалар томонидан тан олинмасди.

Сарой ҳофизлари ҳамма вақт амир ва унинг мулозимлари хизматида бўлиб, уларга оддий халқ учун хизмат қилишга рухсат этилмас эди. Гўёки сарой ҳофизи оддий халқ маъракасида ҳофизлик қилса, амирлик шон-шуҳрати оёқ ости қилинган ҳисобланарди ва у амир томонидан қаттиқ жазоланарди. Уларга фақатгина Наврўз ёки Сайри гули сурх сайилларида маълум вақтда халқ орасида хизмат этишга рухсат берилган. Лекин моҳир санъаткор уста Шоди халқ оммасига хизмат қилишга ҳамиша интиларди.

Уста Шоди Азизов 30-йилларда Ғиждувон мусиқали драма театрида ишлади. Кейинчалик, Ўзбекистоннинг қатор канал ва иншоотлари қатнашчилари учун берилган концертларда қатнашди.

Уста Шоди шогирд тайёрлаш борасида ҳам самарали ишлар қилди. Масалан, Тожикистон халқ артисти, Рудакий номидаги Давлат мукофоти лауреати Бобоқул Файзуллаев, истеъдодли мақомчилар Мулла Турсун Раҳматов, Муҳаммадқул Нусратов, Уста Иди, Мулла Аҳмад, Мирзоча кабилар уста Шодининг мақом мактабидан сабоқ олган санъаткорлардир.

Уста. Шодининг мақом шўъбаларини яхши билиши Ўзбекистон мусиқа фолклорчилари диққатини ўзига жалб қилди. 1940 йилда мусиқашунос олима Е. Романовская Ғиждувонга келиб, уста Шодидан шашмақомнинг наср-ашула қисмидан «Сарахбори бузрук», «Уфори уззол», «Талқини уззол», «Талқинчаи сегоҳ» каби шўъбаларини фонографга ёзиб олади. Бу нодир ёзувлар ҳозирги кунда Ҳамза номидаги Санъатшунослик институти кутубхонасида сақланмоқда. Демак, мақомхон устоз ўзининг ноёб истеъдодли ва машаққатли меҳнати туфайли эгаллаган моқомхонлик ҳунарини фақат халқ хизматига бағишлади.

Уста Шоди Азизовнинг санъати ва жамоатчилик фаолиятига муносиб баҳо берилиб, 1940 йилда Ўзбекистон халқ ҳофизи унвони билан тақдирланган. Моҳир санъаткор, мақомхон устоз уста Шоди 1943 йилда ҳаётидан кўз юмган бўлса ҳам, унинг хайрли ишини ўғли Муҳаммад Шодиев ва бошқа бир қатор шогирдлари давом эттирдилар ва давом эттирмоқдалар.

Ғиждувонлик мақом ижрочиларидан яна бири уста Шодининг истеъдодли шогирди Бобоқул Файзуллаевдир.

Бобоқул Файзуллаев 1899 йилда Ғиждувон туманининг Армичан қишлоғида дунёга келди. У ёшлик чоғидан мусиқага қизиқади. Мусиқа ва қўшиқ ҳамиша унга шавқу сурур бағишларди. У устозидон мақомнинг маълум шўъбаларини ўргангандан сўнг, атоқли созандалар ва ҳофизлар Ота Жалол, Мирзо Нурилло, Султонхон Ҳакимовдан мақомларнинг ранг-баранг ижро услуби ва чолғу қисмларининг танбур йўлидаги сайқалларини пухта эгаллади. Классик қўшиқлардан эса «Уфори оромижон», «Мўғулчаи дугоҳ», «Самарқанд ушшоғи» (Ҳожи Абдулазиз Расулов таснифида) маҳорат билан ижро этарди. Ҳожи Абдулазиз Расулов ижод этган «Самарқанд ушшоғи»да классик мақомларда ишлатиладиган «Уззол», «Зебопари» ва «Муҳайяр» намудлари авжларидан моҳирлик билан фойдаланган. Шунинг учун ҳам бу классик ашулани ижро этишга ҳамма ҳофизлар жазм этмасдилар. Бу ашула ижроси хонандадан кучли, ширали овозни, миллий сайқалларни ўз ўрнида ишлатиш маҳоратини талаб этади.

Мақом устаси Шоҳназар Соҳибовнинг ҳикоя қилишича, Бобоқул Файзуллаевнинг овоз фосиласи — диапазони кичик бўлса ҳам, кучли ва ширадор бўлган, унинг ижросидаги мақом шўъбалари жуда таъсирчан чиққан. Маълумки, шашмақом ижрочилигида мақом шўъбаларини фақат якка тарзда эмас, балки бир неча хонанда жўрлигида ижро этиш услуби мавжуд. Услубнинг нозиклиги шундаки, ижрочиларнинг овозлари бир-бирига жуда мос, мутаносиб бўлиши зарур. Бу эса ижрочилардан шериклари ва жўр бўлаётган чолғу асбобини жуда нозиктаъблик билан эшитиш жараёнида шўъба ижро этишни тақозо этади. Бобоқул Файзуллаев мақомчиликнинг ана шу мураккаб ижро турини танлаб, Бухоронинг уста мақомхон ҳофизлари Шоҳназар Соҳибов ва Фазлиддин Шаҳобов билан ҳамнафаслик қилиб, шашмақомнинг деярли бутун наср-ашула қисмини жўровозликда ижро этиб, пластинкаларда ёздиради. Юқорида таъкидлаганимиздек, Бобоқул Файзуллаев фақатгина мақомхон ҳофиз бўлмай, хассос танбурчи ҳам эди. У танбурда «Таржеи Рост», «Таржеи Наво», «Таржеи Дугоҳ», «Таржеи Сегоҳ», «Таржеи Бузург», «Таржеи Ироқ»ни, хуллас, Бухоро шашмақоми мушкилот-чолғу қисмининг кўп шўъбаларини ўзлаштириб олганди. Буюк санъаткор ҳофизнинг деярли бутун ижодий фаолияти Тожикистонда, ўзбек ва тожик халқининг миллий мусиқа мероси бўлган мақомлар ҳамда халқ куйларини кенг тарғиб қилиш билан ўтди. Бобоқул Файзуллаевнинг мақтовга сазовор хайрли ишларидан бири шу эдики, у ўзининг ҳамнафас дўстлари Шоҳназар Соҳибов ва Фазлиддин Шаҳобов билан ҳамкорликда 1950—60-йиллар мобайнида шашмақомнинг бутун наср ва мушкилот қисмларини 5 жилдлик китоб қилиб Москвада нашр эттирди.

Машҳур санъаткорлар Аҳмад Бобоқулов, Барно Исҳоқова, Нериё Аминов, Лола Баракаева, Фарида Сайдуллаева, Бобоқул Файзуллаевнинг шогирдлари ҳисобланади.

Ҳофизнинг бевосита таъсири остида 1940—50-йилларда Ғиждувон ва унинг атрофидаги қишлоқлардан қатор мақомхон ҳофизлар етишиб, улар ўз устозларининг ижрочилик анъаналарини давом эттириб, мақом шинавандаларининг ҳурмат-эътиборига сазовор бўлганлар. Масалан, соҳибиёнлик Маматқул Нусратов, армичанлик Мулло Турсун Раҳимов, палонзелик Мулло Аҳмад, шўрчалик Усто Иди, зарангарилик Ато Бақоев шашмақомнинг наср қисми — сарахбордан бошлаб, уфор шўъбаларигача доира жўрлигида маҳорат билан ижро этганлар.

Юқорида номлари зикр этилган ҳофизлардан айниқса, Маматқул Нусратов ва Мулло Турсун Раҳматов алоҳида ижро маҳоратига эга эдилар. Бу истеъдодли ҳофизлар мақом шўъбаларини ўзгача бир жило, миллий нақшлар, безаклар ва услублар билан куйлардилар. Бу икки хонанданинг овози бир-бирига шундай мутаносиб эдики, гўё бутун ижро давомида шўъбани икки хонанда ижро этаётганлиги сезилмас эди. Улар, айниқса, «Мўғулчаи дугоҳ», «Мўғулчаи сегоҳ», «Насри баёт», «Талқини баёт», «Гулузорим», «Бухоро ироғи», «Бебокча» каби қатор ижро услуби вазмин бўлган ашулаларни айтардилар. Бу санъаткорлар ҳам умрларининг охирига қадар халқ хизматида бўлиб, маънавий меросимиз ҳисобланган шашмақомни кенг тарғиб қилишда ҳақиқий жонбозлик кўрсатганлар.

Шундай қилиб, Ғиждувоннинг инқилобгача ва инқилобдан сўнгги давр мусиқа муҳитига назар ташлар эканмиз, Ғиждувондан ажойиб мақом ижрочилари, мақом ва халқ қўшиқларини тарғиб этувчи қатор санъаткорлар етишиб чиққанлигини кўрамиз. Ғиждувоннинг бугунги мақом ва халқ қўшиқлари тарғиботига назар ташласак, устозлар анъанасини давом эттираётган бир қатор санъат фидойилари бор. Ҳидоят Азаматов, Муҳаммад Фаттоев, Шаҳобиддин Ражабов, Турсунбой Остонов, Миржон Жўраев, Шерали Пўлатов, Дилфуза Оловова, Лутфулла Аҳмедов ва Шаҳодат Аҳмедова ғиждувонлик машҳур устозлар яратган мактаб шуҳратини қайта тиклайдилар, деган умиддамиз.

Яна бир истагимиз шуки, шашмақом тарғиботчилигида фидойилик қилган, халқимиз мусиқа меросини асраб қолишда катта ҳисса қўшган уста Шоди Азизов, Бобоқул Файзуллаев, уста Маматқул Нусратов, Мулло Турсун Раҳматов каби санъат фидойиларининг номлари абадийлаштирилса. Шунда бу бобокалон ҳофизларимизнинг руҳлари шод бўлар эди.

Файзулла ТЎРАЕВ,
Тошпўлат ТУРСУНОВ,
Бухоро Давлат дорилфунуни доцентлари

БЎЁҚЛАРДА ДАВР ОҲАНГИ

Низомий номидаги Тошкент давлат Педагогика институтининг доценти, машҳур плакатчи рассом Николай Тенннинг номи фақат жумҳуриятимизда эмас, ундан ташқарида ҳам маълум. Бу санъаткор Ўзбекистон плакат санъатининг ривожланишига ва гуллаб-яшнашига катта ҳисса қўшганларнинг бири. Н. Тен ижод саҳифаларининг ҳар бир варағи ўтган кунларимиздан, қувонч-ташвишларимиздан бирор саҳифасини ҳикоя қилиб беради. Мана шу ажойиб саҳифалардан тузилган катта бир гулдаста педагогика институти музейида намойиш қилинди.

Н. Тен 1928 йили Приморе ўлкасининг Посет бухтасида туғилган. 1950-йилларгача ишчи бўлиб меҳнат қилди, кейин Қизилқумда Қизил Ўрда шаҳри учун саксовул тайёрлашда ишлади, колхозчи ҳам бўлди. Ҳаёт қийинчиликларини ўз бошидан ўтказди.

1950 йили Фрунзе (ҳозирги Бишкек)даги бадиий билим юртига ўқишга кирди ва машҳур қирғиз рассоми Г. Айтиевдан таълим олди. 1955 йили билим юртини имтиёзли тугатиб, Низомий номидаги Тошкент Педагогика институтининг бадиий графика факултетига кирди. Талабалик йилларида кичик манзарали асарлар ишлади, айниқса, натюрмортлари муваффақиятли чиқарди. У талабалар асарлари кўргазмаларида фаол иштирок этарди.

Ўқишни тугатганидан сўнг сурат ва рангтасвир кафедрасида ўқитувчи қилиб олиб қолишди. Лекин у ижодий жараёндан бир дақиқа бўлсада, узилгани йўқ. Ёш рассом ижодий қиёфасининг шаклланишида «Жанговар қалам» жамоаси билан танишуви катта рол ўйнади. 1973 йилгача фаолият кўрсатган бу жамоада кўпгина ўткир плакатлари дунёга келди. Унинг кўпгина асарларида дангасалар, қоғозбозлар, кўзбўямачилар, порахўр ва шу каби фирибгарларнинг ҳақиқий қиёфалари фош этилади. Рассом ҳар бир плакат учун аниқ ифода воситаларини топади, оддий унсурлардан жиддий хулосалар чиқаришда фойдаланади. «Плакат санъати, — дейди Н. Тен, — бадиий ижоднинг алоҳида туридир. Унда умуминсоний, баъзан эса кундалик турмушга оид фикрларни ниҳоятда чекланган, ихчам, лўнда, деярли белги ҳолатида бера олиш шарт. Ифода воситалари оддий, тушунарли, ишонарли бўлиши, яхши ўқилиши лозим. Ҳеч қандай ортиқча нарса, мураккаблик кетмайди. Ҳар бир унсур яхлит бир нарсанинг аксидир».

Рассомнинг тинчлик, озодлик ва мустақиллик учун курашга бағишланган плакатлари фаоллиги ва публицистик руҳи билан ажралиб туради. Шу ўринда «Дунё болалари», «Уйингизга тинчлик тилаймиз», «Фақат спортда курашинглар», «Йўқ», «Вьетнам ёлғиз эмас», «Фашизмнинг қайта туғилиши», «Музейга кириб қолди», «Танкларга йўл йўқ», «Чегараларга тинчлик зарур» каби ўнлаб плакатларини эслаб ўтиш жоиз. Она заминга муҳаббат, унинг чиройи, бойлигидан юксак ватанпарварлик руҳида ҳайратга тушиш, ана шу заминни асраб-авайлаш рассомнинг кўпгина ишлари учун асосий мавзу бўлиб хизмат қилган. «Кўчат эк» деб номланган плакатидаги белкурак ва ниҳол тасвирини кўздан кечира туриб, беихтиёр кишининг она заминни яна битта яшиллик билан бойитгиси келади. «Ҳосил тақдири сенинг қўлингда» номли плакат пахтакорлар меҳнатига катта ҳурмат билан йўғрилган.

Н. Теннинг плакатчи рассом сифатида сюжетнинг ифодавийлигига, ҳиссиётларга бойлигига, шаклларнинг фаол бўлишига интилиши асарларининг образли тилини бойитишга олиб келди. У рангтасвирда ҳам самарали фаолият кўрсатмоқда. Айниқса, рассом мўйқаламига мансуб натюрморт ва манзаралар кутилмаганда ҳайратингизни оширади. Стол узра сочилган қип-қизил олмалар, саватдан осилиб тушган узумнинг марварид доналари, иккига бўлинган тарвузнинг алвондек кўриниши, анор ва лимон доналарининг кўзни қамаштирувчи товланиши, хуллас, рассом тасвирга олган барча нози неъматлар Ўзбекистоннинг сахий табиатини, бой моддий дунёсини кўз-кўз қилади.

Рассомнинг манзара асарларида табиатни жуда нозик ва шоирона ҳис қилиши, ҳолатни аниқ бера олиши ёрқин намоён бўлади. Шу ўринда «Хумсон таронаси», «Муқаддас ҳовуз», «Угам дарёси бўйида», «Кекса чинор» каби асарларини таъкидлаб ўтиш жоиз. Рассом табиатдан ташқи томондан нусха кўчирмайди, балки руҳини ифодалаш йўлидан боради. Бу, айниқса, «Биз бу ерда яшаганмиз», «Бизнинг бурчак», «Самарқанд оҳанги» каби суратларида кўзга ташланади. Айтайлик, «Самарқанд оҳанги» суратининг сюжети унча мураккаб эмас. Рассом унда қуёшнинг олтин нурларида товланиб турган Шоҳи Зинда мақбарасини тасвирлаган. Лекин суратдаги сояларнинг енгил ўйини мақбаранинг улуғворлиги, кўркамлигини таъкидлаб турибди. Умуман, рассомнинг сояларни чиза билиш, улардан ифода воситаси сифатида моҳирона фойдалана олиш хислати диққатга сазовор.

«Тоғ оҳанги», «Кечки Угам», «Ургут», «Қуйи чинор» каби манзара асарлари ранглар тиниқлиги ва ёрқинлиги билан кўзни қувонтиради. Бу асарлар шунчалик табиийки, кечки сокинликда дарёнинг шилдирашини эшитгандек, ҳавонинг роҳатбахш ўтлар, муаттар гуллар билан уфурган ҳидини туйгандек бўласиз.

Н. Тен шогирдларига — бўлғуси рассомларга кўпинча шундай дейди: «Санъатнинг ҳайратомуз қудрати шундаки, у борлиқнинг ва ҳаёлотнинг уйғунлигидир». Рассомнинг ўзи 30 йилдан буён бўёқларда шу уйғунликни таъминлаб келаётган санъаткорлардан бири. Бундан ташқари, устоз сифатида етук педагог кадрлар ва мусаввирлар тайёрлашда самарали фаолият кўрсатмоқда. Унинг кўп йиллик хизматлари «Ўзбекистонда хизмат кўрсатган санъат арбоби» фахрий унвони билан тақдирланган. Бугунги кунда рассом ва муаллим Николай Тен сафимизда фаол хизмат қилмоқда. Муҳими, унинг асарлари ўтган ва бугунги кунларимиздан келажак авлодга ҳикоя қилувчи дастур бўлиб қолади.

С. НЕМЦОВИЧ,
санъатшунос

Суратларда: рассом ижодидан намуналар.

РАССОМ СЕҲРГАРМИ?

Талабалик йилларимда бир шифокор аёл, «Рассомларни сеҳргарга ўхшатаман», деганини ёдимда. Бу гапнинг нечоғли ҳақиқатлиги мухлисларга ҳавола, аммо инсоннинг тасаввур ва тафаккур доирасидан ташқари бўлган ҳар қандай асар бир қараганда мўъжиза ёки унинг тескариси бўлиб кўриниши мумкин. Чинакам санъат асари маълум бир давр синовларидан ўта олгандан кейингина чинакам мухлисларини топа олади. Асар бевосита санъаткорнинг тинимсиз изланишларию саъйи ҳаракати маҳсули бўлиб туюлса-да, аслида бу ҳол ижодкорга бўйсунмайдиган ички бир даъват, пинҳоний эҳтиёж ва эҳтирослар уйғунлашувининг интиҳосидир. Бизда эса шу вақтгача ана шундай ноёб фазилатдан бир гуруҳ сиёсатчиларнинг тарғибот ва ташвиқот қуроли сифатида фойдаланиб келинди. Ўтмиш ҳаёт шуни кўрсатиб турибдики, қайси мамлакатда ижод сиёсатга бўйсундирилган бўлса, ўша ерда маънавий ўсиш таназзулга юз бурган. Бу эса сиёсатчиларнинг афкор омма олдидаги нафақат хатоси, балки кечириб бўлмас хиёнати ҳамдир. Ижодкорнинг имон-ихтиёри билан ҳисоблашмаган жамиятни қандай қилиб соғлом ва адолатли жамият деб аташ мумкин?! Ахир, ҳақиқий санъаткор ҳар куни ҳам туғилавермагани каби, истеъдод ҳар кимга ҳам насиб этавермайди-ку! Кимнингки толеига завқланиш, ўртаниш ва кашф этиш ҳисси битилган экан, бу элу юрт учун илоҳий туҳфа бўлиб, уларни қадрлай билмаслик маънавият аҳлига ярашмайдиган ҳолдир. Айнан ижодий эркинлигу дахлсизликларгина санъат ва маданиятнинг равнақи учун хизмат қилувчи асосий омилдир. Мана, юртимиз ўзгаришлар томон юз бурди. Рассомлар ҳаётининг ўзига яраша муаммолари оз эмас. Шаҳримиздаги ягона Давлат санъат музейи залларига қўйилган аксарият асарлар Оврупо ва Россия мусаввирларига мансуб. Шундай бўла туриб, кўпгина асарларимиз чет элларга сотилиб кетмоқда. Кўп айтилган бўлса ҳам, яна айтай, булардан ташқари, ёш ижодкорлар устахонага, баъзилари эса турар жойга эга эмаслар. Албатта, бу ҳол республикамиз санъати равнақига бевосита таъсир қилиши турган гап. Кичкина бўлса-да, ўз ижодхонасига эга бўлмаган ва умуман ижод учун зарур шарт-шароитлари йўқ рассом қанчалар талантли бўлмасин, оғир аҳволда қолади. Ўз вақтида нималаргадир эришганлар эришдилар, қолганлар қолди. Турмуш экан, баъзи рассомлар ўз умрининг айни ижод қиладиган паллаларини уй-жой, устахона, тирикчилик деб, вақтни ҳавога совуриб, бой бериб қўймоқдалар. Айниқса, бўлажак рассомларга қийин. Чунки улар бугун бошқа ўқув юртларида ўқийдиган талабалар қатори стипендия олиб кун кечирмоқдалар. Менимча, буни тегишли мутасадди ўртоқлар ўйлаб кўрсалар ёмон бўлмасди. Рассомлик санъатига алоқадор одамлар шуни яхши биладиларки, бўлажак мусаввирларнинг кўнгилдагидек билим олишлари, ўз малакаларини тинмай ошириб боришлари учун ўқув қўлланмаларидан ташқари турли-туман бўёқлар, анжомлар, қоғоз, қалам, мўйқаламлар сув билан ҳаводек зарур. Уларнинг нархлари эса осмонда: масалан, бир дона сиқма мойбўёқнинг ўртача нархи йигирма-ўттиз сўм бўлгандан кейин, уёғини ўзингиз ҳисоблайверинг. Бундан ташқари, ўша анжому ашё ва бўёқларнинг бирор хили бизда ишлаб чиқарилмайди — четдан келади. Рассом талабалар бу аҳволда қорин тўйғазишни, устларини бут қилишни ўйлашлари керакми ёки санъатни? Оилали талабаларнинг аҳволи ундан ҳам оғир. Агар аҳвол шундай давом этадиган бўлса, тасвирий санъатимизнинг эртаси нима кечади?

Очиғини айтиш керак, бугунги мустақиллик пойдевори яратилаётган кунларда ўзида ички куч топиб, қалб қўрини элга улашиш мақсадида ижод қилаётган санъаткорларга чин дилдан ҳавасим келади. Агар мен ҳам дил амрига қулоқ тутиб, ўзимни бутунлай ижодга бахшида этгудай бўлсам, оилам оғир аҳволга тушиб қолади. Санъатни ҳар қанча севмайин бундай қилолмайман, бунга ҳақим йўқ. Чунки ижодкор санъат деб ўзидан кечиши мумкин, аммо фарзандларини ночор кунга қўёлмайди.

Баъзилар санъат аҳлини энг омадли, саодатли инсонлар деб ўйлайдилар. Аммо ижодкор бир умр барча ҳузур-ҳаловатларни изланиш ва яратиш машаққатига алмашиб, дунёдан ўтади-кетади. У неки яратган бўлса, халқ мулкига айланиб, элга хизмат қилишда давом этаверади. Ана шу маънода санъаткорлар ҳақиқатан бахтлидирлар ва ҳар кимга ҳам насиб этавермайдиган бунақа бахтга ҳавас қилса арзийди.

Бобониёз ҚУРБОН

ЖАЖЖИ ЮЛДУЗЛАР

Яқинда «Алпомиш» спорт саройида бўлган санъат усталари ва ижрочи ёшлар концертида беғубор болалик қучоғидан санъат оламига қўрқмай кириб келаётган гулғунчаларни кашф қилдим. Концерт бошловчиси «Тошкент» гуруҳи ижросидаги «Бедана» қўшиғига «Ором» ансамбли рақкосаси Заҳро Султонова рақсга тушишини эълон қилиши билан саройни қарсаклар тутиб кетди. Ва... саҳнада жажжигина қизалоқ Заҳро пайдо бўлди. У чунонам ўйнадики, назаримда бутун зал сеҳрланиб қолгандек эди.

Заҳро куни кеча «Ором» номли болалар боғчасига атак-чечак қилиб кириб келган кичкинагина қизча. Лекин кичкина бўлса ҳам кўплардан ажралиб турадиган фарқи шуки, у туғма истеъдод. Бу боғча тарбияланувчилари орасида эса Заҳро каби истеъдодлар анчагина. Диёра, Юлдузхон, Заҳро, Дилфуза, Ситора... Санаб адашасан киши. Қизларнинг ҳар бири бир дунё, қалблари беғубор, бегард, сўзлари содда ва самимий.

— Боғчамизда «Ором» ансамбли очилганига 13 йил бўлиб қолди, — дейди боғча мудираси, ансамбл раҳбари Гулнора Қўчқорова. — Тарбияланувчиларимиз орасида истеъдодлилар жуда кўп. Чунки биз уларни танлов йўли билан, бирор бир санъат соҳасидаги қобилиятига қараб қабул қиламиз. Сизни қизиқтираётган қизларимиз мусиқа гуруҳи тарбияланувчиларидир.

Заҳро Султонова 1987 йили туғилган. Гулнора опанинг айтишларига қараганда, рақсга қизиқиш бу қизалоқда анча аввал, 3 ёшлигида бошланган. «Заҳронинг ўша пайтдаги ҳолатини кўрсангиз эди, — дейди Гулнора опа, — қўли мусиқа оҳангига умуман тушмасди. Бироқ ҳаракатлари унда нимадир борлигидан дарак берарди».

Юлдуз Раҳимова ва Дилфуза Аҳмедова гулдастанинг икки ажойиб ғунчаси. Улар ҳам Заҳро тенги қизлар. Бироқ ўнта бўлса ўрни бошқа, деганларидек, уларнинг ўз услублари бор. Юлдузнинг арабча ўйини ёки Дилфузанинг японча рақси ҳақида узоқ сўзлаш мумкин. Қизчалар фақат куй ва рақс билан чегараланиб қолмай, инглиз, араб тилларини ҳам ўрганишга киришганлар. Шунингдек, бу ерда уларга бирор созда куй чалишни ўргатишмоқда. Юлдуз ва Заҳронинг пианино клавишлари узра сузаётган жажжи бармоқлари, Диёранинг инглиз тилида бижиллаб айтаётган «Соат» шеъри кишини ҳайратга солади.

— Тўрт яшар Диёра Набиева бизнинг энг кичик гулғунчамиз, — дейди Гулнора опа. — Ниҳоятда камгап бу қизча «Ламбада»га чунонам ўйнайди, инглиз тилида шундай ширин «тиллашадики», асти қўяверинг.

Шу кунларда «Ором» ансамбли ўз концерт дастурини бойитиш устида изланмоқда. Вақт ўтиб бир кун бу жажжи раққосачалар орасидан Мукаррам опалар ёхуд Қизлархону Дилафрўзлар етишиб чиқса ажабмас. Эҳтимол, фалакнинг гардиши айланиб, бу жажжилар ўзбек рақсини, санъату маданиятини оламга таратувчи юлдузлар бўлишар. Барчасидан қатъий назар, бу қизалоқлар Ўзбекистон рақс санъатининг келажагидир.

Дилдора ОРИПОВА

СУРАТДА: ансамбл қатнашчилари.

Ф. УМУРЗОҚОВ
суратга олган

ЎЗАС АХБОРОТИ

Балиқчи район марказий кутубхонаси ҳамда маданият уйи ижодий жамоаси ҳамкорликда «Асрлар қаъридан таралган наво» деб номланган адабий-мусиқали кечани мухлислар эътиборига ҳавола этди. XIX асрнинг буюк шоираси, салтанат ишларидаги фаол иштироки билан «Нодираи даврон» дея халқ меҳрига сазовор бўлган Моҳларойимнинг фожиали ҳаёти асос қилиб олинган мазкур томоша ижодкорлари муҳаббат ва гўзаллик куйчиси Нодирабегим тимсолини саҳнада кўрсатиб бера олганлар. Нодирабегимнинг вафо, садоқат, севги васфи тараннум этилган ғазаллари ёд ўқилди. Шокиржон Абдулазизов сценарийси асосида саҳнага олиб чиқилган мазкур томошада Нодирабегимнинг турли ёшдаги образларини ҳаваскор артистлардан Азиза Сиддиқова, Маҳбуба Худойбердиева, Моҳира Ҳожиматова маҳорат билан ижро этдилар. Маданият уйи бадиий ҳаваскорларидан Муҳаммаджон Чеваров, Абдураҳмон Темиров, Таваккал Қўзиев, Гулнора Ҳакимова ижросидаги қўшиқлар тадбирга файз бағишлади. Кеча сўнгида Балиқчи район халқ театри жамоаси Нодирабегим ҳаётидан ҳикоя қилувчи асарлардан тайёрланган саҳналарни ижро этдилар.

•

Самарқанд вилояти Булунғур район халқ театри ижодий жамоаси театр мухлисларини янги асар билан хушнуд этди. Ёш режиссёр Олимжон Исҳоқов, Ёқубжон Шукуровнинг «Милиция майори» деб номланган асарини саҳнага олиб чиққан. Асар руҳига мос саҳна безакларини рассом Қобилжон Юсупов ишлаган. Спектаклдаги мусиқалар асар мазмунини очиб беришда, воқеаларни томошабин кўз олдида жонлантиришда алоҳида ўрин эгаллаган. Мусиқаларни Ренат Маметов танлаган. Спектаклдаги асосий образларни ҳаваскор артистлардан Маматқул Исаев, Оллоёр Тожибоев, Баҳодир Норов, Абдусалом Умаров, Мавжуда Бердиева ва бошқалар ижро этмоқдалар.

Салоҳиддин СИРОЖИДДИНОВ

МУСТАҚИЛЛИГИМИЗ ҚАДРИЯТЛАРИ

Боши иккинчи бетда

солидир. Демак, цивилизация нуқтаи назаридан олиб борилган мафкура ва сиёсатда ҳам ижтимоий худбинлик юзага чиқиши мумкин экан. Ўзбекистон ижтимоий фанларида юз берган фожианинг сабабларидан бири бу борада биз ўз мустақил йўлимизни тутмаганлигимиздир. Биз умуминсоний цивилизация ва қадрият деб танлаган коммунизмга қанчалик яқинлашсак, у биздан шунчалик узоқлашаверади. Бу йўл кўплаб миллий қурбон ва талофатлар талаб этадиган мавҳум тузум эканлиги маълум бўлди. Агар ҳозирги замон жаҳон цивилизацияси ва унинг умуминсоний қадриятларини мавҳумлаштириб, миллий турмуш тарзимиздан айро талқин этадиган бўлсак, дард устига чипқон чиқади. Жаҳон цивилизацияси ва умуминсоний қадриятлар салоҳиятини ижтимоий гуманитар фанларимиз Сир ва Аму дарёлари оралиғи аҳолисининг ахлоқи, урф-одатлари, ҳуқуқи, турмуш тарзи, фуқароларининг давлат билан муносабатлари тараққиёти даражаси билан ўлчамоғи лозим. Чунки цивилизациянинг замини ва фаол кучлари Ватан, миллат ва ҳазрати Инсондир.

Ҳар қандай олим, айниқса, ижтимоий-гуманитар фан тадқиқотчилари ўз Ватани ва ундаги миллий қадриятлар эҳтиёжига кўра ижод қиладилар. Улар у ёки бу буюм ва ҳодисаларни чиндан ҳам яхши бўлгани учун эмас, балки миллий қадрият аҳамиятига эга бўлгани учун ўрганадилар. Ҳамма халқ ва ҳамма давр учун яроқли умуминсоний фан йўқ. Ҳамма нарсанинг мезони инсон. Бу ерда гап мавҳум инсон устида эмас, муайян халқ фарзанди, аниқ ижтимоий тизимга хизмат қилувчи шахс тўғрисида бормоқда. Шунинг учун ҳам инсонийлик мезони ҳамма жойда ҳар хил, жамиятшунос олимларга муносабат ҳам шунга яраша.

БУ ЙИЛ, халқаро тадбирга кўра, ерли халқлар йилидир. Бундан қатъий назар, Ислом Каримов айтганидек, «...Ўзбек халқининг иззатини жойига қўйиш керак». Бу ғоя айниқса ижтимоий-гуманитар фанлар учун алоҳида амалиёт касб этади. Чунки миллий қадриятлар тизимидан холи фан йўқ, бўлмайди ҳам. Жамият ижтимоий гуруҳларга қанчалик кўп бўлинса, биз шунчалик умуминсоний қадриятлардан узоқлашамиз. Жамиятимиз тузумимиздаги вилоятлар, туманлар, синфлар ва бошқа гуруҳларга бўлиниши туфайли вужудга келган манфаатлар қанчалик уйғунлаштирилса, шунчалик миллий қадриятлар кучаяди. Шунга мувофиқ ўзбек халқининг миллий руҳи кучаяди, унинг илми ва маънавиятига янги қон ва янги жон киради. Демак, ижтимоий-гуманитар фанларимизни ривожлантиришни аниқлаш учун аввало улар миллий қадриятларнинг долзарб муаммоларини қандай ҳал этаётганлигини аниқлашимиз керак. Қолаверса, унинг ечимлари ўз цивилизациямизни камолотга етказишда нималарга эришганини белгилашимиз лозим. Ниҳояти, ижтимоий-гуманитар фанларимиз бизнинг цивилизация жаҳон цивилизацияси, қадриятлари тизими хазинасига нималарни қўшиб, ундан нималарни ижодий қабул қилиб ўзлаштираётганлигини, тараққиётни таъминлаётганлигини асослаш керак. Агар ижтимоий-гуманитар фанларимиз бу хоссаларини йўқотсалар, фан сифатида ўз қадриятларини йўқотадилар.

Ислом Абдуғаниевич Каримовнинг умуминсоний қадриятларга содиқликни мустақиллигимиз манбаи деб, халқимизнинг маънавий меросини камолотга эришишнинг долзарб вазифаси деб, инсонда жо бўлган ижодий руҳга эркинлик беришни марказий масала деб, ватанпарварликни ижтимоий тараққиётимизнинг йўлчи юлдузи деб таърифлаши ижтимоий-гуманитар фанларимиз тараққиёти учун назарий ва методологик асос бўлади.

УМУМИНСОНИЙ ҚАДРИЯТЛАР

Мустақил Ўзбекистоннинг куч-қудрати манбаи — халқимизнинг умуминсоний қадриятларга содиқлигидир.

И. А. КАРИМОВ

ЎЗБЕК ХАЛҚИ ЧУҚУР ва мураккаб тарихида ўз тақдирини ўзи белгилаши учун ҳеч қачон ҳозиргидек эркинликка ва масъулиятга эга бўлган эмас. Чунки у ўз ижтимоий тараққиётининг бурилиш даврида яшамоқда. Ҳозир ҳамма нарса унинг мустақилликнинг моҳияти ва мазмунини қандай тушунишига, тоталитар тартибдан демократик тузумга ўтишда, инсоний жамият ва ижтимоий инсон турмуш тарзини барпо этишга қаратилган ҳаракатида олдига қандай мақсад ва вазифа қўйишига, қандай йўл танлаб, қандай усул ва воситалардан фойдаланишга боғлиқ. Демак, гап умуминсоний қадриятлар ҳақида, ҳозирги замон цивилизацияси ўз турмуш тарзимизда қандай етилаётганлиги ҳақида бормоқда.

Умуминсоний қадрият деганда, ижтимоий тараққиёт учун аҳамиятга эга бўлган қадриятлар тизимини тушунмоқ керак. Бу қадриятлар жаҳон тарихий тараққиёти жараёнида барча халқлар томонидан яратилгандир. Умуминсоний қадриятларни макон ва замон бўйича чеклаш нисбий.

Умуминсоний қадрият инсондан ташқарида юзага чиқувчи, мавҳум қадриятлар тизими эмас. У ҳар кимсани тарихий бирлиги ва уюшмаларнинг маънавий фаолияти маҳсули. Умуминсоний қадриятлар инсон ва унинг фаоллигида рўёбга чиқадиган воқеликда намоён бўлади. Шу хусусият туфайли умуминсоний қадриятлар аста-секин инсониятни бирлаштириб, ягона жаҳон цивилизациясидан жой олади.

Умуминсоний қадриятлар нуқтаи назаридан қараб, иқтисодий ҳокимият кимнинг қўлида бўлишини белгилаш орқали жамиятнинг демократик ёки нодемократик тузум эканлигини аниқлаш мумкин. Тоталитаризм даврида сиёсат — иқтисодни қуюқлаштирилган ифодаси деган ленинча қоидага урғу бериб, улуғ давлат ҳокимиятини мутлақлаштириб келдик. Тўғри, иқтисод билан сиёсий ҳокимият ўртасида зарурий алоқалар мавжуд. Лекин бу алоқалар асосан бевосита эмас, билвосита амалга ошмоғи лозим эди. Шу муносабат бузилгани учун жамият билан давлат ўртасида зиддият вужудга келди.

Ҳозирги замон жаҳон умуминсоний қадриятлари иқтисодда товар — пул муомаласига, бозорга, ишлаб чиқариш ва эҳтиёжни қондириш жараёнларини бошқаришга, эркин тадбиркорликка таянади. Сиёсатда демократик қонун ва ҳуқуқий тартибда иш олиб борадиган ҳуқуқий давлатга асосланади. Маънавиятда фан, санъат, ахлоқнинг юксак қадриятларига суянади. Бундан чиқадиган хулоса шуки, биз шакллантираётган жамият фуқаролик жамиятидир. Бу жамият ўз-ўзини ташкил қилишга ва ўз-ўзини ривожлантиришга қодир тизим. Бу жамиятнинг ҳаётий фаолияти иқтисодий, сиёсий ва маънавий соҳаларда давлатнинг ҳукмронлигини жиловлашга қаратилган. Бу жамиятнинг фаолияти мулк шаклининг кўп хиллиги ва уларнинг тенг ҳуқуқлилиги билан боғлиқ. Бу мулкларнинг мавжудлиги инсоннинг қадр-қиммати ва эркинлигини тиклашнинг иқтисодий заруратидан келб чиқади. Фуқаролик жамиятида шахсий, хусусий, жамоа, давлат, ижара, акционерлар, қўшма корхоналар мулкларининг мавжудлиги иқтисоднинг объектив қонуни бўлиб, бозор иқтисодига ўтиш заруратини туғдиради.

Бозор — молларни ва хизматларни олиш ва сотиш борасида харидор ва сотувчи ўртасида таркиб топган иқтисодий муносабатлар йиғиндисидир. Янги бозор мураккаб тизимимизни тақозо этади. У юксак ишлаб чиқариш маданиятини ва сифатли моллар турларини яратиш билан боғлиқ. Бу бозор эҳтиёж моллари ва ишлаб чиқариш воситаларини, илмий-техника ечимларини, ёлланма меҳнат кучларини, инвестицияларни, қимматли қоғоз (акция ва облигацияларни), ажнабий пулларни ҳам ишга солади. Бундай бозор тизимида хўжалик агентлари-воситачиларни, маркетингларни, савдони келиштирувчи ва юриштирувчи товар, фонд, пул, меҳнат биржаларини, савдо дўконларини, марказларини ташкил этиш, кимошди савдосини уюштириш каби ишлар амалга оширилади. Бозор ўз тартибини ўзи яратади. Ташаббускор, тадбиркор одамлар учун бозор фаровонлик келтиради. Тадбиркорлар олиш ва сотиш тадбирларини ўз шахсий манфаатлари йўлида амалга оширсалар-да, пировард натижаси жамият учун нафли бўлиб чиқади. Бозордан воз кечиш демократик ўзгаришларни инкор этиб, бошқаришда маъмурий усулларга қайтиш демакдир. Бозорнинг келажаги бошқарилмайдиган бозордир. Чунки бозор ўз тартибини, табиий-тарихий заруратларга кўра, ўзини ўзи яратади.

Фуқаролик жамияти иқтисодий соҳада давлатдан холи корхоналарни — кооперативлар, ижара жамоалари, акционерлик уюшмаларини, кооперативлар ассоциацияларини ва хўжалик фаолияти соҳасида фуқароларнинг ихтиёрий уюшмалари фаолиятини тақозо этади. Ижтимоий соҳада фуқаролик жамияти ўз ичига оилани, жамоа ташкилотлари ва ҳаракатларни, расмийлаштирилган уюшмаларни, маҳалла, корхона ва ўқув юртларида ўзини бошқарувчи ташкилотларни, жамоатчилик фикри билан шуғулланувчи, ижтимоий адоватларни келиштирувчи тартибни рўёбга чиқарувчи давлатда холи оммавий ахборот воситаларини ўз ичига олади. Маънавий соҳада эса, фуқаролик жамияти фикрлар эркинлигини, виждон эркинлигини, сўз эркинлигини, ўз фикрини оммалаштиришнинг реал имкониятини, илмий ва бошқа ижодий уюшмаларни давлат ва бошқа сиёсий қурилмаларга тобелик қилмаслигини тақозо этади.

ХУЛЛАС, ФУҚАРОЛИК жамияти умуминсоний қадрият сифатида фақат ҳуқуқий давлат бўлиши мумкин. Бундай давлат маънавият, маданият маҳсули бўлгани туфайли биринчи ўринга ҳуқуқ, иккинчи ўринга давлат қўйилади. Шунинг учун ҳам ҳуқуқий давлатдаги ҳуқуқ Шарқ ўтмишида кенг тарқалган харизматик ва Оврупода ҳаддан ташқари майда мамлакатларга бўлиб юборилган бюрократик давлатчилик ҳуқуқларидан тубдан фарқ қилади.

Фуқаролик жамияти эркинлик жамиятидир. Лекин эркинлик мутлақ ва бениҳоя бўлмайди. Акс ҳолда, у анархия демакдир. Шунинг учун ҳам ҳуқуқ эркинлик меъёри, маънавият кўрсаткичи тарзида ўрнатилади. Демак, фуқаролик жамияти ахлоқ ва сиёсат, маънавият ва сиёсий ҳокимият муносабатларида имтиёзни ахлоқ ва маънавиятга беради. Ҳуқуқий давлатнинг белгиловчи принципи ҳуқуқнинг олий ҳукмронлигидир.

Шунинг учун ҳам ҳуқуқий давлатда, аввало, давлатнинг ўзи, қолаверса, унинг барча ташкилотлари, лавозимли кишиларнинг ҳаммаси қонунга бўйсуниши лозим. Бу давлатнинг қонунлари моҳияти ва мазмунига кўра, ноҳуқуқий давлат қонунларидан фарқ қилади. Ҳуқуқий давлат ўз қонунларида инсонпарвар, адолатпарвар муқаддас ғояларни жо этиб, ҳар бир одамнинг яшаш ҳуқуқи мавжудлигини, ғururини ва шунга ўхшаш қадриятларни мустаҳкамлайди. Бу ҳуқуқ инсон табиатидан келиб чиқишини эътиборга олсак, улар фуқароларга давлат инъоми эмас, балки фуқаролик жамияти ўз ҳуқуқий давлати орқали жорий этилган қадрият эканлигига имонимиз комил бўлади.

Давлатнинг кучи қонун билан ҳуқуқий тартиботнинг мувофиқлигидадир. Бу давлатнинг фаоллари бир нарсани гапириб, бошқа ишни қилиши сиёсий шаккокликка тенг. Чунки фуқаролик жамияти давлати фақат оммани сиёсий нодонлик ҳокимиятидангина эмас, арбобларни ҳам сиёсий ҳокимлик нодонлигидан қутқариш эвазига қурилади.

Ҳуқуқий давлатнинг фуқаролик жамиятига мослиги ҳокимият тузилишида кучли қонун, кучли ижро, кучли сўм ҳокимиятларининг мавжудлиги ва уларнинг муносабатида у ёки бу ҳокимият суиистеъмол қилмасликка кафолот беришидадир.

Фуқаролик жамиятида озодлик, ҳур фикрлилик, ошкоралик, адолат, биродарлик асосий қадриятлардир. Бу (кўпхиллилик) кўппартиявийлик орқали рўёбга чиқади. Бинобарин, маънавий камолот, сиёсий етуклик шаклланган тақдирдагина демократия устивор, салоҳиятли омилга айланиши мумкин.

Миллий ривожланишимизни умуминсоний қадриятлар тузимларига мувофиқлаштирганимиздагина ҳозирги замон цивилизацияси қавмида ўзимизга хос ўрин эгаллашимиз мумкин. Шундагина жаҳон ижтимоий тараққиётининг катта йўлига тушган бўламиз. Бу йўл пастдан юқорига, оддийдан мураккабга қаратилган йўл бўлиб, унинг мезони инсонни озод этиш ва камолотга эриштиришдир.

Жаҳон ижтимоий тараққиёти қандай содир бўлмоқда? Унинг муқобили борми ёки у ягонами, биз ижтимоий тараққиёт йўлининг қайси биридан воз кечиб, қайси бирини танлашимиз керак, деган савол туғилади.

Қизил империяга хизмат қилган мафкура бўйича ижтимоий тараққиёт йўли битта — пролетар революцияси воситасида ҳокимиятни ўрнатиб, коммунизмга чиқиш эди. Бу йўл «тараққиётнинг объектив қонунияти» бўлгани учун бошқа йўл танлашга имкон қолдирмас эди. Бу борада ҳаёт бизнинг кўзимизни очди. Демак, ижтимоий тараққиёт учун зўрлик ишлатиш, революция қилиш эмас, балки ижтимоий гуруҳлар, халқлар, давлатлар манфаатларининг мувозанатига асосланган, табиий-тарихий эволюция, зўрликни истисно этадиган йўл керак. Жаҳон ижтимоий тараққиётининг энг кучли йўли қарама-қаршиликлар ва унинг муаммоларини сиёсий воситалар билан зўрлик ишлатмасдан ҳал этишдир. Умуминсоний қадриятлар бу йўл ғалабасининг гаровидир. Демак, умуминсоний қадриятлар ижтимоий гуманитар фанлар олдига долзарб, янги муаммоларни қўймоқдаки, бу масалаларни ҳал этиш бизнинг ҳаётий бурчимиздир.

ТАЛАБЧАН МУРАББИЙ

Гуманитар факультетлар фалсафа кафедраси олимлари ҳақида сўз юритилганда профессор Абдулла Аюповнинг номи албатта тилга олинади. Абдулла ака шу кафедрада илмнинг равнақи учун ҳалол хизмат кўрсатган олимлардан. У 1946 йилдан буён университет даргоҳида ёшларга илм бериб келмоқда.

Абдулла ака талабчан, ўз касбига ўта масъулият билан қаровчи қаттиққўл мураббий эканлиги билан талабалар ўртасида ҳам, домлалар ўртасида ҳам катта эътибор қозонган. Абдулла ака салкам 50 йил мобайнида ўз фанини ҳар томонлама ва чуқур биладиган, чинакам дорилфунун таълимини олган мутахассислар етиштиришда жонбозлик қилиб келади. Унинг неча юзлаб шогирдлари ўз касбларига садоқат билан элимизга ҳалол хизмат қилиб келмоқда.

Абдулла Аюпов илмий-ижодий фаолиятида ҳам етук устоз даражасига кўтарилган. У ўнлаб рисолаларнинг, 200 дан ортиқ илмий мақоланинг, кўплаб оммабоп китобларнинг муаллифидир. Унинг қаламига мансуб бу асарлар республикамиз илмий жамоатчилиги томонидан юксак баҳоланиб келинди. Унинг иштирокида тайёрланган дарсликлардан олий ўқув юртларида таҳсил олган минглаб ёш мутахассислар баҳраманд бўлдилар. Абдулла Аюпов қанчадан-қанча ёш олимларга илмий мураббийлик қилиб келади. У ҳозир ҳам фалсафа фанини ўқитиш методикасини такомиллаштириш, давримиз руҳи ва талабига мос янги дарсликлар яратиш борасида самарали ишлар олиб бормоқда.

Абдулла Аюпов Улуғ Ватан урушининг иштирокчиси. Жанг майдонида кўрсатган мардлиги учун қатор орден ва медаллар билан тақдирланган.

Жонкуяр олим ва мураббий бу йил 70 ёшга кирдилар. Бу сана нафақат Абдулла Аюпов учун, балки бутун бир илм соҳаси, қолаверса, университетимиз учун ҳам қутлуғдир. Улкан илм-фан ва маърифат маскани — университет бағрида вояга етган, ҳалол ва касбига садоқатли бўлган мутахассис, ёшларга доно маслаҳатлари билан ўрнак кўрсатган файласуф олимнинг таваллуд куни қутлуғ бўлсин. Билимдон, истиқлолнинг буюк ишларига ярайдиган камарбаста ёшларни тарбиялашдек шарафли ишда бундан буён ҳам ҳормай-толмай ғайрат кўрсатаверинг, оқсоқол!

Эркин ЮСУПОВ,
Ўзбекистон Фанлар академияси академиги,

Бахтиёр ТЎРАЕВ,
фалсафа фанлари номзоди

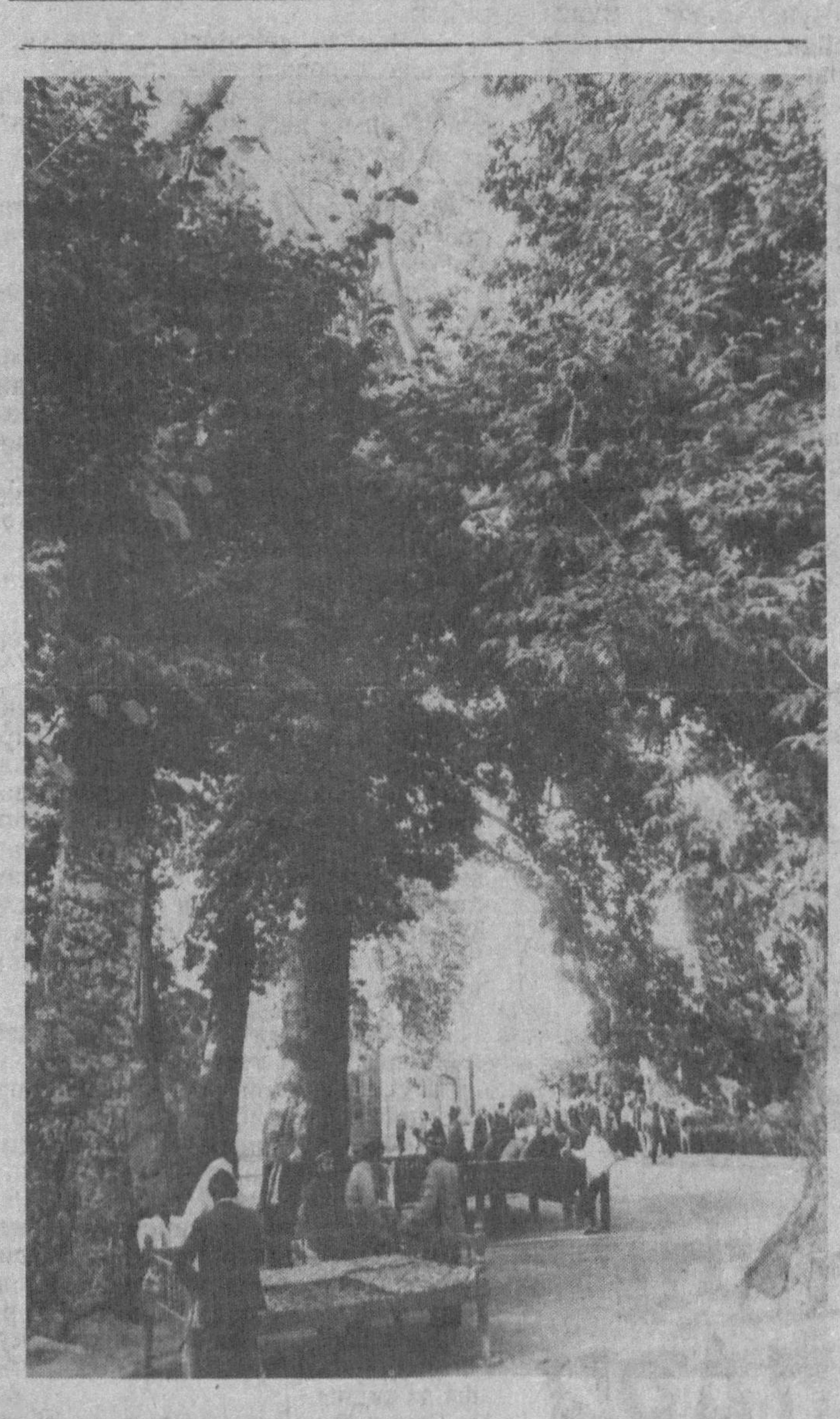

ГАШТ.

С. МАҲКАМОВ сурат-лавҳаси

ЎзАС АХБОРОТИ

Шу кунларда жумҳуриятимиз ўзбек адабиётининг улуғ намоёндаси Ғафур Ғулом таваллудининг 90 йиллигини кенг нишонламоқда. Шу санага бағишланган йиғилишлардан бири яқинда Низомий номидаги Тошкент давлат Педагогика институтида ўтказилди. Бу илмий-адабий анжумaнга институтнинг устоз ва шогирдлари, радио, телевидение, матбуот вакиллари, Туркиядан ўқишга келган талабалар йиғилдилар.

Анжуманни институт ректори Комил Юсупов кириш сўзи билан очди.

— Истиқлол шарофати билан биз ўзлигимизни англашга, тарихимизни, узоқ ва яқин маданиятимизни кенгроқ ўрганишга интиляпмиз. Бугун бу ерга йиғилишимизнинг сабаби ҳам халқимизнинг оташин фарзандларидан бири Ғафур Ғулом руҳини шод қилиш учундир, — деди у.

Шундан кейин профессор Салоҳиддин Мамажонов сўзга чиқиб, ўз хотираларидан гапириб берди ва жумладан бундай деди: «Ғафур ака юраги кенг, кек сақламайдиган қалби тоза инсон эди. Ҳаттоки қатағонлар авжига чиқиб, эл суйган адибларга «миллатчи» тамғаси ёпиштирилганда ҳам, у киши ўзбек тили учун жон куйдирдилар. Бошдан-оёқ рус тилида олиб бориладиган катта анжуманларда ҳам унинг овози ўзбек тилида янграрди.

Бугун ёзувчи ва шоирларимиз Ватанни мадҳ этувчи кўплаб асарлар яратишмоқда. Аммо ўзбек адабиётида Ватанни баланд пардаларда куйлашни Чўлпон ва Ғафур Ғулом бошлаб беришган эди».

Илмий-адабий анжуман қатнашчилари Ғафур Ғуломнинг ўз овозида ёзилган «Сен етим эмассан» шеърини тингладилар. Шундан кейин адабиётшунос олимлар Абдусалом Ғуломов, Саодат Тўрабекова шоир ижодининг турли қирралари хусусида гапирдилар, талабалар Ғафур Ғулом шеърларидан ўқидилар.

Олимжон САФОЕВ

Янги томоша

«БЕШ КУНЛИК КУЁВ»

Ўзбекистон Театр арбоблари уюшмаси қошидаги «Наврўз» миллий театри Ўзбекистон халқ ёзувчиси Шуҳрат таваллудининг 75 йиллигига бағишлаб унинг «Беш кунлик куёв» комедиясини саҳналаштирди. Асар Ҳамза номидаги Ўзбек Давлат академик драма театрида намойиш этилди. Комедияни режиссёр Марат Азимов саҳнага қўйди. Саҳна безакларини рассом Бахтиёр Тўраев ишлаган. Спектакл учун мос куйларни Темур Маҳмудов танлаган.

Спектаклдаги асосий ролларни Ўзбекистон халқ артистлари Пўлат Саидқосимов, Гулчеҳра Жамилова, артистлардан Зуҳра Ашурова, Эргаш Нормуродов, Камол Деҳқонов, Шаҳло Истамова ва бошқалар ижро этмоқдалар.

УНВОН

Чорак аср муқаддам Тошкент дорилфунунида таҳсил кўрганимизда, Валижонов Эгамберди ака деган бир иқтисодчи домла сиёсий иқтисоддан сабоқ берарди. Биз бўлғуси филологлар, домламиз Лазиз Қаюмов таъбири билан айтганда, эрка талабалар бўлиб, унча-мунча ўқитувчининг дарсига киравермасдик. Лекин «ўзга» фанлардан раҳматли Муҳаммаджон Воҳидовнинг «Психология» ва Эгамберди Валижоновнинг «Сиёсий иқтисод» фанидан берадиган сабоқ-маърузаларини бирор соат бўлса-да, қолдирмасдик. Улар, назаримда, ўз дарсларини қизил империянинг сиёсий мафкураси қобиғига ўрамай, ҳаётий, тушунарли, қизиқарли ва табиийки, ватанпарварлик ҳисси-туйғуси билан ўтишарди.

Валижонов Тошкентда яшаб қолган сўзоқликлар сулоласига мансуб ўзбеклардан. Маълумки, Сўзоқ ҳозирги Чимкент вилоятининг чекка туманларидан бўлиб, қадим Туркистон шаҳри каби Ўзбекистонга кўплаб сиёсатчи, маърифатчи, ёзувчи-шоир, олиму фозил кишиларни етказиб, тарбиялаб берган. Сўзоқликлар совет ҳокимиятининг дастлабки йилларида ўз юртларидан қулоқ қилиниб, оммавий равишда Тошкентга кўчирилган, кўплари ўлим чангалидан қочиб бу ерларга келиб, сўнг умргузаронлик қилиб қолиб кетишган.

Эгамберди Валижонов бугун 67 ёшга кирган бўлса, уни умри давомида мудом кўзга кўринмас бир ёвуз куч таъқиб қилиб келди. Бу амакиси — халқ қаҳрамони Худоёр Марзаев туфайли эди. Худоёр оға 1929—30-йилларда совет ҳокимияти бебошликларига қарши биринчи бўлиб исён кўтарди. Халқни ўз орқасидан эргаштириб, Сўзоқни совет ҳукуматидан халос қилди. Ўзбек-қозоқ қавмларини бирлаштириб, она юртни босқинчилардан озод қилиш мақсадида Туркистон сари от қўйди. Бироқ кучайтирилган отрядлар, ёрдамга чақирилган қизил армиянинг кўпминг сонли аскари ёрдамида миллий озодлик ҳаракати бостирилди. Худоёр Марзаев отиб ташланди. Сўзоқликлар ўз туғилиб ўсган юртларидан бадарға қилиндилар...

Э. Валижонов 1944 йили фронтга жўнади. Немис асирлари устидан бўлган узоқ йиллик суд-трибунал ҳукмла-

рида маслаҳатчи сифатида иштирок этди. Олти йилдан сўнг фронтдан қайтган домла колхозда ҳисобчилик қилди, иқтисодчилик билан шуғулланди. 1953 йили Тошкент Давлат дорилфунунининг тарих факультетига ўқишга кириб, сиёсий иқтисод бўлимида таҳсил кўрди. Сўнгра 1986 йилгача шу даргоҳда ёшларга сабоқ берди. Номзодлик илмий ишини ҳимоя қилди, доцент бўлди, ўзига яраша обрў-эътибор қозонди.

Эгамберди Валижонов домланинг биринчи вазифасини талабага маҳорат билан, жон койитиб, билиб сабоқ беришдан иборат деб билади. Талаба қалбига Ватан туйғусини, меҳр-муҳаббатни сингдирмайдиган муаллим муаллиммас, дарс-дарсмас, дейди. Бундан ташқари, олий таълимдаги энг катта илмий даражани унвон-мартабага эришишда деб эмас, талабалар орасида қозонилган обрў-эътиборда, деб тушунади. Зеро, шундай академиклар борки, улар талабаларнинг талаб-эҳтиёжларини маънавий қондириш имкониятига эгамаслар, аксинча, шундай оддий доцентлар борки, улар талабаларнинг энг билимдон, севимли, фидойи, муҳтарам домлаларидир...

Эгамберди Валижонов кейинчалик А. Қодирий номидаги Тошкент Давлат маданият институтига сиёсий иқтисод кафедрасининг мудири бўлиб ишга келди. Бу ерда ҳам тезда катта эътибор топди.

Бир куни институтда ёзувчи Одил Ёқубов билан учрашув бўлди. Учрашув ниҳоясида Эгамберди ака адибга шундай савол билан мурожаат қилди:

— Сиз 1944 йилда армияда, Чкалов шаҳрида бўлганмидингиз?

— Бўлганман, ўша ерда бизни япон армиясига қарши дивизияга тўплашган эди.

—Туркистонлик Ёқубов Одил деган йигит сизмидингиз?

— Худди ўзим эдим.

— Мен ҳам айни ўша қисмда, ўша пайтда хизмат қилган эдим. Қарийб ярим асрдан буён ўзбек ёзувчиси Одил Ёқубов ўша Одилми ё бошқами, деб бош қотираман, мана, бугун шуни аниқлаш фурсати келган экан...

Икки фронтчи — ўзбекка ҳам, қозоққа ҳам баравар, бир-бирига жуда-жуда ўхшаб кетадиган ҳамюрт, тенгдош дўстлар қучоқлашиб кетдилар. Одамлар бир неча дақиқа қарсак чалиб, ярим асрдан сўнг қайта топишган эски дўстларни олқишладилар.

...Эгамберди Валижонов, гарчи совет ҳукуматидан рўшнолик кўрмаса-да, бор куч-ғайратини, қобилиятини ёш авлодни Ватан хизматига тайёрлашга, уларни фидойи, ватанпарвар инсонлар қилиб тарбиялашга сарф этди. Лекин катта мартабалар, унвонларга эга бўлмади. Ҳатто, бир вақтлар 45 йиллик педагоглик фаолиятига мукофот сифатида «Ўзбекистонда хизмат кўрсатган халқ маорифи ходими» унвонига тавсия сифатида топширилган ҳужжатлари ҳам халқ таълими вазирлигининг қайсидир ғаладонида қолиб кетди. Лекин домла бундан ўксимайди. Негаки, унинг минг-минглаб шогирдлари бор. Улар Марказий Осиёнинг барча бурчакларида ҳалол меҳнат қилмоқдалар, элнинг корига ярамоқдалар. Ўзларига сабоқ берган устозларини унутганлари йўқ. Кишига бундан ортиқ унвон, бундан зиёд мартаба керакмас. Мен барча шогирдлари номидан устозни ғалаба байрами билан кутлайман, унга соғлиқ-саломатлик тилайман.

Маҳмуд САТТОР

ШИФОГА ВАФО

Самарқанд вилоят уй-жой коммунал хизмати хўжалиги ишлаб чиқариш бирлашмаси тиббий санитария қисмининг бош врачи Низомиддин ОБЛОҚУЛОВ билан суҳбат

— Низомиддин Ҳамроевич! Сиз раҳбарлик қилаётган тиббий санитария бўлими ўзга шифохоналардан қандай афзалликлари билан фарқ қилади?

— Ҳар бир йирик корхона-ташкилотнинг ўз табобат маскани бўлиши бугунги кун талабларидан биридир. Самарқанд вилояти уй-жой коммунал хўжалиги хизмати ходимлари ўз ҳамкасблари орасида ҳозирча республикада ягона тиббий санатория даволаниш шифохонасига эгадирлар. Қисмимиз зиммасига ўн етти мингдан зиёд ишчи-хизматчининг соғлиғини сақлаш вазифаси юклатилган.

Мен бу ерга ишга ўтишдан олдин тиббиёт билим юртида ёшларга сабоқ берардим, айни чоғда, шаҳар травматология поликлиникасида бош врач ўринбосари бўлиб ишлардим. Бир куни вилоят уй-жой коммунал хизмати хўжалиги ишлаб чиқариш бирлашмасининг бошлиғи Сергей Арустамов чақириб, ўз ташкилоти ходимлари учун шифохона очиш ниятида эканлигини айтди, мендан бўлажак шифохонага раҳбарлик қилишимни сўради. Рози бўлдим. Чунки ўзим ҳам кўпдан бери бирор мустақил ишнинг бошини тутиш умидида юргандим.

Тез орада вилоят раҳбарлари билан маслаҳатлашиб, керакли ҳужжатларни расмийлаштирдик. 1991 йил шаҳар троллейбус бошқармаси жойлашган тўрт қаватли бинонинг биринчи-иккинчи қаватлари бизга ажратиб берилди. Уни таъмирлаб тартибга келтиргач, иш бошладик. Ҳозир бизда замонавий муолажа усулларининг барчаси мавжуд. Ҳат-

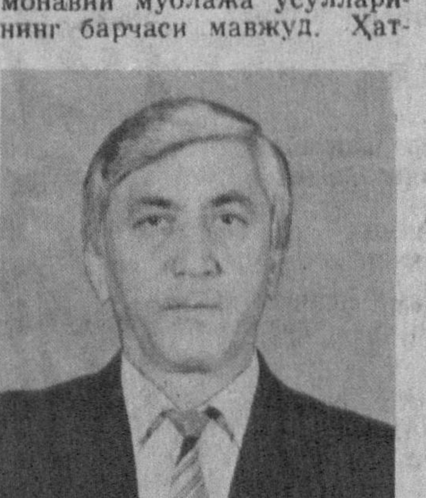

то бошқа тиббиёт масканларида бўлмаган асбоб-ускуналарга ҳам эгамиз. Бир неча тажрибагоҳ, электрнури ва уқалаш йўли билан даволайдиган хоналаримиз, терапия, клиник лаборатория, асаб, юрак хасталиги, нинатерапия, урология, ички касалликлар, қулоқ-бурун-томоқ, кўз, акушерлик-гинекология, бод, бўғин ва юқумли касалликлар бўлимлари очганмиз. Энг муҳими шундаки, бугунгача бизда даволанганлар муолажа даврида бирорта бошқа касаллик орттиргани йўқ.

— Қисмингизда қанча врач ва ҳамшира хизмат қилади? Режаларингиз қандай?

— Қисмимиз фақат даволаш маскани бўлибгина қолмай, хасталикларни аниқлайдиган поликлиника вазифасини ҳам ўтайди. Шунга кўра, етмишта тиббиёт ходимини ишга олганмиз. Улардан йигирма нафари тажрибали, юқори малакали дўхтирлардир. Самарқандда машҳур табобатчи экстрасенс — руҳий муолажакор Абдуғани Аннаев, табобатчи олимлар Эркин Туробов, Ф. Ғуломов, М. Шарипов, врачлардан Холида Тўхтамишева, Гуландом Темирова, Абдусамат Усмонов, Баҳриддин Рўзибоев, Бўрибой Бердиев, ҳамширалардан Ҳанифа Муҳиддинова, Шаҳло Қурбонова, тажрибагоҳ мудири Раиса Раҳматуллиналар шифохонамизнинг жонкуяр заҳматкашлари ҳисобланадилар.

Келгусида шифохонамизда лазер нурлари, эндоскопея, родон сувлари билан даволаш хоналари очиш, шунингдек, сауна қуриш ниятидамиз. Беморлар дардига малҳам қўйиш, эл-юрт соғлиғини сақлашдан ортиқ мақсадимиз йўқ.

Суҳбатдош:
Олимжон БЎРИЕВ

ЁЗУВ ФИДОКОРИГА СОВРИН

Она тилимизга давлат тили мақоми берилгач, кўзга кўринган ишлардан бири эски ўзбек ёзувининг кенг кўламда ўрганилиши бўлди. Ота-боболаримизнинг бой ижодий меросини ўрганиш учун кўплаб мутасадди олимлар, мутахассислар ўз имкони даражасида қўлланмалар чоп этишга ҳаракат қилишди. Бу ишда ёш олим, филология фанлари номзоди Раҳимбой Жуманиёзовнинг ҳам хизматлари каттадир. Қисқа муддат ичида у ўзининг моҳир нотиқ, ҳаттот, истеъдодли педагог эканлигини кўрсата олди. Ҳозирги кунда унинг саъй-ҳаракатлари туфайли «Алифбо сабоқлари», кўрсатувида, «Фан ва турмуш», «Гулхан», «Гулистон» ойномаларида, «Тошкент ҳақиқати», «Тошкентдан гапирамиз ва кўрсатамиз» рўзномаларида эски ёзувдан дарслар бериб борилмоқда.

1984 йили Р. Жуманиёзов Тошкент Давлат дорилфунунининг ўзбек филологияси факултетини тамомлаб, Ўзбекистон Фанлар академиясининг А. С. Пушкин номидаги Тил ва адабиёт институти фолклор секторда илмий ходим бўлиб иш бошлади. Қисқа муддатда «Халқ даҳосининг кўзгуси» номли илк рисоласини чоп эттирди. Рисолада кўтарилган масалалар кейинчалик «Юсуф ва Аҳмад» халқ китобининг тарихий-адабий тадқиқи» мавзусида фан номзоди илмий даражаси устида ишлашга имкон берди. Р. Жуманиёзовнинг «Алифбо» расмли-плакати, эски ўзбек ёзувини ўрганиш бўйича халқ университетлари учун «Намунавий дастур ва услубий тавсиялар», «Эски ўзбек ёдгорликларидан олинган сўзлар луғати» қўлланмалари, «Алифбо сабоқлари» айниқса, минглаб мухлисларга манзур бўлган, «Эски ўзбек ёзуви» китоби, қатор методик тавсия ҳамда ўқув дастурларини санаб ўтиш жоиздир.

Яқинда филология фанлари номзоди Раҳимбой Жуманиёзов Ўзбекистон Фанлар академиясининг ёш олимлар учун таъсис этилган мукофотининг совриндори бўлди.

Биз, мухлислари, жумҳурият муаллими даражасига кўтарилган фидокор олимни ушбу соврин билан қутлаймиз,

Ғафур ЭШМОНОВ,
Одил ЖУМАНАЗАРОВ,
Тошкент педиатрия институти ўқитувчилари

БИЛДИРИШ

11 май — сешанба куни соат 15да Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмасида «Ҳозирги ўзбек адабий танқидчилиги ва адабиётшунослигининг аҳволи ҳамда истиқболи» мавзуида давра суҳбати бўлади. Давра суҳбатини атоқли мунаққид, ЎзФА мухбир аъзоси Матёқуб Қўшжонов бошқариб боради. Мунаққидлар, адабиётшунос олимлар, ноширлар, ёзувчилар ва барча адабиёт мухлислари таклиф этилади.

МАНЗИЛИМИЗ: Метронинг «Мустақиллик майдони» бекати, Жавоҳарлаъл Неру кўчаси, 1-уй. ЎЗБЕКИСТОН ЁЗУВЧИЛАР УЮШМАСИ.

Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси уюшманинг масъул ходими Дилбар Турсуновага синглиси

Фотима ТУРСУНОВА

вафоти муносабати билан чуқур таъзия изҳор қилади.

ҚУВНОҚ МАКТУБЛАР

Ғафур Ғулом асарларини ўқир экансиз, ўз-ўзидан юзингизга табассум ёйилганини сезмай қоласиз. Адибнинг ҳикоялари, ҳажвиялари, қиссалари, «Шум бола»сида бу табассум кучли қаҳқаҳага айланади. Айни пайтда, аллома адиб фақат асарлардагина эмас, ҳаётда ҳам қувноқ, аскияга уста, афандисифат, ҳар қандай даврага завқ-шавқ олиб кирадиган инсон бўлган. Тенгдошлари, шогирдлари унинг ичак узди гапларини ҳамон ҳузур қилиб эслашади. Унинг бу хислатлари дўстлари билан ёзишмаларида, хатларида, ҳатто оилавий мактубларида ҳам кўзга ташланиб туради.

«1962 йил оиламиз учун анча ташвишли келди, — деб эслайди ўша кунларни шоирнинг қизи Олмос. — Менинг бошимга тушган қийинчиликлар фарзандлар доғини кўп кўрган дадам билан ойимни анча қийнаб қўйди. Аввал Тошкентда, кейин Москва касалхоналарида узоқ даволандим. Ўша пайтлари дадам кўнглимни кўтариш учун жуда кўп суратли мактублар йўллардилар. Суратларни эса аксарият ҳолларда ўзи чизар ёки бўлмаса «Муштум», «Крокодил» ва бошқа ҳажвий журналлардан қирқиб олиб хатларга елимлаб ёпиштирар эдилар. Дадам бундай вақтда ҳеч қачон ўз номидан мактуб ёзмасди, оила аъзоларимизнинг барчаси номидан, ҳатто, мушугимиз, кучугимиз, қўшниларнинг товуқлари, ҳатто кўчалари, дарахтлар тилидан ҳам мактуб битарди. Ва албатта, уларнинг «гўзал» суратлари ҳам бўларди. Ҳар бир сурат хат битувчи қиёфасига жуда мос тушарди. Бу мактубларнинг менга ўшанда қанчалар далда бўлганини айтиб тугатолмайман»...

Ана шундай мактублардан бирини эътиборингизга биринчи марта ҳавола қиламиз.

Бисмиллаҳир роҳманир роҳийм.

Устод Мақсуд Шайхзода ўта даражада топқир ва беозор эдилар. Ҳеч кимнинг дилини оғритмай, аксинча, ҳамманинг кўнглини овлаб ўтдилар. Ҳаётдан нолиш йўқ эди у кишида. Ҳеч кимни, ҳатто душманларини ҳам ёмонламай ўтдилар. Ғийбатлардан ҳоли ва пок ҳолда кетдилар бу фоний дунёдан. Ҳазиллари беғараз, танбеҳлари юмшоқ бўларди доим.

Қуйидаги битикларим домламизнинг шундай яхши хулқ ва фазилатлари ҳақида.

●

Домланинг ўғли ҳикоя қилади:

«Мен чекаман. Лекин отамнинг олдида чеккан эмасман. Чекишимни отам яхши билар эди. Қачонки Москвага борса, менга ҳар турли сигаралардан олиб келарди-да:

— Биламан, сен чекмайсан. Лекин чекадиган ўртоқларинг келганида уларни меҳмон қиласан, — дер эди».

●

Домла ноҳақ қамалиб келган бўлсалар ҳам у ердаги оғир аҳвол ҳақида гапириб юрмас эдилар. Бир куни мен шу ҳақда сўрадим. У киши:

— Худога шукур, яхши бўлдида, — дедилар. — У ерда қиш қаттиқ бўлар эди. Лекин маҳбусларни совуқда ҳам ишга ҳайдаб кетар эдилар. Мен бўлсам иссиқ жойда ўт ёқиб, ётоқни иситар эдим. Бунинг яхши томони шуки; қумғонни ўтга қўйиб, чой қайнатиш мумкин эди. Чой ичиб, китоб ўқиб ўтирар эдим.

Бир куни кимнидир мақтадик. Биз мақтаган одам ҳақида сўрадилар:

— У киши қамалганми?

— Ҳа, қамалиб чиққан.

— Демак, яхши одам экан-да, ёмон одам қамалмайди, — дедилар.

Кўрдингизми, Мақсуд муаллим аламли воқеани ҳам кулгули қилиб таърифлар эдилар.

●

Тошкентда Девонбеги маҳалласи бор эди. Кейинчалик шўролар ҳокимияти даврида уни «Казанская» деб ўзгартирилди. Ўша маҳалла чойхонасида улфатчилик қилишиб, кейин шатранж ўйнай бошлабдилар. Шунда улфатлардан бири — эзмароғи жуда кўп гапириб, ҳамманинг қулоқ-миясини қоқиб қўлига берибди. Охири гапириб чарчабди, шекилли-

— Энди мен кетаман, — дебдида, ҳамма билан бирма-бир қўл олишиб хайрлаша бошлабди.

Навбат Мақсуд муаллимга келганида у киши ҳалиги одамнинг қўлини ушлаб туриб:

— Ия, сиз кетсангиз, ким гапиради? — дебдилар.

Шундан кейин ўша улфат эзмалигини камайтирган экан.

●

Мақсуд муаллим ёзувчиларнинг Дўрмондаги ижод боғида кўп марта яшаганлар. Ўша ерда бўлиб ўтган домла билан боғлиқ ҳангомалардан баъзилари эсимда қолган:

Бир куни қимизхўрлик қиладиган бўлдик. Тонг саҳарда боғимизнинг қоровули Йўлдош ака йўлбошчилигида Туроб аканинг аробасида бир қозоқ овулига бориб, ўн литрлик шиша идишда қимиз олиб келдик-да, бир жуфт жўка тагидаги оқар сувга солиб қўйдик. Ижодкорлар эндигина уйғониб, боғда сайр қилиб юришган экан. Шайхзода домла билан Мамарасул Бобоевга рўпара бўлдик-да:

— Қимиз олиб келдик, — дедик.

Мамарасул ака яйраб кетдилару, Мақсуд муаллим:

— Бизга бўлмайди-да, қон босимимиз бор-да, — дедилару қўлларидаги олмани охирги марта тишлаб, пўчоғини бир чеккага улоқтирдилар-да:

— Ичамиз-да, — дедилар.

Азиз АБДУРАЗЗОҚ

МАҚСУД МУАЛЛИМНИНГ ТОПҚИРЛИКЛАРИ

ҚИЙҚИМ ҲИКОЯЛАР

Улфати чор жўка тагидаги сўрида ўтириб олиб, қимизхўрликни бошладик. Шунда рўпарамиздаги хонадан Сокина опа чиқиб қолдилар-да:

— Магсуд, ичма! — дедилар зўр ташвиш билан.

Опа бизнинг ёнимизга етиб келгунича Мақсуд муаллим қўлларидаги косани бўшатиб улгурдилар-да-

— Бу-да гатиг-да, — дедилар бамайлихотир.

●

Ўша кунларнинг бирида сув бўйидаги салқинда Мақсуд муаллим иккимиз суҳбатлашиб ўтирган эдик. Шаҳардан Акмал ака чиқиб бордилар.

— Хуш келибдилар, Акмал Пўлат ўғиллари! — деди Шайхзода домла хурсанд бўлиб. — Мана энди «пирра» ўйнар эканмиз-да.

Икковлари узоқ ўйнадилар. Мен чой қўйиб узатиб турдим. Бир маҳал ўйинни йиғиштириб, суҳбатга ўтишди.

— Акмал ака, — дедим мен. — Шаҳардан битта коняк олиб чиқмабсиз-да. Шунча ўтирар эканмиз, майдалаб эрмак қилардик.

— Йўқ, ичманг, — дедилар Акмал ака. — Бунақа иссиқ кунда сертса чидамайди. Бизга сизнинг сертсангиз керак.

Мақсуд муаллим жилмайиб жавоб қилдилар:

— Бу кишига сертса керак, сизга пулингиз керак, а?

Шундай қилиб Акмал аканинг пули ўзида қолди.

●

Мақсуд муаллим парранда гўштини ҳам яхши кўрар эдилар. Парранда гўшти бор жойда бошқа гўшт емасдилар. Бир куни Москвада мени каклик гўшти билан меҳмон қилганлар. Иккинчи марта яна Москвада учрашиб, ресторанга кирдик. Дастёр йигитдан сўрадилар:

— Молодой человек, что у вас имеется из крылатих кроме самолёта?

Дастёр йигит довдираб қолгандай ҳайрон бўлиб турган эди, домла изоҳ бердилар:

— Курятина есть?

— Есть.

Едик.

Бир вақт Дўрмондаги ижод боғининг ошхонасида бир неча кун давомида нонуштага тухум берилибди. Шунда домла ошхона хизматчисидан сўрабдилар:

— Тухумнинг онасини қачон еймиз?

●

Дўрмонда гоҳ-гоҳ билярд ўйнар эдик. Маълумки, бу ўйинда қулай келган соққаларнинг «свой», «чужой» деган номлари бор. Мақсуд муаллим уларни ўзбекчалаштириб «ўзалоқ», «ўзгалоқ» деб атар эдилар. Бир вақт узоқдаги соққага бўйлари етмай, билярд мизига етиб олиб урдилар-да:

— Мана буни «ёталоқ» деймизда, — дедилар.

Бу усул қоидага зид бўлса ҳам биз шогирдлар устозни топқирликлари учун кечирдик.

●

Бир куни Ёзувчилар уюшмасида мажлис бўлди. Мақсуд муаллим сўзга чиқиб, энди гап бошлаганларида тўсатдан чироғ ўчиб қолди.

— Ана энди қоронғудан фойдаланиб, қўрқмасдан танқидни кучайтираверамиз-да, — дедилар.

●

Адабиётдан тамомила узоқ бўлган бир одам Мақсуд муаллимга ўзининг келажакдаги режасини айтибди:

— Яқинда пенсияга чиқаман. Ўшанда переводчилик қиламан.

— Биродар, «переводчи» деган сўзни нима деб перевод қиласиз? — дебдилар домла.

●

Мақсуд муаллимнинг ўзларига хос одатларидан бири шу эди-ки, салом беришингиз билан:

— Ўзларидан сўрасак? — дердилар.

Бунинг сабабини Миртемир домла изоҳлаб берган эдилар. Яъни одатда икки киши учрашиб қолганида салом-аликдан кейин улардан бири иккинчисидан ҳол-аҳвол сўрайди. У сўровларга жавоб бериб бўлганидан кейин «Ўзларидан сўрасак?» — дейди. Мақсуд муаллим эса, савол-жавобни қисқа қилиш учун олдиндан-

— Ўзларидан сўрасак? — дер эканлар.

Миртемир домланинг ҳикоя қилишларича, бир гуруҳ шоирлар, ёзувчилар қандайдир жамоа хўжалигига боришибди. Раиснинг идораси олдида мезбонлар саф тортиб, қўл қовуштириб туришган экан. Ижодкор меҳмонлар улар билан бирма-бир қўл олишиб, сўрашиб ўтаверишибди. Мақсуд муаллим бир кекса деҳқон бобо билан қўл олишиб:

— Ўзларидан сўрасак? — деб ичкарига ўтиб кетибдилар.

Шунда деҳқон бобо ёнидаги тенгдошига қараб:

— Мендан нимани сўрайди? Раисдан сўрасин, — деган экан.

●

Худонинг ўзи кечирсин-у, қадимда биз, ёшлар ҳазилни ҳаддидан ошириб юборар эдик. Буни қарангки, Шайхзода домлани дафн этиб келиб, мотамсаро юрган кунимизда ҳам камина фақир латифа тўқидим.

Эмишки, Мункар-Накир гўрга кириб, Мақсуд муаллимдан «Раббинг ким?» — деб сўраса, у киши:

— Ўзларидан сўрасак? — деганмишлар.

Субҳанолло... Субҳанолло...

Илоҳим кўп қатори Мақсуд муаллимни ҳам Оллоҳ раҳматига олган бўлсин! Омин! Валлоҳу аълам биссавоб...

ҚЎНҒИРОҚ

Жалол НУРОНИЙ, Афғонистон

Ҳаётим бир текис ва бахтли кечар эди. Ишхонамдагилар мен ҳақимда яхши фикрда эдилар, тиришқоқ, мулоҳазали деб ҳисоблардилар. Бошлиғимни ҳурмат қилар, биринчи бўлиб салом берардим, болалари, хотинининг соғлиғини суриштиришни унутмасдим. Ишга кечикмасдим, вақти келса, нормадан ортиқ ишлаб, дам олиш куни сўрамасдим. Агар ўша лаънати қўнғироққа айланишмаганимда, ҳаммаси яхши бўларди-я!

Лавозимимнинг ошиши бевосита бошлиғимга боғлиқ эди. У нима деса шу бўларди. Оқибатда уни уйга таклиф этишга қарор қилдим. Бошлиғимни кўндириш осон бўлмади. У адресимни ёзиб олиб, кечқурун боришга ваъда берди. Мен қарз олиб бозорга жўнадим. Ноз-неъматлардан нақ столнинг бели қисирлаб кетди. Нима қилиб бўлса ҳам меҳмоннинг кўнглини олмоқчи эдим. Уйдагиларнинг бари ошхонада куймаланишарди. Катталар турли-туман егулик пиширар, кичиклар, одатдагидай, энг яхши нарсаларни олиб қочиш билан банд. Қўшнининг радиосини сўраб олдик. Шундай қилиб, биз тантанали меҳмонкорчиликка тайёрландик. Аммо охири нима бўлишини билганимда эди!..

Ҳовлидаги шовқинга тоқат қилиб бўлмасди: радио бақирар, олти ойлик ўғилчамнинг чинқириғи ундан ўтиб тушар, хотинимнинг шанғиллаши эса ҳаммасини босиб кетарди — у жулдурвоқиларимни оғзига келганини қайтармай қарғар эди. Натижада биз эшик тақиллақини эшитолмадик...

Ўша куни бошлиғимни кутиб ололмадик, у раҳбарга хос нозик бармоқлари билан қўпол эшигимизни қаттиқроқ таққиллатолмай қайтиб кетибди. Эшикни тирнаб-тирнаб ҳеч иш чиқаролмабди. Кейин менга ёмон ҳазил қилган, деган фикрга келибди. Мен ўзимни қўярга жой тополмай қолдим.

Эртаси куни бошлиқ ёнига чақирди ва... мен кечирим сўраб эмаклашимга сал қолди — фойдаси бўлмади. Шундан сўнг у мен билан салом-аликни йиғиштирди. Айбимни қандай ювсам экан?..

Шунда хотиним ажойиб фикр айтиб қолди:

ЧЕТ ЭЛ ЮМОРИ

— Электр қўнғироқ сотиб олиш керак. Оддийсидан эмас, мусиқалисидан, бошлиғинг тугмачани босганда ёқимли оҳанг таралади. Тўғри, бунақанги қўнғироқ арзон эмас, бироқ бошлиқни ҳақорат қилганинг учун хун тўлашинг керак-да.

Қўнғироқ ўрнатдиму, пушаймон едим. Қўнғироқ тугмачаси кўчадаги чурвақа болаларни қизиқтириб қўйди. Жиринг-жиринг бир зум ҳам тинмасди. Биз эса бошлиқ қаҳридан тушиб, хонадонимизга қутлуғ қадамини бо[illegible]шини кутиб, сабр-тоқат билан ҳаммасига чидар эдик. Аммо баджаҳл укам қўнғироқни олиб ташлаб, ҳаммамизни бу балодан қутқармоқчи бўлди. Уни зўрға тўхтатдим.

— Уч-тўрт кун чидагин. Бошлиғим келиб-кетсин, кейин...

Лавозимларни тақсимлаш вақти яқинлашди Юрак ютиб тағин бошлиғим ёнига кирдим. Балки раҳм қилар.

— Йўқ, йўқ, боролмайман. Ҳозир жуда бандман...

Мен ҳам бўш келмадим.

— Бормасангиз ич-этимни еб, аламдан ўламан.

— Ие,-ие, сизни ҳеч уринтирмоқчи эмасман.

— Аксинча бошимиз осмонга етади.

— Яхши, бошқа бирор вақт.

— Майли, ўша бошқа вақт эртага бўла қолсин, хўп, денг энди.

— Ҳай, сизнингча бўлсин...

Мен аввалги хато такрорланмаслиги, ҳамма нарса ҳисобга олинганини айтиб, қасам ичдим. Ҳатто атай мусиқали қўнғироқ ўрнатганимиз ҳам четда қолмади.

Хотиним каллайи саҳардан палов, қовурдоқ пиширишга уннади. Болаларнинг оғзи қулоғида — қачонлардан бери бунақанги таом емагандилар. Тағин қўшнининг радиосини сўраб олдик. Бутун оиламиз йиғилиб, нафасимизни ичга ютганча қўнғироқ овозини кута бошладик. Ишонасизми, йўқми, бу гал ҳам меҳмонни кутиб ололмадик. Бу сафар ҳам фалокат юз берди.

Бетиним қўнғироқ овоз[illegible]а болакайларнинг тегажоқлигидан безор бўлган асабий укам ишни бузди. Ўша куни у ишдан қайтаётиб, эшигимиз тагида қўнғироқ тугмачасига қўл чўзаётган бир одамни кўрибди. У қоронғуда кимлигини танимай шартта ёқасидан бўғибди ва заҳрини сочибди:

— Қўлга тушдингми! Ярамас, безори! Бировнинг қўнғироғини чалишни кўрсатаман!

Бошлиғим оғзини очишга улгурмай қулоғининг тагига шапалоқ тушибди...

Ўзбек тилига Ориф ФАРМОН ўгирган

Рассом М. УНГАРОВ

Рассом И. ЗОИРОВ

МУАССИС: «ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ВА САНЪАТИ» ҲАФТАЛИГИ ИЖОДИЙ ЖАМОАСИ

НОШИР: Ўзбекистон Республикаси «ШАРҚ» нашриёт-матбаа концерни

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ва САНЪАТИ

Манзилгоҳимиз: Тошкент-700083, Ленинград кўчаси, 32.
Телефонлар: қабулхона — 33-52-91, хатлар ва оммавий ишлар бўлими — 32-54-56
Навбатчи муҳаррир — Ашурали ЖЎРАЕВ
Босмахонага топшириш вақти — 21.00. Топширилди — 20.00

Бош муҳаррир Аҳмаджон МЕЛИБОЕВ
Таҳрир ҳайъати: Мурод АБДУЛЛАЕВ (ижтимоий ҳаёт бўлими мудири), Одил ЁҚУБОВ, Ашурали ЖЎРАЕВ (санъат бўлими мудири), Насиба ИБРОҲИМОВА, Камол МАТЁҚУБОВ (наср ва назм бўлими мудири), Маҳмуд САЪДИЙ (адабиётшунослик ва танқид бўлими мудири), Озод ШАРАФИДДИНОВ, Иброҳим ҒАФУРОВ (бош муҳаррир ўринбосари), Бекқул ЭГАМҚУЛОВ (масъул котиб)

ЖАМОАТЧИЛИК КЕНГАШИ:
Рустам АБДУЛЛАЕВ, Аҳмадали АСҚАРОВ, Тошпўлат АҲМЕДОВ, Эркин ВОҲИДОВ, Дадахон ЁҚУБОВ, Баҳодир ЖАЛОЛОВ, Хайрулла ЖЎРАЕВ, Пўлат ЗОҲИДОВ, Баҳодир ЙЎЛДОШЕВ, Жамол КАМОЛ, Мирзо КЕНЖАБЕК, Абдулла ОРИПОВ, Йўлдош СУЛАЙМОН, Тошпўлат ТУРСУНОВ, Иброҳим ЮСУПОВ.

1956 ЙИЛ 4 ЯНВАРДАН НАШР ЭТИЛА БОШЛАГАН

ЖУМА КУНЛАРИ ЧИҚАДИ

Редакцияга келган қўлёзмалар таҳлил этилмайди ва муаллифларига қайтарилмайди. Муаллифлар фикри таҳририят нуқтаи назаридан фарқланиши мумкин.

Рўйхатдан ўтиш тартиби № 000125. Буюртма Г-175. 102671 нусхада босилди, ҳажми — 4 босма табоқ. Офсет усулида босилган, қоғоз бичими А—2. Индекс 64593.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Маҳкамасининг Ишлар бошқармаси ҳузуридаги «Шарқ» нашриёт-матбаа концерни босмахонаси. Манзили: Тошкент шаҳри, «Буюк Турон» кўчаси, 41-уй. 1 2 3 4 5 6